

ҲАКИМ НАЗИР

Асарлар

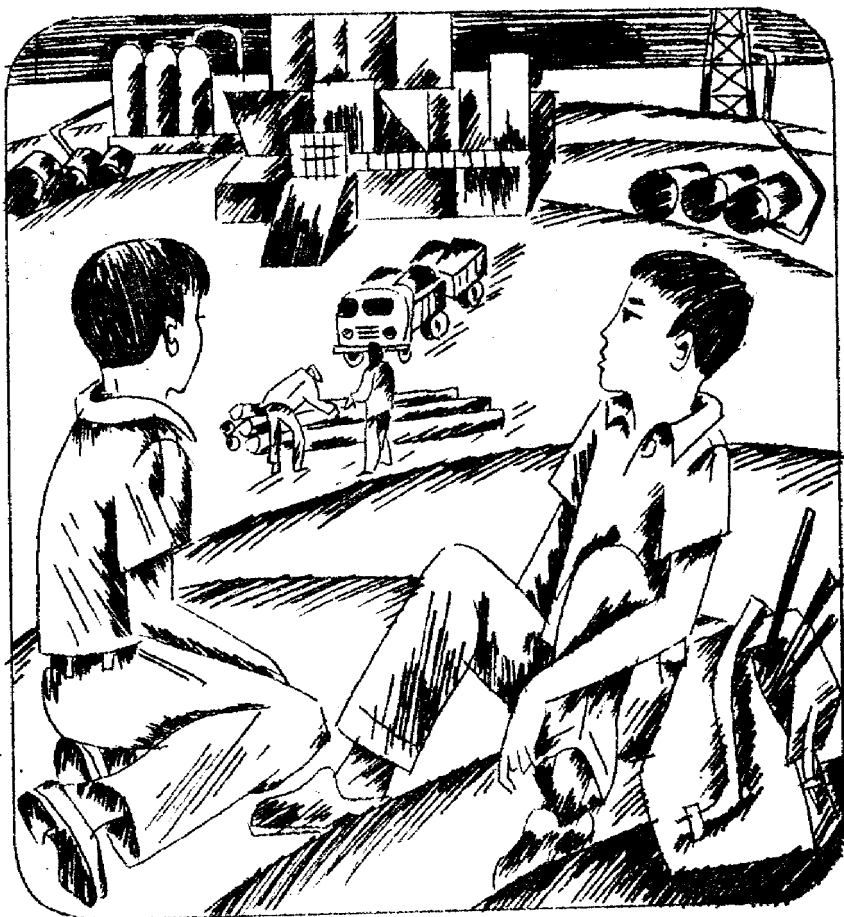

БЕШ ТОМЛИК

I ТОМ

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети
„ЁШ ГВАРДИЯ“ нашриёти

Тошкент — 1977

ЁНАР ДАРЁ

қисса

Баҳорни ҳеч ким менчалик яхши кўрмас. Ахир ҳам-ма ўйин-кулгилар, ҳамма соз нарсаларни бошлаб келадиган баҳор-да! Еру кўк офтоб нурига чўмилади, табиат кулаётгандай. Офтоб шуълалари тонгдаёқ ётган уйнинг деразасидан барала кириб келади. Юзларингда ўйнаб, «Шундоқ вақтда ётаверасанми, тура қол!» дегандай қитиқлайди, сени гашқарига етаклайди. Ташқарида бўлса ўрик, шафтолилар бирин-кетин гулга қиряпти, қадрдон асалариларни ўзига имляпти. Далалар, қирларда чучмома, лолалар очилиб, ҳаммани сайрга таклиф қиляпти. Ана шу лола, чучмомалар қўйнига отила қолсаму қўзилардай сакраб-сакраб ўйнасам, қушлардай тўйиб-тўйиб сайрасам дейсан. Бувим ҳар нарсага от қўяди. Баҳорни «ёзнинг карнайчиси», дейди. Тўғри-да, карнай тўй-томошадан хабар берганидай, баҳор ёзги каникулдан дарак беради. Лагерлар, саёҳатларни эсга тушира бошлайди. Эҳ, тезроқ кела қол ёз, дейсан. Бирпас ҳам уйда ўтиргинг келмай қолади.

Мана бугун каравотчамни ҳовузча лабига, ўрик дарахти тагига олиб чиқдим. Кўм-кўк осмонга қараб соф ҳаводан мириқиб эмиш, ариқдаги сувнинг жилдирашини, ўрик гулларига дув ёпишган асалариларнинг гув-гувини эшитиб ётиш қандай маза-я!

Қулоғимга қушнинг ёқимли сайрагани эшитилгандай бўлади. Кўзимга ўрик тепасида қуш уяси кўринади. Кечагина ўзим ўрнатган уяча эмас, каттакон, саватдай уя! Ундан қиройли лочин бошини чиқариб мени имлайди. Мен лип этиб ёнига чиқаман. Лочинни оламан деб қўл чўзаман, қўлим унинг кучли чангалига тушиб қолади. У қанотини ёзади-да, темир қанот боласи билан мени кўтарганча виз этиб учиб кетади. Боласи шўхлик қилиб бағридан чиқиб кетмоқчи. Она қуш қўймайди. Боласи бўлса ўзим учаман деб типирчилайверади, ахири онасидан ажралади, мени ҳам ажратади. Кейин икко-

вимиз ҳам учолмасдан паства шўнғиб туша бошлаймиз. Она куш жон ҳолатда кетимиздан ёрдамга шошилади. Шу тушишда нақ ўтакам ёрилай деб чинқирдим-да, ўзимни ўнглайман деб бир интилувдим, шалоп этиб ҳовузчага қуладим. Югура келган бувим:

— Ҳа, ҳа болажоним, нимадан кўрқдинг?— деганча мени ҳовузчадан тортиб олди.— Қўявер, сув ёруғлик,— деб юзқўлларимни артди. Лой бўлган майка, иштонимни алмаштирди.

Ҳушим жойига келгандан кейин, тушимни айтиб берган эдим, бувим кулди:

— Баҳор келиб, хаёлинг ҳар ёққа чочилиб юрганиди ўзи. Тушингда ҳам ўнгингдагидай оингни сўзига кирмагансан-да, ўзингча шошилгансан. Шошган ўрдак ҳам боши билан, ҳам думи билан шўнғийди, дейишади. Хайриятки, сувга тушдинг. Яхшиликка кўринади тушинг...

Бувим аломат-да, дарров гап топади. Пайтдан фойдаланиб, шошқалоқлигимни юзимга солди. Майли, ишқилиб оиннинг олдида юзимга солмаса бўлгани.

Урикда яна куш чирқилади. Бу, албатта тушимдаги лочин эмас. Чиройли, сарғимтир, жажжи саъвача. Уяча атрофида пир-пир учиб, уни текширди. Ёқди шекилли, секин туйнугидан мўралади. Ҳа, ичи кенг, ёруғ, энг муҳими, мушукдан, лочиндан хавфсиз эканини кўрди шекилли, саъвача севинди. Севинчидан яна чир-чирлаб, уячага кириб чиқди. Бир айланиб келиб яна уячага қўнди. Буни кўриб, мендан олдин синглим Попукнинг севинганини кўрсангиз.

— Уямда куш телди, уямда куш телди! Қушни обейнинг, ата, қушни обейнг!

— Қушни олиб бўлмайти. Тегсанг қочиб кетади. Кейин қайтиб келмайди,— дейман. Қани кўнса!

Попук шунақа. Нимани кўрса ёпишиб олади. Унинг дастидан биров ғилдирак ғилдиратолмайди, самокат учолмайди. Дарров: «Менгаям! Менгаям», деб хархаша қилади. Ўзи жимитдай, эндигина алпанг-талпанг қилиб оёққа кирди-ю, самокат учолармиди-я! Қиз бола деган қўғирчоқ кўтаради, копток ўйнайди. Бу бўлса ўғил болалар ўйинига аралашади нуқул. Баъзида уларнинг ёнига кириб, лойдан машиналар ясашади, ерга қатор чўплар тиқиб, уларга илп тортишади. «Бу нима?» десангиз, «электр сими» эмиш. Ўғил болалар от минса, бу ҳам от мингиси, чиллак ўйнаса, чиллик ўйнагиси келади. Булар ҳам майли-я, осмондан самолёт учиб ўтса, уни

ҳам олиб бер, деб хархаша қилгани ортиқча. Хўп, отни, чиллакни тол новдасидан ясаб бераман, самолётни-чи? Билмайман, десам, ерга ётиб олиб, дод солади. Қоғозга урина-урина расмини чизиб берсам ҳам қутулмайман. Кейин авиамодель тўғарагида ўрганган ҳунаримни ишга соламан-да, фанердан моделча ясаб бераман. Попук буни учираман, деб бирласда бурдалаб ташлайди.

Ҳозир ҳам Попукни ҳар нарсага чалғитиб кўрдим, бўлмади. «Қушни обейинг», деб додлаб, ерга ётиб олди.

— Ахир нима қиласан қушни?— десам, ердан бош кўтариб, ёшсиз кўзини уқалаб:

— Уйнагим қиставотти!— дейди.

— Қуш чўқиб олади, йиғлайсан,— десам, тилини яна чуқуқ қилиб:

— Йиғлиман йўқ!— дейди.

Кулгим қистади. Очиғи, ўзим ҳам қизиқиб кетдим. Урикка тирмашдим. Бир бутуқча миниб, ўзимни панароқ тутдим-да, саъвадинг уячага киришини пойладим. Саъва учиб келди-ю, шарпамни сезиб, уяга йўламади. Мен яна панароқча ўтаман, деб бир сурилувдим, оёғим тойилиб алла бўлиб тушдим. Попук чинқириб юборди. Эсхонам чиқиб кетай деди. Ерда ағанаб ётибман-у: ҳамма ёғим бутунмикин, туролармикинман, деб ўйлайман. Йўқ, бувимнинг ёрдамида туриб олдим. Яхшики, ҳамма ёғим бутун экан. Бўлмаса ойимдан роса балага қолардим. Фақат ўнг қўлимнинг кафти ачишиб кетди. Ловиллагани босилармикин, деб қўлимни силкитаман — баттар зўраяпти. Йиқилиб тушаётганимда, кафтим ўрик танасига тегиб, териси шилинган экан. Бувим бечора югуриб-елиб дори қидирди. Пахта куйдириб босди-да, боғлаб қўйди. Қўлимни қучоқлаб олиб, ҳовлининг тўрт томонига югураман. Унга сари Попук йиғлайди.

— Муғомбир-эй! Йиқилган мен-ку. Сен нега йиғлайсан кўрққан олдин мушт кўтарар қилиб?!

Ана шу кундан ҳамма иш чап қўлимга ўтди. Қошиқни ҳам, ручкани ҳам чап қўлда тутишим керак. Қошиқ оғзимга келгунча овқатнинг ярми тўкилиб кетади. Ручкага қўлим қовушмайди. Ёзган хатим чумоли изидай ажи-бужи бўлиб, оқ деворга лой сачрагандай чаплашиб чиқади. Чап қўлим худди беганага ўхшайди-я. Билмайман, шу вақтгача у нима иш қилиб юрган экан!

Мана энди на футбол, на волейболга аралашаман, на авиамодель тўғарагига қатнашаман. Қараб туриб «якка мохов»

бўлиб ўтирибман-а. Ҳаммадан алам қиладигани шуки, энди ким кўрса, «Ҳа, чапақай?» дейдиган бўлиб қолди. Илгари негадир «Митти» дейишарди.

Отимни сўрасангиз — Дамир. Жуда кичкиналик вақтимда бўлса, Замир деб аташарди. Боғчага кирганда Замира деган қиз бор экан. Уни бир хил пайт қисқача «Замир» дейишарди. Узоқдан биров «Замир!» деб чақирса, иккимиз баравар югуришардик. Ҳамма кулги қиларди.

Мақтабда ҳам икковимиз бир синфга тушиб қолдик. Энди бизни ўқитувчимиз адаштирадиган бўлди. Фамилиямизда ҳам ўхшашлик бор-да: меники Носиров бўлса, уники Нодирова. Бир куни ўқитувчи ёзувимизни текширганда менинг кундалигимга «5», уникига «3» қўйибди. Замира бунни кўриши биланоқ йиғлаб юборди. Мен бўлсам «5» ёққанидан индамай ўтиравердим. Бир вақт ёзувимни қарасам — хато кўп, ўзи хунук. Шошилиб ёзганимданми бу, билмайман.

Ўқитувчимиз янглишганини билди-ю, дарров хатосини тузатди. Орада менинг изза бўлганим қолди. Бошқа синфга ўта қолсаммикин, шуни ўқитувчига айтсам хафа бўлмасмикин, деб юрувдим, Замира олдинроқ ўтиб кетди.

Энди ишим яхши кетаётган эди. Физкультура тўғарагига ёзилдим-у, чатоғи чиқди. Ўғил болалар бир томон, қиз болалар бир томон бўлиб волейбол ўйнаган эдик. Биринчи ўйинда бизнинг команда ютқиздй. Шунга мен сабабчи эмишман. Шошилиб қолиб, икки мартагина тўпга чалишиб умбалоқ ошдим-да. Нима бўлти, бошқалар умбалоқ ошмабдими. Звеновой Солиҳ бошқаларга индолмасдан менга ўшқариб: «Ўз отингга яраша қиз болага ўхшайсан. Қизлар томонга ўта қол, бор!» деди. Аламимга чидолмадим. Уйга келиб, бўлган гапни ойимга айтиб бердим.

— Нима учун менга қизларникидақа от қўйгансиз-а уялтириб? Бошқа тўғри отлардан қўяверсангиз бўлмасдими?

— Қанақасидан?— деди ойим ажабланиб.

— Мана, масалан: Раҳим, Салим, Қарим...

— Уялмай қўя қол, ўғлим. «Замир» янги чиққан отлардан. Раҳматлик...— деган жойида ойимнинг тили тугилди.

Ҳа, «даданг» демоқчи бўлди-ю, айтолмади. Адамни эслаб ўзининг ҳам, менинг ҳам кўнглимизни бузгиси келмади. (Мана адамнинг ўлганига икки йилча бўлди, доим шундай қилади.)

— Ўзим топган эдим «Замир»ни,— деди ойим, гапини тўғрилаб.— Уша сен тугилган кезде бунақа отлар расм бўлувди-да: Гулмира, Элмира, Ғалаба, Инқилоб.

Айтандай, бунга ўхшашлари мактабимизда ҳам бор: биттасиники Марат, биттасиники Феликс. Лекин бу отлар қизларниқидан узоқ, ҳеч ким чалкаштиролмади. Ахир Маратни «Маратой», деб бўлармиди! «Маратжон» деса келиша қолади. Қизларнинг отига «жон» қўшсанг ҳеч ҳам ёпишмайди. Менинг отимга-чи, битта ҳарф қўшилса, тамом...

Кейинги кунларда машқ қила-қила волейболни ўрганиб олдим-ку, шундаям бари бир болалар: «Замира, Замира», деб кулишни қўйишмади. Энди жуда жаҳлим чиқди. Ойимга хархаша қилавергандим, ойим бувимга маслаҳат солди. Нима деса кўнадиган бувим, бу маслаҳатга юрмади.

— Қўй, Анорхон қизим, дадагинасининг номига муносиб ном: «Собиржон»га «Замиржон». Узукнинг кўзидай ярашган. Эсимизга тушиб туради дадагинаси,— деб қўйди бувим.

Ойим, бувимнинг сўзини ерда қолдирмади-ю, ўйлаб-ўйлаб, охири «Дамир»ни топди.

— Бу ҳам аввалгисига ўхшаш ном. Маъниси ҳам ўхшаш,— деди ва маънисини айтиб берди. («Замир», дегани «Тинчлик учун» дегани бўлса, Дамир дегани «Яшасин тинчлик» дегани экан).

Ишқилиб қиз бола отидан қутулиб олдим-да. «Митти», «Чапақай» дейишса дейишар.

2. БУВИМ БИЛАН ОЙИМ

«Чапақай» бўлиб қолганим мендан кўра бувимга оғир тушди. Бувимга илгари мен унча-мунча боқишиб турардим. Магазиндан нон, сут олиб келардим, синглимни боғчадан келганда ўйнатардим, «Лайка»ни боқардим («Лайка»— бу кучукчам. Кучукча бўлганда ҳам антиқа кучукча). Яна бувимга газета ўқиб бериш, узилган тугмаларимизни қадаганда, нинасига ип ўтказишгача менинг вазифам эди. Тўғриси, бу ишларни ҳамма вақт эмас, қўлим теккан-текканда қилардим. Узимнинг зарур ишларим кўпайиб, боқишолмай қолганимда ҳам, бувим хафа бўлмасди.

Ойим куни билан ишда бўларди. (У якка буюртма кийимлар тикадиган жойда ишлайди). Эрталаб вақтли туради-ю, кетишга тайёрланади. Ойна олдида узоқ ўтириб, сочини тараб, ўради-да, орқасига юмалоқлаб қўярди. Кейин кийимларини дазмоллашга киришарди. Бувим, худди мотоциклдай потиллаб турган самоварни стол ёнига келтирарди. Дастурхон ёзарди-да, ўзи дивандаги қалин кўрпачага чордана қуриб ўтирарди. Кейин:

— Қани, кўзичоқларим, чойга,— деб бизни чақирарди.

Дастурхон бошига келганда, ойим шошиб қоларди. Тик турганча, бир пиёла чой ичарди-ю, Попукни олиб, йўлда боғчасига қўйиш учун чиқиб кетарди. Чиқиб кетаётганда, менга:

— Бувингнинг юмушларига боқишиб тургин-а, Дамир,— деб тайинларди. Ишдан қайтганда бўлса, боқишган-боқишмаганимни сўрарди. Боқишолмаган бўлсам ҳам, бувим:

— Ҳа, кўзичоққинам қарашиб юборди,— деб, менга кўзини қисиб қўярди.

Ростини айтсам, бувимнинг шу қилиғи менга ёқади. Боқишолмаганим устига, билмасдан ишини бузиб қўйган вақтларимда ҳам, ойимга айтмайди.

Бир куни Попук варрак учираётганларни кўриб, «Менгаям вайяк!» деб туриб олди. (Яна ўғил болалар ўйини!) Мен бўйра чўпни чой қоғозга нари-бери ёпиштирдим-да, ип боғлаб берсам, «мунақамас!» деб улоқтирди. Кейин ўзимнинг ҳам варрак учиршга ҳафсалам келиб қолди. Қамиш қидирдим. Ҳужрадан иккита савағич топдим-да, рostaкам катта варрак ясашга тушдим.

— Қараб тургин, Попугим! Бир вайяк ясайки, дардарағи, қулоқлари қип-қизил, думлари ола-була бўлади. Учирганимизда ҳамманинг кўзи ўйнайди-а!

— Эҳ, мазза, мазза!— деб Попук севинчидан қўендай диконг-диконг сакради.

Мен ўткир пичоқ билан савағичнинг биттасини иккига бўлиб, йўнишга тушган эдим, бувим кўриб қолди-ю:

— Вой, шўрим!— деб пичоқ билан савағичларни тортиб олиб, ҳужрага опкириб қўйди. Билсам, бувим пахта саваганда ишлатадиган савағичлар экан.

Бу воқеа бувим икковимизнинг ўртамизда қолиб кетди-ю, бошқаси очилиб қолди. Бир куни Попук тикув машинасидан резинка тасмани тортиб чиқиб, бошқа ип қуриб қолгандай Лайканинг бўйнига боғлаб юрган экан. Ойим кўриб қолиб, ўша тасма билан Попукнинг оёғига шарт-шарт туширди. Попук: «Вой оёғим, вой оёғим!» деб йиғлай бошлади. Ойим:

— Сенда айб! Сен кўра туриб қайтармагансан!— деб мени койий кетди.

— Қилгуликни қизингиз қилсин-у, гапни мен эштайми?— десам, ойим баттар аччиғланди:

— Узбошимчаликни бошлайдиган аввал ўзинг. Сендан юқяпти укангга ҳам!

Нима, мен қозонмидимки қорам юқса! Синглимни ўйната-

ман деб ҳам балога қоламан шекилли. Қошки ўзи унақа-мунақага кўнадиган қизлардан бўлса. Гап уқмас, инжиқ. Ясаб берган ўйинчоғингдан ҳам айб топади. Муштдай бошидан шунақа қилса, мактабга кирганда елкамга миниб олмасайди!

Анча кундан бери тинч юриб, бугун яна қўлга тушдим.

Кечқурун ойим қайтганда, мен чапақайлаб, қийнала-қийнала велосипедимга дам бераётган эдим. Бувим қаёққаям чиқиб кетган эди, шу тобда оғиргина халта кўтариб қайтиб келди. Магазиндан нон билан макарон олиб келаётган экан. Буни кўриб ойимнинг жаҳли чиқди.

— Бувингнинг ишларига қарашгин, десам, ўйин билан овора экансан-да. Сени нима қилсам бўлади, а?

— Қарасам, дарс тайёрлаб ўтирган экан. Алақимасин, деб ўзим чиқа қолган эдим. — Дарров бувим жавоб топди.

— Қани дарс тайёрлагани?

— Ҳозиргина танаффус қилдим-да, ойижон! — дедим бувимнинг гапига тўғрилаб ва ҳовузча бўйидаги столда очиқ-сочиқ ётган китоб, дафтарларимни кўрсатдим.

— Кечқурун дарс тайёрласин, деб ким айтди сенга?

— Жадвалим асосида қиляпман-да, ойижон.

— Қани, жадвалингни ол-чи!

Оббо, бунақа одати йўқ эди, қаттиқ тергашга тушди-ку. Мен айвондаги миҳга илиғлиқ жадвални олдим. Бунда кун бўйи қиладиган ишларим белгиланган. Илгари дадам тузиб берган жадвалда, дарс эрталаб тайёрланади, деб кўрсатилган эди, бунисини яқинда ўзим ўзгартириб олган эдим. Бунда ҳар эҳтимолга қарши эрталаб ҳам, кечқурун ҳам дарс тайёрлашни кўрсатган эдим. Ахир, олдиндан нима бўлишини билиб бўлармиди! Олдиндан билиш учун оддий мия эмас, машина мия керак. Ҳа, электрон ҳисоб машинасига ўхшаган мия! Қани энди шунақа миянг бўлса-ю, олдиндан берган топширигингни ўзингга керакли вақтда тайёрлаб қўяверса. Кўпинча эрталаб энди дарс тайёрлашга ўтирай деганингда, кўчадан болаларнинг шовқини келади, хаёлинг бодроқдай сочилиб кетади. Улар мазза қилишиб юрганда, сен мук тушиб ўтир — алам қилмайдами! «Ҳа, жадвалда бор-ку, кечқурун тайёрларман» дейман. Кечқурун бўлса тагин бирон зарур нарса чиқиб қолади. Бу ўртада овқатланиш бор. Овқатдан кейин бир-икки соат ўйнаш албатта зарур, буни ўқитувчимиз ҳам буюрган. Ундан сўнг уйқу. Ана шуниси чатоқ — уйқуга камиде етти-саккиз соат вақт кетади. Шуним ким чиқарган бўлса ҳам, ўйламай чиқарган-да...

Ойим жадвалга кўз ташлаб олди-да, менга бармоғини ўқталди:

— Буни ким ўзгартирди? Кимдан ўргандинг бу ўзбошим-чаликни?

— Йўқ, ойижон, ҳозир учинчи чорак охири-ку? Эрталаб ҳам, кечқурун ҳам дарс тайёрланглар деган ўқитувчимиз.

— Қайси ўқитувчинг деди.

— Ҳалима опам,— деб юбордим шошиб. Кейин тилимни тишладим. Ҳалима опамнинг номини бекор айтдим-да. У синф раҳбаримиз. Гоҳ-гоҳ келиб ойим билан кўришиб туради. Кўришганда ойим ундан «шунақа дедингизми?» деб сўраб қолса-я!..

Ойим чарчаб келгани учунми, ортиқча тортишиб ўтирмай, ичқарига кириб кетди. Бувим секин менга:

— Ишни унча ундирмасанг ҳам, гапни кўп дўндирасан-да, кўзим. Ишқамасга иш буюрсанг, отангдан яхши насиҳат қилади, дегани шу бўлади!— деб кулиб қўйди.

Қаранг, шунга ҳам дарров мақол топди-я бувим!

— Гапни дўндирадиган ўзингиз-ку, бувижон!— десам, у қисик кўзларини чиройли жилмайтириб:

— Ишни-чи?— дейди.

Мен жавоб тополмай қоламан.

Ойим уйдан бошқа кийимини кийиб чиқди-да, тепамга келди. (Бояғи гап билан тергаш тамом бўлганми десам, чаласи қолган экан). Дафтаримни текширди. Уйга берилган топшириқлар тахи бузилмасдан турган эди.

— Қани тайёрлаганинг? Қачонгача кўзимни бўяйсан, а, шумтака?

Мен индамасдан, қовоғимни солиб, чап қўл билан хат ёзиб ўтирибман. Энди бас қилар десам, йўқ, баттар тутоқапти:

— Одамни хуноб қилдинг-ку. Сенда тайин деган нарса борми? Қачон эс-ҳуш киради-ю, ўз вазифангни тушуниб оласан? Айт ҳозир, қайсар!— деб, бирдан чап қулоғимни чўза кетди.

Қулоғим ловилласа ҳам, ручкамни қўймайман. Гапим кор қилмади, деб ўйлади шекилли, ўнг қулоғимни ҳам омбурдай тортди. Мен жон аччиғида иккала қўлимни қулоққа оборибман. Боғланган қўлим оғриб кетди. Худди ўрикдан йиқилган вақтимдагидай вой-войлаб туриб кетдим-ку! Кетимдан ойим қувди. Урмоқчими деб, қаттиқроқ вой-войлаганимча ҳовлини гир-гир айландим. Охири ойим чарчаб:

— Бўлди, ҳой бола. Тўхта, қўлингни кўрсат!— деди.

Калтак ейишдан чўчиганимданми, оғриқ таққа тўхтаган эди. Шундоқ бўлса ҳам қўлимни ачомлаб, бўйнимни кифтим-та қисиб, қўрқа-писа тўхтадим. Бу ёқда, калтак еса ажратаман, деб бувим тайёр турибди.

— Қаттиқ оғрияптими қўлинг?— деди ойм, худди ўзиники оғриётгандай юзини тириштириб.

У қўлимдаги докани, худди чақалоқнинг йўргагини ечгандай, жон ҳовучлаб ечди. Кафтимдаги шилинган жой ўпкадай қизариб турарди.

— Ҳаммаси шўхлик, бебошликники,— деди ойм энди жаҳлдан тушиб ва сассиқ сариқ мойдан суркаб қўйиб, тайинлади.— Қўлингни эҳтиёт қил. Сөвуқ сувга урма, газак олса, ёмон бўлади.

Ҳамманинг ойсиси ҳам шунақа бўладими, билмайман. Менинг ойм, бир ёқдан уй ишларига ёрдамлашмадинг, деб уришади, бир ёқдан қўлингни совуқ сувга урма, дейди. Салга раҳми келади-ю, тагин уришгани ортиқча.

Қизиқ, бирдан ойм, бояги жаҳли эсига тушдими, қовоғини солиб олди. «Қовоғимни очсам талтайиб кетади», деб ўйлагандир-да. Нима, мен Попукмидимки, салга талтайсам. Ана бўлмасам дедим-да, мен ҳам қовоғимни солиб олдим. Ҳеч ким билан гаплашмасдан дарсимни тайёрлайвердим. Овқатга чақирришган эди, «Қорним тўқ», деб бормадим. Ойм ўйлагандай бетайин эмаслигимни, ўз вазифамни билиб қила олишимни бир кўрсатиб қўяй!..

Охири бувимнинг раҳми келди.

— Чарчагандирсан, қўзичоғим. Ичагинг узилиб кетгандир. Бўлди қила қол,— деб зорланди.

Кўз қиримни ташласам, бувим айвонга чинни косаларда овқат олиб ўтди. Бурнимга райҳон, кашничларнинг ёқимли ҳиди кирди. Ҳа, мошхўрда. Ўзим яхши кўрган овқат. Бувим хўп пазанда-да. Ҳар қанақа томоққа маза киритиб юборади. Ҳали кўк резаворлар чиқмаган вақтда, уларнинг қуритилганидан ишлатади. Эҳ, у пиширган лағмону қуймоқларни еб тўймайсан. Негадир ҳозир тухум егим келиб қолса-я! Оғзимдан сўлагим келиб, дафтарга оқиб тушай деди. Қилт-қилт ютиндим-да, мук тушиб ишлай бердим.

— Бўлмаса овқатини олиб қўя турунг, ҳали плитада иситиб ичар,— деди ойм бувимга.

Мен бўлсам, ичимда, «тезроқ овқатланиб бўла қолишсаяди!» деб турибман. Чунки энди миямга ҳеч нарса кирмай қолди. Дафтар бетидagi рақамлар, ҳарфлар худди чигирткалар-

дай дик-дик сакрашиб, ўрик гулидаги асаларилардай учишиб юрибди.

Бувим билан ойим айвондан туриб кетишлари биланоқ, менилиб этиб ўтинхонага ўтдим. У ерда товук катаги бор эди. Мўралаб кўрдим. Товук тухум қўйибди-ю, чиқиб кетибди. Бир эмас, иккита тухум. Ушлаб боқсам, ҳали илиққина. У ёқ-бу ёққа аланглаб олдим-да, тухумнинг икки ёғини чўп билан чумчуқ кўзидай тешиб, оғзимга хўп этувдим, лиққа кетди. Қани энди устидан юмшоқ нон бўлса, еб юборсанг. Оёқ учиди ошхонага кирдим-да, яримта булқачани чўнтакка уриб чиқдим. Яна келиб стулимга ўтирдим. Боғланган қўлим билан оғзимни пана қила-қила нонни туширдим. Бирдан ҳиқичоқ тутиб қолди. Ҳиқичоқ босилармикин, деб водопроводдан бир ҳовуч сув ҳам ичиб олдим. Қорним тўйганга ўхшади. Энди дафтардаги ҳарфлар, рақамлар учинини қўйиб, ўз ўрнига қўнди. Лекин қўнгани билан миямга кирмади. Негаки, уй ичидан ойимнинг йиғи аралаш овози эшитилаётган эди. У бувимга дерди:

— Бу мени куйдирадиганга ўхшайди. Тепасида ҳақ деб турсангиз, ишга қарайди, бўлмаса йўқ. Пешонам шўр бўлма-са, раҳматлик...

Яна эсига адам тушди. Ойимга ўзимнинг раҳмин келиб кетди. Чиндан, адам борида ойимга енгил эди. Парвойипалак, ишхонасига бориб келишини биларди, холос. Бунақа дафтар текширишу жадвал суриштиришлар қаёқда эди! Уқишларимнинг бориши, қанақа баҳолар олаётганимни ўзим айтмагунча билмасди. Мактабда ота-оналар мажлиси бўлганда ҳам «Адаси, ўзингиз бора қолинг. Ишдан ҳориб-чарчаб келдим», дерди. Кейин менинг бирон қилигим ёқмаса, ўзи тергаб ўтирмасдан, «Ўғлингизнинг айбини билиб қўйинг», деб дадамга айтардию қутуларди. Буни эслаб ҳам қўймасди кейин. Мен билан гаплашиб ўтирадиган, томошаларга олиб борадиган ҳам адам эди. Попукни-ку адам кечалари аллалаганини қўяверинг. Адам ўлганда, Попук йўрақда эди...

Ўйлайвериб чарчадим. Бирдан миям қовоққа ўхшаб ғувиллаб қолди. Худди унинг оғзи ёпилгандай ҳеч нарса кирмасди. Тепамдан вағиллаб самолёт учиб ўтди. Попук елкамга осилиб «самолётни обейинг!» деб хархаша қилди. Узим туриб кетишга баҳона тополмаётган эдим. Дафтар, китобларимни йиғиштирдим. «Юра қол, обераман», дедим-да, Попукни эргаштириб кўчага чиқдим.

3. «ПУШТ, СТЕПА АМАКИ КЕЛЯПТИ!»

Коронғи тушгунгача кўшни болалар билан тўп те-пишдик. Хўб чарчаган эканман. Ҳовлига келдим-у, каравотга ўзимни отдим. Ётганимни кўриб, ойим бувимдан сўради:

— Овқатини ичдимикин?

Бувим ошхонага кириб қараб чиқди-да, «ичмабди», деди. Ойим нолиб кетди:

— Қандоқ бола чиқяпти ўзи. Камчилигини кўрсатсанг ҳам бир бало. Чапақайга олиб, тўнини тескари кияди бу қайсар! (Э, нега ҳадеб чапақай деяверади десам, бу қайсар дегани эканда. Нечук биз қайсар бўлар эканмиз?)

Бувим чойнакка чой дамлаб келди. Дивандаги кўрпачага чордана қурди-да, мен томонга бир қараб олди. Мени ухлади деб ўйлади. Ойимни олдига ўтқазиб, бемалол гап бошлади:

— Ҳамма бало, Анор қизим, дада йўқлигида. Дада бўлганда, йўлга солиб оларди буни. Мен сенга айтсам, қизгинам, ҳали ҳам бўлса ўша маслаҳат...

(Ҳа, бўлди. Қачон ойим нолишга тушса, бувим пайтдан фойдаланиб, шу гапни очарди.)

— Султонбой мўмин-қобил йигит,— деб сўзини давом эттирди бувим,— қолаверса, кўлида гулдай ҳунари бор...

— Кўйинг, ойижон, шу гапни!— деб ойим ўрнидан туриб кетди.

Бувим ялиниб-ёлвориб уни яна жойига ўтқизди. Ҳалиги гапни такрорлади:

— Бунинг устига болажонлигини айтмайсанми-я! Дамир билан Попук жони-тани.

Бувим айтаётган Султон амаки бизнинг узоқ қариндошимиз бўлади. Яқиндан бери бизникига икки-уч марта келди. («Лайка»ни ҳам ўша олиб келиб берган). Ўзи жуда баланд бўйли, қотма, лекин кучли киши. Ҳазилкашлиги ҳам бор. Эшикдан кираётганда бўйи дарозлигидан энгашиб:

— «Пўшт, Степа амаки келяпти!»— деб кўяди. (Чиндан, ўзи анави китобдаги Степа амакига жуда ўхшаб кетади-да. Фақат милиционер эмас, холос.)

Султон амаки кирган заҳоти мен билан Попукни азот кўтариб, «Қани, ким катта?» деб бошидан ошириб кўяди. Ҳамма ҳазили ҳам майли-ку, гап орасида «Жўжалар!» деб кўйгани унча ёқмайди менга. Қиз болаларни шунақа деб айтса яраша-

ди. Кўп чийиллашади улар. Мени нега қўшади? Майли, буниси ҳеч гапмас. Ўзи соз одам, бувимнинг мақтаганича бор. Менга, Попукка ўзини жуда яқин олади. Иннайкейин ҳафсалалигини айтмайсизми: эринмасдан биз билан соатлаб гаплашиб ўтиради. Қап-катта киши ўйинларимизга аралашади. Мен бунга ҳайрон қолардим, тўғриси, бу ёқарди менга. Чунки унинг ана шу қилиғи дадамга ўхшаб кетарди. Дадам ўзи катта ўқитувчи бўлса ҳам, мендан ҳеч вақтини аямасди-да. Нимани сўрасам сира эринмасдан, жеркимасдан жавоб берарди. Бўш қолди дегунча дафтарларимни варақларди, ё бўлмаса мен билан шахмат ўйнарди, тўғриси, ўргатарди.

Дадам ўлгандан кейин уйимиз ҳувиллаб, жуда зерикарли бўлиб қолган. Бувим, айниқса ойим бизга анча вақтгача кулиб қарамади. Ортиқча гапимиз, Попукнинг эркаликлари ҳам уларга ёқмасди. Мен буни тушунардим-ку, Попук тушунмасди. Шовқин-сурон, хархаша қилиб, ойимдан гап эшитиб оларди.

Султон амаки келиб юргандан бери, худди уйимиз тўлгандай бўлди. Ҳаммасидан унинг ўзи ҳақидаги ҳикоялари қизиқтиради мени. Мен уни гапга солиш учун:

— Нега мунақа қорайиб кетгансиз, Султон амаки?— дейман.

— Чунки, жўжалар, бутун умрим дашту саҳрода ўтган,— дейди.

— Нима, туғилганингиздан берими?— дейман гапни улаш учун.

— Ҳа,— дейди у.— Ойим мени далада туққан. Далада ўсганман. Кейин шаҳарда ўқиганман. Уқишни битириб, яна саҳрога кетганман. Йўллар, кўприклар қурганман. Чўлларга сув чиқарганман. Бир шоир айтгандай, «Этик билан сув кечиб, сувлиқ билан сув ичганман»...

Айтаверса адо бўлмайди. Ҳар гапида мен: «Қандай қилиб?» деган саволни беравераман. У қандай бўлганлигини тушунтирмоқчи бўлади-ю, бари бир тушунолмайман.

— То ўз кўзинг билан кўрмагунча тушунмайсан,— деб қўяди у.

Мен унинг ҳикоясини эшитсам зерикмайман-у, Попук дарров эснайди.

— Амати, амати, ўйнагим қиставотти!— деб гиншиб қолади.

Кейин Султон амаки: «Жўжалар зерикмасин», деб бирон ўйин ўйлаб чиқаради. Мендан бўр олади-да, ерга катак чиза-

ди. Кўзни бекитиб шу катакни босмасдан юришни ўргатади. Ё бўлмаса, ўрик шохига тик туриб учадиган тахта арғимчоқ солиб беради. Попукдан кутулганидан кейин, менга навбат келади: велосипедчанинг қайишиб-майишиб кетган симларини тўғрилашга тушади, ўзи совға қилган «Зорька» фотоаппаратида сурат олишни ўргатади. Мен қуш учун чиройли уя ясашни ҳам Султон амакидан ўрганиб олганман.

Султон амаки келганда бувимнинг жони киради. Бир-икки соатга бўлса ҳам биздан қутулади-да. Бувим хурсанд бўлганидан уни яхши овқат билан меҳмон қилади. Султон амакининг ўзи тортинчоқ одам, овқатни кўп емайди. Айниқса ойим уйда бўлса тортинади, тезроқ жўнаб қолишга ҳаракат қилади. Кетаётганида бувим илтимос қилади:

— Султон болам, ўзингнинг уйинг, ийманмасдан тез-тез келиб тургин, болаларни соғинтириб қўймагин. Хўпми, болам?

— Хўп, онажон. Сизлардан бошқа кимим ҳам бор бу ерда? Сизни кўрсам, онамни кўргандай бўламан,— дейди Султон амаки.

— Иннайкейин дўхтирларнинг ҳам айтганини қилгин, гипиртон ёмон касал дейишади,— деб тайинлаб қолади бувим.

Султон амакининг бош оғриқ касали бор. Унинг ота-онаси ўлиб кетган. Ҳеч кими, уй-жойи ҳам йўқ. Бу шаҳарга касалини боқизгани келиб қолган. Докторлар унга «шаҳарда қолинг», деб маслаҳат беришаётганмиш. Қоладими-йўқми, ким билади. Бувимнинг гапларидан қоладиганга ҳам ўхшайди. Бугун аниқ билдимки, бувим Султон амакини бир илож топиб бизникига олиб келмоқчи. Қелгани-ку яхши, биз у билан зерик-маймиз ҳеч. Лекин бутунлай, бизга дада қилиб олиб келмоқчимиш. Шуниси ойимга ўхшаб менга ҳам тўғри келмади. Фашим келиб, бувимдан жаҳлим чиқди. Мунча ахир қистайвермаса, қистаб чақиравермаса! Бунинг устига ойимга Султон амакини мақтагани-мақтаган.

— Ҳа, яхши одамнинг садағаси кетсанг арзийди. Менга қариганимда суйанчиқ керак,— деб бувим кўз ёши қилади, кенг енгига кўз ёшларини артиб, қўшиб қўяди.— Болаларга бўлса ота керак. Мени онам десанг, хўп дея қол, қизгинам...

Ойим нима деркин, деб юрагим пўкиллаб турувди. Яхшики, ойим хўп демади. Хўп деганда ундан ҳам хафа бўлиб кетардим. Лекин бувим қисташини қўймади. Эртасига ҳам қистади. Индинига ҳам қистади.

Ойим бечора энди ялинишга ўтди:

— Ўйлаб кўрсангиз-чи, ойижон. Ахир Собиржонингизнинг

тупроғи совумасдан, хотираси ўчмасдан шу ишга қандоқ кўнглимиз бўлади-я!..

Бувим яна ўз сўзини қайтарди.

— Султон ўзи кўп одамшаванда йигит-да. Уни кўрсам, Собиржон ўғлимни кўргандай бўламан. Менга раҳм қилгин, қизим,— деб охири ув тортиб йиғлади. Шундан сўнг ойим:

— Болалар нима дейишаркин?— деб қолди.

— Болаларми?— деди бувим енгил нафас олиб.— Уларни кўндиришга мен кафил. Худога шукур, болажонларим қобил. Муомилага юради.

Бувимнинг мақтагани-ку менга ёқди-я, «уларни кўндираман, кўнади» дегани ёқмади. Попук-ку тентак, ҳеч балонинг фарқига бормади, унга ўйин бўлса бас. Мен-чи? Нега мени унга тенг қилади, менадан сўрамасдан ваъда беради? Ё энди сўрармикин? Борди-ю, сўраб қолса-чи? Унда нима дейман? «Майли», деёлармидим? «Йўқ, бўлмайди», деб айтсам-чи? Бувим хафа бўлмасмикин?

Ўйлаб қолдим. Қулоғимга уларнинг гап-сўзлари ортиқ қирмай қўйди. Ўйлайверганимдан, охири миям ари инндай ғувиллаб кетди...

Кейин, эшиқдан энгашиб Султон амаки кираётгандай, қулоғимда унинг йўғон, хушчақчақ овози янграгандай бўлди: «Пўшт, Стёпа амаки келяпти!»

---

4. НОРОЗИЛИК

Уйимизга Султон амаки брезент жилдлик чамадонини кўтариб келганига бир ойча бўлди. Шунча турса ҳам, унга кўникиб кетолмаяпман. Қайтага илгари, келиб-кетиб юрганида менга яқин кўринарди. Уйимизда тура бергани сари, кўзимга бегонароқ кўрина бошлади.

Попук тентакка-ку билинмади. Бувим, «ада» дегин деб ўргатган эди, дарров «ада»лайдиган бўлди. «Ада, ўйнагим қис-тавотти; ада, учадиган копток қилиб бейинг, (шар олиб беринг демоқчи), қонним очиб тетвотти, маяжни обейинг...»

Султон амаки унинг хархашаларига эринмасдан қулоқ солади. Қап-катта киши майда-чуйда ўйинларга ҳам аралаша-веради: арғимчоқ учиради, қамишдан кўзанақ ясаб, энди қиндан чиқаётган довучча узиб беради, елкасига кўтариб, ҳовли айлантиради. Дадам мени худди шундай қилиб кўтариб юрарди. Булари ҳам майли-я, айвонда тўрт оёқлаб Попукни

устига миндиргани ортиқча. Попук хўп маза қилиб қиқиллайди-ю, менинг ёмон ғашим келади: чақиршса ҳам олдиларига бормайман, ўзимни четга оламан. Кўпроқ вақтимни дарсга бераман. Бир ёқдан ўқув йили тугаяпти, иккинчи ёқдан янги одамга кимлигимни кўрсатиб қўйишим ҳам керак-да.

Дарс тайёрлаб ўтирганимда, Султон амаки тепамга келиб:

— Аҳвол қалай, ўртоқ ўқувчи?— деб қўяди.

Бирон масалани ечолмай хуноб бўлиб турган бўлсам ҳам:

— Раҳмат, яхши,— дейман.

Лекин Султон амаки (худди дадамга ўхшаб) алданмайди. Муғамбирлик билан афтимга тикилиб туради-да, қийналаётганимни пайқагандай:

— Чиқаришиб юборайми?— дейди.

Ичимда жон дейман-у, сир бой бермайман.

— Раҳмат. Бировга ишлатиш тўғри келмайди.

— Ҳа, ҳа,— дейди у бароқ қошларини чимириб, кўзлари чақнаб.— Бу гапинг жойида! Ўқитувчингга балли!

«Нега ўзим қолиб, ўқитувчимга балли деяпсиз?» дегандай тикилсам, у:

— Тўғри тарбия берибди,— деб қўшиб қўяди.

Кўп ўтмасдан, у чапак чалади. Бу — таннафусга звонок эди.

Яқинда у, фанердан теннис столча қурган эди. Стол ёнига бориб қўлига ракета тутиб, мени кутади. Ичимда жон деб турган бўлсам ҳам:

— Ҳали дарсим чала,— деб қўяман.

— Яхши ўқувчи иш билан дам олишни қўша билади. Ўқитувчинлар бу ёғини ўргатмаганми? Қани, бўла қол, қўлим қичишиб турибди. Чемпионликни бир кўрсатиб қўяй кечаги-дақ,— деб кулади кечаги ўйинда ютмаган бўлса ҳам.

— Бўлмаса сиз ҳам чап қўлда ўйнайсиз,— деб ҳазилга ҳазил билан жавоб қайтараман-да, ўйинга тушиб кетамиз.

Роса терлагунча ўйнаймиз. Ҳар гал шарча шақирлаганда, менга ўхшаб у ҳам севишиб сакраб тушади, танглайини такиллатиб қўяди. Попук бўлса ерга юмалаган шарни тутаман деб, атрофимизда гилдирайди.

Мен чала қолган дарсимни унутиб юбораман. Теннисдан бўшаганимдан кейин фотога унаб кетаман.

Энди Попук билан икковимиз уйдаги ўйинларга алақсиб, кўчага ҳам кўп чиқмасдик. Чиқсак ҳам Султон амаки билан чиқардик. Секин-секин унга ўргана бошлагандик. Ойим ҳам

энди у билан илгаригига қараганда очилиброқ гаплашар, бош оғриғи тутса куйиб-пишиб қарарди.

Султон амакининг серҳафсалалиги ҳаммамизни ҳайрон қолдирарди. Кўпинча уй юмушларига ҳам араллашиб кетарди. Ҳали қарасангиз, болтада ўтин ёриб, тешада кўмир чақиб тандир тагига тахлаяпти, ҳали плитаними, кир ювиш машинасиними тузатаяпти, ҳали ер чопиб гулхона учун юлдуз шаклида жой тайёрлаяпти. Борингки, бу одам эшик олдини супуришу, бувим кир юганда сув иситиб беришгача аралашаверади. Кейинги кунларда Попукни боғчага обориб опкелиш ҳам унга қолди.

Дам олиш кунлари бўлса бувимни ҳам, оймни ҳам аралаштирмасдан, якка ўзи «паловхон тўра яшаш»га киришади. Шунда ойм билан бувим кулишиб:

— Эркак киши хотинларнинг қозоқ-товоғига аралашавермайди, уят бўлади,— дейишса, Султон амаки:

— Биз ўрганиб кетганмиз. Саҳрода яшаган одам бировнинг кучидан фойдаланишни билмайди. Бутун тирикчилигига ўзи қарайди,— дейди.

Билиб турибман, бувим дастёрдан ёлчиб қолганига хурсанд, шундоқ бўлса ҳам:

— Қўя қол, болам. Гўдаклар билан ўралашганинг ҳам етар. Бирпас чўзилиб дамингни олгин,— деб ғамхўрлик қилди.

Ойм ҳам бувимнинг гапини қувватлаб:

— Кўп уринмай қўя қолинг. Бош оғригингиз зўрайиб кетмасин тагин,— деб қўяди.

— Қасалим хийли тузук, она. Бўш вақтимда қарашиб турай. Ҳали замон ишга жўнайман,— дейди Султон амаки.

— А, қаёққа тагин?— дейди бувим капалаги учиб.

Султон амаки киши билмас илжаяди-да:

— Маслаҳатлашамиз,— дейди дудмолгина.

Бувим билан мен ажабланиб қараб қоламиз. Лекин ойм бу гапга негадир парво қилмайди. Буни олдинроқ эшитиб юрганми дейман-да. Эшитиб юрган экан. Кечаси пайқаб қолдим. Урнимга ётганимдан кейин, Султон амаки билан ойм уйга кириб, алланимани маслаҳатлаша бошлашди. Султон амаки олдинига юмшоқ гапирди, бир нималар деб ялинди. Сал ўтиб жеркигандай бўлди. (Шунча вақтдан бери бунақа жеркиганини биринчи эшитишим). Йўғон овоз дўриллаб чиқди:

— Камида бир йилга сўз бериб қўйдим. Сўз олтиндан қиммат-ку ахир!..

— Астароқ. Ойим эшитсалар, диллари оғрийди. Болалар ҳам билишмасин,— деб илтимос қилди ойим.

Яқиндан бери мендан гап бекитадиган бўлган ойим. Бунинг қизиқ сабаби бор: бир куни қўшнимиз кетмон сўраб чиқди. Ойим: «Кетмоннинг дастаси синиб ётибди», деди. Тўғри, бир вақт синган эди-ю, лекин Султон амаки дарров янги даста солиб қўйган эди. Ойим бундан беҳабар экан, деб ўйладим. «Йўқ, ойи, кетмоннинг дастаси бутун», дедим-да югуриб ўтин-хонадан олиб чиқиб бердим. Қўшни севиниб олиб кетди-ю, мен балога қолдим. «Нега одамни изза қиласан, маҳмадона!— деб уришиб берди ойим.— Иккинчи катталарнинг сўзига аралашма, калтак ейсан!»

Ҳозир Султон амакига «секинроқ сўзланг» деди-ю, ўзи қаттиқ-қаттиқ гапира бошлади. Қулоқ солмай деганим билан, қулоғимга гаплари бемалол эшитилиб турса нима қилай?

Ана ойимнинг овози:

— Нега ўйламай-нетмай сўз берасиз? Инженерсиз, шаҳардаги заводга кирсангиз бўлмайдими? Чўли биёбонда қандай турасиз, докторлар узоққа бормагин деган? Яна у ёқда касалингиз зўрайиб кетса, нима бўлади? Жонингизда қасдингиз борми?

Султон амаки жавоб қайтаряпти:

— Қизиқ гапирасиз-а. Чўлга кетаётган шунча одамнинг жонида қасди бор эканми?

Ойим қизиқ-а: нега ҳадеб гапини қайтараверади.

Анча жим туришгандан сўнг ойимнинг овози чиқди:

— Майли, билганингизни қилинг...

Буни розилик билан айтдими, зарда билан айтдими, пайқай олмадим. Султон амаки илтимосга ўтди:

— Бирга борсак-чи?

— Нималар деяпсиз?— деди ойим.— Менга зарур келибдими? Қиндик қоним тўкилган жойдан кечиб-а? Иннайкейин, болалар нима бўлади?

— Олиб кетамиз,— деди Султон амаки.

— А-а, ўйлаб гапиряпсизми?

Мен бу ёқдан: «Жон ойи, қаттиқ гапирманг. Тагин амакимнинг жаҳли қистаб «бўлмаса ўзим кетдим», деб қолса, унда нима бўлади. Ҳаммамизни ташлаб кетса-я!» дегим келди.

Ойим ҳайтовур қаттиқ гапирмади-ю, ялингандай деди:

— Ўзингизга ачинмасангиз, болаларга ачининг. Шундоқ

иссиқ уйим қолиб, гўдакларни чўлда сарсон қилармишман-а? Бунақа хом хаёлларни қўйинг. Ўзингиз ҳам бормаганингиз яхши.

Султон амаки яна бўш келмади:

— Ваҳма қилаверманг. Чўлнинг ҳам ўзига яраша гашти бор. Борганда биласиз. Бўлмаса ҳозир Попукни олиб кетайлик-да, Дамирни ўқиши тугагандан сўнг чақириб олайлик. Маъқулми?

Бу ҳам ойимга маъқул бўлмади. Яна қистайвергандан сўнг, ойим бу ердаги ишни ташлаб кетолмаслигини айтди.

Султон амаки:

— У ерда ҳам сизга лойиқ иш топилади,— деб кўрган эди, ойим очигига кўчди:

— Болалар бувисига ўрганган. Мен эплай олмайман буларни. Бир-биридан баттар шўх, қайсар. Қийнаб юборишади одамни. Бутунлай бувисига ташлаб кетишимиз ҳам инсофданмас.

«Ҳей, ойижон. Амакига нега ёмонлайсиз бизни? Попукка мени тенг қиласизми? Мен ўзимни ўзим эволюция эканманми? Қўлим ҳам тузалиб қолар! Агар биз учунгина қоламан деяётган бўлсангиз, бемалол бораверинг! Биз бувим билан ўтираверамиз!» деворгим келди менинг. Лекин «гапимизни эшитиб ётганмидинг, маҳмадона!» деб уришмасин, дедим.

Султон амаки бир нималар деб гудиллади. Кейин жим бўлиб қолишди. Менинг ҳам кўзим илиниб, уйқуга кетибман.

5. «КЕНГАШЛИ ТҒЙ ТАРҚАМАС»

Нонуштага ҳамма ўтирди-ю, ойим ўтирмади. Ҳар кун-гидек узоқ соч тараш, кўйлак дазмоллаш бугун эсига ҳам келмади. Бир пиёла чой ҳам ичмасдан ишга жўнади. Нега ундоқ қилди, а? Шошганиданми, ё бир нарсага зарда қилганиданми?

Бувим унинг кетидан:

— Ҳой, болам, оч-наҳор қаёққа кетяпсан?— деганича ачиниб қолди.

Кунига биз билан чақчақлашиб чой ичадиган Султон амаки бўлса индамай ўтирибди. Чаккаси тиришиб, кўзи қизариб кетибди. Нима бўлди? Бош оғриғи тутиб, ухламай чиқдимикан? Сўрай десам, тилим бормади. Негадир бирдан иштаҳам бўғилди. Бувим пишириб келган қўймоқнинг ярим тарелкачасини зўрға едим-да, туриб кетдим.

Султон амаки соатига қаради.

— Юр, Попук, вақтинг бўлиб қолибди,— деб, уни боғчасига етаклаб кетди.

Бошқа кунлари Попукни боғчасига қўйгандан сўнг, тўғри уйга қайтарди. Бугун шу кетганча аллақаяёқларда юриб, кеч-қурун Попукни кўтариб кириб келди.

Мен мактабдан аллақачон келиб, нима қилишимни билмай ўтирувдим. Султон амаки келса, бир теннис ўйнайлик деган эдим. У чарчаб келган эканми, тўғри менинг каравотимга бориб чўзилди. Мен ҳеч нарса деёлмадим. Кейин фотоаппаратимни олиб, кўчага чиқиб кетдим.

Бугун уйимизда сув қўйгандай жимжитлик бўлди. Эртасига ойим билан Султон амаки ўртасида тағин ғиди-биди қўзғалди. Бу гал ойим бувимни баҳона қилди.

— Ойимларга гапингизни айтган эдим, диллари оғриди: «Султонбойдан умидим шумиди! Уғлим ўрнида ўғлим дегандим! Наҳотки, юзимга оёқ қўйиб кетса!» дедилар...

Султон амакининг дами ичига тушди. У индамай аллақаяёққа чиқиб кетганда, ойим мени олдига чақириб:

— Утир, маслаҳат бор,— деди.

Кўрқа-писа ўтирдим, афтига бақрайдим: ойим ҳеч қачон мен билан ҳеч нарсани маслаҳат қилмасди-ку? Қайтага ҳамма нарсани мендан бекитарди, бирон иши бўлса, ўзи ўйлаб олгандан кейингина менга айтарди, тўғриси, фақат буюрарди. Ҳозир менда бирдан фахрланиш пайдо бўлди. Томоғим қичимаса ҳам, қириб қўйдим. Зўракилик билан афтимни жиддий тутишга тиришдим. Ойим менга эътибор қилмади ва овози қалтираб кетди:

— Бизни ташлаб кетмоқчи аданг...

Худди электр токи ургандай, миямда бир нима шанғиллаб кетди. «Аданг!» Туғилганимдан бошлаб қулоғимга ўрнашган сўз. Бу сўзни ўзим ҳам, ойим ҳам ишлатмай қўйганимизга икки йилча бўлган эди. Ҳозир қулоғимга ғалати кирди. «Ташлаб кетмоқчи!» Буниси яна ғалати роқ. Тунов кунни ўз қулоғим билан эшитиб олган гаплар орасида бунақаси йўқ эди, шекилли. Ана, бордию, шундоқ деган бўлсин. Унда нима бўпти? Ойимнинг ўзи ўша кунни, «Билганингизни қилинг», демаганмиди? Нега бугун ваҳима қиляпти? Бундан чиқди, Султон амакининг бутунлай кетиб қолишига ойим розимас, ҳа, розимас!

Мен таваккал қилиб айтиб юбордим:

— Чўлга олиб кетаман, десалар. ўзингиз кўнмадингиз-ку?

— Ҳа, муғамбир!— деди ойим бармоғини ўқталиб,— буни

ҳам эшитиб олувдингми? Катталарнинг гапига қулоқ солмагин, деб айтмабмидим?

Балога қолдим. Секин қўзғалмоқчи бўлган эдим, ойим:

— Утир, ҳали маслаҳат битгани йўқ!— деб қўлимдан тортиди. Энди яраси битиб келаётган қўлим санчиб кетди. Афтимни буриштириб олувдим, ойим аччиғидан тушди.— Ақлингни йиғ, ўғлим. Гапимга диққат билан қулоқ сол. Агар бордию, аданг чўлдан гап очиб, «Ҳаммангни олиб кетаман» деса, сен нима дейсан?

Нима дейман-а? «Йўқ, бормаймиз» десам, у хафа бўлади. Албатта хафа бўлади. Аслида-ку ўша ёққа кўнглим чопиб турибди-я. Ўша, Султон амакилар ишлайдиган сахрони, Султон амаки бажарадиган ҳунарни бир кўриб қўйсам ёмон бўлмасди-я. Лекин, «Майли, борамиз», дейишга ойимдан ҳайиқаман-да. Ақлим ишламай қолди. Елкамни қисиб, бақрайиб тураверганимдан сўнг, ойимнинг ўзи ўргатди:

— Бўлмаса у қулоғингу бу қулоғинг билан эшитиб ол: «Чўлингизга бормаймиз», деб туриб оласан. «Ўзингизни ҳам юбормаймиз» деб этагига ёпишасан. Попукка ҳам шундоқ деб ўргатасан. Икковинг оёқ тираб туриб олсанглар, шахтидан қайтар. Тушундингми, ўғлим?

Тушунганим билан бу осон ишми? Мен артистманмики, биров ўргатганини худди ўшандоқ қилиб бажарсам? Ойимга миқ этмай, қараб турибман. Жавоб кутяпти у. То «хўп», демагунимча қутулмайдиганга ўхшайман. Қулоғимни чўзиб бўлса ҳам «хўп» дедиради. Бу ташвишдан қулоқни чўздирмай қутула қолай дедим-да, «хўп» девордим. Ойим азбаройи хурсанд бўлганидан:

— Баракалла, ўғлим!— деб елкамга қоқиб қўйди.

Неча кунгача ойимнинг ўргатганларини ичимда такрорлаб юрдим. «Чўлингизга бормайман!» Ўзи икки оғиз сўз-у, шуни овоз чиқариб айтмоқчи бўлсам, ҳеч тилим айланмайди. Султон амакининг ўзи ҳам бу тўғрида менга гап очмасди. Балки у кетиш фикридан қайтгандир? Докторлар: «Сенга чўл ҳавоси тўғри келмайди» деб қолдирганмикин? Докторларга маслаҳат солиб ўтирармиди у? Айтганидан қайтмайдиган кишига ўхшайди.

Уйлаганимча бўлди. Бугун у жуда эрта турди. Ҳар кунни киядиган оппоқ кийимларини қалинроқ одми кийимларга алмаштирди. Уйдан брезент жилдлик чамадонини олиб чиқди. Ойим билан озгина, бувим билан узоқроқ гаплашди. Попукни

осмонга кўтариб, пешанасидан икки марта, меникидан бир марта ўлди. Кейин хайрлашди. Попук:

— Менам бояман, менам,— деб эргашган эди, Султон амаки:

— Борасан, борасан. Кейин олиб кетаман,— деди.

— Маяжни-чи, маяжни обеясизми?

— Морожний ҳам обераман,— деб кулди-да, қўл силкитганича чиқиб кетди...

...Бир ҳафта деганда хат келди. Султон амаки чўлга эсон-омон бориб, ишга тушганини ёзибди. Лекин қаерда, қанақа ишлигини аниқ кўрсатмабди. Қисқа қилиб: «Енар дарё қуряпмиз», дебди-қўйибди. «Енар дарё»си нима экан, деб биз ҳайрон бўламиз. Мунча қисқа ёзмаса-я! Вақти бўлмагандир-да. Янаги хатида аниқроқ ёзар, деб кутган эдим, ёзмади. Анча кун ўтди. У кетган вақтда эрта пишар ўригимиз довуччаси киндан чиққан эди. Ҳозир данак қотирди. Токимиз куртак ёзаётган эди, бугун ток оши едик. Бувим ош еб туриб, эслади:

«Эссизгина, Султонбой ўғлим паловхон тўрани яхши кўрарди. Бўлганда, ток ошини мақтаб-мақтаб ерди-да». Қунига овқат маҳалида шунақа эслайди: «Тирикчилиги қандай кечаётган экан-а боламнинг. Қаровсиз қийналиб қолаётгандир». Бувим уҳ тортади-да, ойимдан сўрайди:

— Ҳой, Анорхон, хат келдими? Нега узоқлаб кетди-я? Узинг жавоб ёздингми?.. Ҳали ҳам-а? Ҳафсалангга балли-е. Нақ шўрликнинг кўзи тўрт бўлиб жавобингни кутаётгандир!

Шундан сўнг тушунаман: Султон амаки ўша хатида, «уй-ничи, болалар тўғрисида хат кутаман», деган эди. Ойим жавоб ёзмабди. Шунини кутиб Султон амаки бошқа ёзолмагандир. Еши кўпайиб, қўли тегмай қолдимикан? Тўрт оғиз хат ёзишга ҳам қўли тегмас эканми. Ё бизни эсламай қўйдимикан, а? Йўғ-е. Нималар деганди хайрлашаётганида? «Борасизлар, кейин олиб кетаман», демаганмиди?

Шу ваъда эсимга тушиб туради. Ҳар эсимга тушганда, юрагим орқамга тортиб кетади. Очиги, кўргим келади. Унинг қизиқ-қизиқ ўйинлари кўз олдидан кетмайди. Мен-ку соғинганимни ҳеч кимга билдирмайман-а, аммо Попукнинг хархашаси ўтиб тушади. Эрталаб ўрнидан тура солиб:

— Адамга қачон боямиз?— деб ғиншийди.

Унга сари бувим уҳ тортади.

— Шунақа қилиб кечаю кундуз ташвишда яшагандан кўра, бора қолсанг бўлмасмикан-а, қизим? Хоҳла болаларни олиб кет, хоҳла менга қолдир,— дейди ойимга.

— Бўлмайди-да,— деб ойим, нима учун бўлмаслигини очиқ айтди.— Болаларни ташлаб кетсам, сизга жавр бўлади. Олиб кетсам, энка-тинкамни қуритади.

Ана, келиб-келиб айб яна бизга тушяпти. Нима қилиш керак? Ойимнинг боргиси келаётган бўлса-ю, биз йўлини тўсамизми? Узимнинг ҳозир боришга кўзим етмаса ҳам:

— Ойижон, биздан хавфсирамай қўя қолинг,— дедим.— Айтганингизни қиламиз, сизни қийнамаймиз.

Ойим кўнмади. Менинг айтганимга кўниб бўпти! Шундан кейин бувим гап бошлади:

— Болаларни менга ишониб кетавер бўлмаса, қизим. Бинойидай олиб ўтираман. Вақтида хат-хабар юбориб турсанг бўлди. Ёз чиқса бир гап бўлар. Султонни ёлғиз қўйма, жонгинам. Хўп де сўзимга. Кенгашли тўй тарқамас, дейдилар.

Менга бу маслаҳат ёқди. Ойим бораверсин. Биз ҳозир эмас, ёзда борсак, ўйнаб келамиз. Хурсанд бўлганимдан Попукка:

— Роса ақлли-да акангни бувиси, а?— деб юборибман. Кошки Попук тушунса бу гапларга. Ўз ўйини билан овора у: Лайкага галстугимни «жилов» солибди-да, чув-чув деб миниб юрибди.

— Тентак-е, Султон амакининг «от-отакам» ўйини хумор қилибди-да.

Дарров галстукни ечиб, Лайкани сиртмоқдан озод қилдим. Сал бўлмаса Попук у бечоранинг бел-мелини синдириб қўярди-я!

Бувим ҳали ҳам ойимдан жавсб кутарди. Ойим ўйлаб-ўйлаб олгандан сўнг, менга эшиттириб гапирди:

— Дамирингиз бешинчини эсон-омон битириб олсин-чи, кейин кўрамиз...

Буни эшитдим-у, биров тарсаки ургандай, чўчиб тушдим.

— Ҳа, ойижон, бешинчини битирмайди деб қўрқяпсизми ҳали?

— Қўрқаётганим йўқ, ўғлим. Лекин битиришдаям битириш бор-да.

Ҳа, тузук, битириб олишимга кўзи етмаяпти. Султон амакининг олдига кетолмаётганига сабаб бир чекаси шумикин? Ҳамма гап менга, менинг ўқишимга боғлиқмикин? Наҳотки Султон амаки билан ойимнинг хафалашиб қолишларига мен сабаб бўлсам?.. Йўқ, йўқ, бундай бўлиши мумкинмас, ҳеч мумкинмас!

Хар нима бўлсаям ҳаракатингни қилавер, Дамир-жон. Бешинчини битиргандаям «аъло» билан битиришга интил!

Тўғриси, бу айтишга осон. Ахир, бешинчида қанақа дарслар бор ўзи? Эҳе, битта арифметикани олинг. Қанча масала, қанча қоида. Қўшиш, айириш, бўлиш, кўпайтиришларни-ку билиб олдим. Агар мендан: «Бугун неча қадам йўл босдинг?» деб сўрасангиз, ўйламасданоқ айтиб бероламан: мактабга тор кўчамизнинг ўнг тарафидан чиқиб бордим — масофа 350 қадам (бир марта санаб кўрганман). Қайтишда бўлса ўртоқларим билан чиллак ўйнаганча, гузардан морожний олиб, чап тарафдан келдим. Бу ёғи ўнг тарафдаги масофага икки барабар келади. Ҳаммаси бўлиб бугун неча қадам босганимни билиш учун 350 ни иккига кўпайтириш, чиққан сонга 350 ни қўшиш керак, холос. Ҳа, айтмоқчи, неча морожний олдинг-у, неча пул тўладинг, деб ҳам сўрасиз. 30 тийин тўлаб, иккита морожний олдим. 30 тийинни иккига бўлсак 15 тийин. Энди бу пулни қаердан олдинг, десангиз, бу ёғини ҳам айта қолай. Кунига сут-қатиқми, мевами олиб келиш учун бувим мени бозорга чиқаради. Бозоргача бўлган йўл автобусда икки остоновка. Харажат пулига ойим ўн тийин қўшиб беради. Пиёда бориб келаман-да, бу пулни йиғаман. Уч кунда қарабсизки, ўтгиз тийин — ўзим билан Попукка морожний тайёр. Ана, пул ҳисобию, йўл ҳисоби десангиз, ҳаммасини билиб олдим, бўлди-да. Йўқ, бўлмас эмиш. Яна эринмаганлар «каср» деган нарсани ўйлаб топишибди. Бутун сонларнинг бўлаклари ёки улушлари эмиш бу: ярим, учдан бир, чорак, бешдан бир, ўндан бир... Куним шуларга қолдимиз? Нима қиламан-а бунақа майда-чуйда ҳисобларни: мактабимизда доим кўзойнак тақиб чўт солиб ўтирадиган кишига ўхшаб бухгалтер бўлармидим.

Ишқилиб, хоҳласанг-хоҳламасанг бир-биридан баттар қийин топшириқларни юклайверишади.

Бу чалкаш масалаларни қанақа одам ўйлаб чиқарган экан, мияси айниб қолмаганига ҳайронман. Биров ўйлаб чиқарадиган, сен бош қотирадиган. Бош қотира-қотира «4» баҳо олсанг, бу каммиш. Кейинги вақтда кунига икки маҳал дарс тайёрлаш ҳам озлик қилиб, кечалариям ўтирадиган бўлдим. Кўчага чиқиб футбол ўйнаш-у, ўртоғинг билан теннисда мусобақалашинг, суратчилик қилишга вақт қани. Бунинг усти-

га масалани ечолмай қолганинда йўл кўрсатиб юборадиган одам йўқ. Султон амаки эсимга тушиб кетади. Унинг жилмайиб қарашлари, «аҳвол қалай, ўртоқ ўқувчи?» деб дарсларимни суриштириши, бўш вақтида болалардай қизиқиб теннисда мен билан олишишлари... Ҳа, «Жўжалар», деб ҳазиллашишлари-чи? Олдиниға бу ҳазили менга унча ёқмаганиди, бора-бора Попук ҳатори менга ҳам ўрганиш бўлиб кетганди. Ҳаммадан ҳам, бир куни мен ҳовузча бўйидаги каравотда ўзимни уйқуга солиб ётганимда оёқ учида олдимга келиб ўтиргани, пашша таламасин деб устимга секингина оқ чойшабни ёпиб қўйгани-чи! Шуларни эсласам, Султон амакини ҳозироқ кўргим келиб кетади. Жуда қадрли ўтади. Бир келиб кета қолса бўлмасмиди, дейман. Менинг дарсимга ёрдам бермаса ҳам, Попукни ўйнатмаса ҳам, ўзи бир кўриниб кетса бўлгани эди. Борди-ю ҳозир келиб кетиши қийин бўлса, қисқагина хат ёзиб бувим билан ойимни тинчитиб турса бўлгани эди. Эсидан чиқардим, ё биздан кечиб юбордимми-а? Ўз хаёлимдан чўчиб тушаман. Худди яқиндагина топиб олган қимматли нарсамни яна йўқотиб қўйгандай бўламан. Хат келиб қолар деб ўзимни тинчитаман. Бувим бўлса, уззукун хат кутади-да, кечга бориб ух тортиб қолади.

— У ёзмаганга яраша сенлар ёзсанг-чи, болажонларим! — деб зорланади.

Ойим чурқ этмайди. Афтидан ёзмайдиганга ўхшайди. Ўзим ёзсам-чи? Унғ қўлим ишнинг белига тепиб турибди-да. Тўғри, энди уни оз-оз ишлатяпман-у, аммо тузукроқ хат ёзишга ярамайди. Чап қўл ундан баттар. Шунча ишлатиб кўрганим билан ўрганмади, ҳафсалам пир бўлди. Бир амаллаб хат ёзишга-ку ярар. Эгри-бугри, чатоқ чиқса Султон амаки сабабини тушунади. Лекин ён-вериди бирор одам: «Қани, ўғлингиз қанақа хат ёзибди», деб қолса-чи. «Ия, ўғлим аёлочи дердингиз, хати шуми ҳали!» деб уялтириб қўймасмикин?..

Эртасидан хат ҳам, бошқа нарса ҳам эсга келмай қўйди. Чунки бувим касал бўлиб қолди. (Ух тортаверганидан хавотирим бор эди). Ҳадеб чап биқинини ушлайди. Ойим борида унча билдирмайди-ю, ойим кетганда диванга ёнбошлайди.

— Нима қилди, буви? — деб сўрасам, у:

— Ҳеч нарса, болам. Сал чарчабман, — деб қўяди.

Бир вақт келиб қарасам, бувим диванда чўзилиб ётибди. Ранги кетган, пешанаси терлаган, қўллари қалтирайди. Оғир-оғир нафас олади. Қулоғига секин:

— Нима қилди, буви? — дейман.

Гапиришга ҳоли келмай, бошини сарак-сарак қилади. «Ҳеч нарса», деб мени тинчитмоқчи бўлади. Мен қаттиқ қўриқиб, нима қилишимни билмай қолдим... Эсимга доктор қўшнимиз тушди. Уни қақриб чиқдим. У дарров укол қилди-да:

— Энди уринмасдан тинч ётинг. Сизга парвариш керак,— деб тайинлаб қўйди.

Ойим келиши билан бувим тағин туриб кетди. Қасалидан ҳеч гапирмади. «Гапирсам, қизим ташвиш тортади, қийналади», деб ўйласа керак. Одати қизиқ-а бувимнинг: ўзи қийналсаям, биров қийналмаса бўлгани. Шу ётган жойида ҳам Султон амакининг гамини ейди:

— Қасал қурсин. Ишқилиб, у ёқда Султонбой соғ юрган бўлсин. Бугун ҳам хат келмади-я, Дамиржон?

Энди ўзим хат ёзишим керакка ўхшайди. Бувимнинг касалини билдирай. Шундан сўнг зора жавоб ёзса, ё бир келиб кетса. Қойил фикр!

Буни ўйлашга ўйладим-у, аммо ёзишга қўлим тегавермади. Авваллари ишим кўп деб юрган эканман. Мана энди кўринг: ўқишга бориш, дарс тайёрлаш. Попукни ўйнатиш, уй иши... Ҳа, бувимга қарашмасам бўлмай қолди. Унинг ётганини кўрганамда раҳмим келади-да.

— Буви, чой қўйиб берайми? Ё қатиқ ичкингиз келяптими?— деб сўрайман.

— Йўқ, қўзим. Барака топ. Дарсингга қарай қол,— деб қўяди бувим.

Бувимнинг инқиллаб-синқиллаб картошка артаётганини кўрсам, чапақайлаб бўлса ҳам артишиб юбораман. Лекин пиёз артишга тобим йўқ— кўзингдан ёш оқизиб юборади. Энг ёмон кўрган нарсам — йиғлаш.

Шунақа қилиб, вақт деган нарса етишмай қолди. Мактабга югуриб бораман-у, югуриб келаман. Уйинлар, тўғарақларга ҳафсалам ҳам қолмади. Бу ишим Солиҳга ёқмади.

— Ҳўш, сен нима учун звенодан четлашиб юрибсан?— деб сўрайди.

— Уйда ишим кўпайиб кетди,— десам, у ишонинқирамай:

— Қанақа ишлар экан, очигини айт-чи?— дейди.

— Бувим касал.

— Бувингни касалини сен боқармидинг? Бошқа сир бордир-а, айт очигини!

Мен буни энг яқин кишимиз — уйга келиб турадиган синф раҳбари Ҳалима опамга ҳам айтолмайман. Неча марта Ҳалима опам: «Дамиржон, аҳволлар қалай?» деб сўраганда ҳам,

Ҳаким Назир набираси Даврон билан.

«аҳвол яхши», деб қўя қолдим. Ҳозир Солиҳ, «очигини айта-сан», деб тиқилинч қилиб туриб олган эди.

— Бор, бор, мен билан ишинг бўлмасин,— деб жеркиб ташладим.

— Нима дединг? Тўхтаб тур ҳали,— деб энгагини қисим-лаб қўйди.

Эртаси звенода менга топшириқ берадиган бўлишди. Нима эмиш, бир боланинг «икки»сини «уч»га чиқаришга ёрдам берармишман. «Вақтим йўқ», дегандим, звено собори чақириб, мени роса гап билан дўппослашди. Фақат ўзимни ўйлаб звенони менсимай қўйганмишман, аълочиман деб гердайиб кетганмишман. Вой, нодонлар-эй, нимамага гердаяман? Тўғри, қишқи каникулга чиққанимда, ҳамма баҳом «беш» эди. Ҳозирчи, ҳаммасимас. Ўзим ҳаммасини «беш» қиламан деб тиришиб ётибман-ку. Иннайкейин, гердайиш нималигини бола бўлиб билган эмасман. Суриштирмай-нетмай айблайверар

эканда. Жаҳлим қистаб, тишларим ғижирлаб кетди. Аммо индолмадим. Солиҳга бир ўқрайдим-у шартта синфдан чиқиб жўнадим. Солиҳ кетимдан югуриб, йўлимни тўсди.

— Нимага берухсат жўнаяпсан? Нима учун менга ўқраясан? Айт очигини!

Қарасам, худди муштлашадигандай кўкрагини кериб турибди. Унинг одати шунақа — боксчимаан деб чиранишни яхши кўради. Худди бокс тушадигандай муштани тугиб, тирсагини чиқариб, семиз гавдасини полвонларча лапанглатиб юради. Гердайган деб уни айтса бўлади. Ҳозир бўш келсам, мени кўкраги билан итариб юборадиган. Агар тегса мен ҳам тушираман деб лунжини кўзлаб турибман. Ўзидан-ўзи чап қўлим мушт бўлиб кетди.

Солиҳ буни кўрди-ю:

— Ия, ҳали шу митти гавданга мен билан муштлашмоқчимисан!— деб елкамга туртди. Мен ҳам туртдим. Бирдан боксга олиб иккала муштани ишга солди. Мен ҳам муштларимни ишга солмоқчи бўлдим. Йўқ, ўнг қўлим ярамади. Оёғидан чалишга ҳаракат қилдим. У фирромлик қилди, мени олдинроқ юмалатиб қўйди. Мактабдан чиққан болалар тепамга келиб:

— Оббо митти-ей! Оббо миттивой-ей? Юрагингни қара! Шу айиқ полвон билан олишиб ўтирибсан-а! Бешинчи синфда донғи чиққан чемпион билан-а!— деб хахолашди.

Қўлим, елкаларим оғригани майли-я, болаларнинг «митти, митти!» деб калака қилишгани алам қилиб кетди. Югуришда кейин қолсам, сим дорга осилолмасам ҳам, шунақа дейишади. Қўлим билан оёғим калтароқ бўлса, нима қилай!

Шу-шу Солиҳ билан юрмайдиган бўлдим. Илгари у бизни кига кириб турарди. Мен унга теннис ўргатмоқчи бўлиб юргандим. Энди у уйимизга кирмай қўйди. Менинг ҳар хил юмушларга ўралашиб зерикаётганимни кўрган бувим:

— Болам, ўртоғингни чақириб ўйнай қолгин,— деди.— Анави дўмбоқ ўртоғинг бор-ку, нега кирмайди?

Солиҳни айтмоқчи. Дўмбоқ бўлмай қурсин.

— Солиҳ билан пом чиқдик, буви. Ярамас, фирром...

— А? Нега? Ул-бул талашдиларингми?— деди бувим хавотир олиб.— Қўй, болам, ўртоғингни ёмонлашга ўрганма. Яхшимас — бировни камситиш. Ўзингни эр билсанг, ўзгани шер бил, деганлар.

Тушунолмадим. Нима. Солиҳни шер демоқчими? Солиҳни кўргим йўқ. Уйимга кирмай қўя қолсин. Бошқа ўртоқларим

етарли. Лекин улар ҳам кам киришяпти. Нега унақа? Улар мендан хафа эмас-ку. Ҳа, уларнинг ҳам иши кўпайиб кетганмикин менга ўхшаб? Уйимизга кам киришгани майлику-я, бир хил ўйинларга мени чақирмай қўйишгани чатоқ бўлди. Дам олиш куни болалар тоққа экскурсия қилмоқчи, деб эшитдим. Солиҳ рўйхат қилибди-ю, мени қўшмабди. Қўшганда ҳам, бари бир, уйдан чиқолармидим? Шундоқ бўлса ҳам Солиҳдан сўрагим келди:

— Нима учун мени ёзмадинг?

— Биз кучли болаларни ёзамиз. Сен тоққа чиқолмайсан,— деди у.

Ҳавасим келганини, алам қилганини билдирмасдан:

— Шу тоғ ҳам гап бўптими!— дедим. Тоғ мактабимиз майдонидаги дарахтлар орасидан офтобда симобдай йилтираб кўринади.— Ушами? Машинага тушсанг, бирпасда етасан. Қараб туринглар, мен шундоқ жойларга борайки, ҳеч қайси-ларинг тушларингда кўрмагансизлар.

— Қаерга экан, айтавер очигини,— деди Солиҳ менсимандай бўлиб. Билиб турибманки, қизиқяпти.

— Айтиб бўпман!

— Ҳа, бўлди, айтмасанг ҳам биламан. Мирзачўлга бормоқчисан, холам бор деган эдинг. У ер нима бўпти, қип-қизил чўл.

— Қип-қизил чўлмиш. Кўрмаганмисан, гапирма.

— Кўрган бўлсанг, гапир-чи!

Бултур Мирзачўлда кўрганим обод қишлоқлар, мевазорлар эсимга тушиб тилим қичиди-ю, яна айтгим келмади.

— Ана билмайсан, чунки кўрмагансан. Биз тоғ остида қурилаётган денгизни, дарёнинг тоғ тепасидаги бошланиш жойларини томоша қиламиз. Кўрмаган армонда қолади.

— Мен ундан ҳам антиқа жойларни кўриб келайки, оғзиларинг очилиб қолсин.

— Кўрамиз!

У билан ади-бади айтиб ўтиришга вақтим йўқ эди. Бувим эсимга тушиб, уйга чопдим. Келсам, бувим инқиллаб-синқиллаб ҳовли супуряпти. Қўрқиб кетдим. Тағин касали тутиб қолмасин дедим-да:

— Мен супура қолай. Сиз ётинг,— деб супургига қўл узатдим.

Бувим биқинини ушлаб, менга жилмайди.

— Барака топ, кўзим. Бугун, шукур, хийли тузукман. Ҳовли супуриш ўғил болага ярашмайди. Ундан кўра ўтириб адангга хат битгин. Ҳа, шундоқ. «Жуда соғиниб кетдик, адажон. Нима

бўлди сизга? Омон-эсон юрибсизми? Хатингизга интизормиз, адажон», деб битгин.

Узим ҳам шу бугун аҳд қилиб қўювдим. Стулга ўтириб, хат ёза бошладим. Чиройли чиқсин деб уринаман: гоҳ чап қўлим билан ёзаман, гоҳ ўнг қўлим билан. Бувим айтган сўзларни ёзиб бўлдим-да, ўйланиб қолдим. Тагин нималар десам экан? Ҳа, «бувим касал бўлиб қолдилар, сизни кўп ўйлаб ташвиш қиляптилар!» дейман. Буни ҳам ёздим. Энди-чи? Ҳа, «она тилидан баҳомни «беш»га чиқаряпман. Езувим тузаяпти, мана кўринг», дейман. Хурсанд бўлади. Ёздим. Ҳаммаси бўлиб ярим бетча бўлди. У ёғини нима билан тўлдираман? Варақ-варақ хат ёзганлар гапни қаёқдан топаркин-а?

Ёнимга бувим келди. Хат ёзганимни билиб, севинди.

— Қани ўқи-чи, чироғим. Нима деб бошладинг? «Адажон» деб бошладингми?

— Ҳа, ҳа, сиз айтганча,— дедим. Ҳақиқатда эса, «Амаки» деб бошлаган эдим. Ҳаммасини ўқиб берганимдан кейин, бувим:

— Йўқ, йўқ,— деди.— Мени касал деган жойингни ўчир. Узоқдаги одамни ташвишга солиш яхшимас. Ўчир ҳозир.

Ўчиришга мажбур бўлдим. Энди хатни бошқатдан, тоза, чиройли қилиб кўчириш керак. Шундай қилаётган эдим, ойим ишдан қайтди. Олдимга келди-да, хатни олиб ўқиди. Ўқиётиб негадир афти тиришиб кетди.

— Дарс тайёрлапсан десам, вақтингни шунга сарф қилиб ўтирибсанми!— деб менга қаттиқ ўқрайди-да, хатни йиртиб ташлади. Бувим билан мен ағрайганча қолдик. Эссизгина, қанча уриниб, биров кўрса кулмайдиган қилиб ёзувдим-а!

— Нега ундоқ қилдинг-а, қизгинам?— деди бувим.

Ойим димоғида бир нималар деди. Қулоғимга «унутган одамга ҳам хатми?» дегандай бўлиб кирди. «Нега ундоқ дейсиз, ойижон?» деб сўрамоқчи бўлдим-у, авзойи бузуқ бўлганидан юрагим бетламади... Сал туриб қарасам, ойимнинг ўзи қилган ишига пушаймон бўлдим, пиқ-пиқ йиғлаяпти...

7. МЕНИ КИМ ҚУТҚАРДИ?

Эҳ, ойижон, ойижон! Нега тагин хафа бўлдингиз-а? Наҳотки, шундоқ бўлади деб ўйлаган бўлсам-а? Ахир сизни хурсанд қилмоқчи эдим-ку.

Қим ойисини хурсанд қилгиси келмайди. Жон деб истади ҳамма. Лекин-чи, истагани билан уддасидан чиқавермас экан.

Ойилар кўп нарсани талаб қилишадими дейман-да. Кучинг етиш-етмаслиги, ҳафсаланг келиш-келмаслиги билан иши йўқ. «Айтганимни қиласан», дейди — тамом. Боринг, ана — кучингиз ҳам, ҳафсалангиз ҳам етсин, аммо вақтингиз бўлмаса-чи? «Вақт ҳар кимнинг ўз қўлида. Гап ундан тўғри фойдаланиш-да», дейди ойим. Тўғри фойдаланиш учун нима қилишинг керак? «Ўзингни тутга билишинг, бошқара олишинг керак», эмиш. Қачонки, миянг бир жойда турмаса, ўзингни қандай ушлай оласан? Мия беданамаски, тўр қовоққа қамаб олсанг.

Айниқса эшик қоқиб ёз келди-ю, хаёл тўрт ёққа сочилиб, вақт етишмай қолди. Қийналиб-қийналиб бўлсаям аҳдимни бажаришга бел боғладим.

Ўқишнинг охирги куни ҳам келди. Бугун йиллик баҳомиз эълон қилинади. Ишқилиб ҳамма фандан «Беш» бўлай-да!

Бошқаларни билмайман-ку, мен жар ёқасида тургандайман. Пуф деса қулаб кетадигандай. Йўқ, қулаб кетмадим. Баҳолар эълон қилинганда, бўйим бир қарич ўсгандай бўлди. Йўқ, ундан анча баланд, осмон баравар кўтарилгандай бўлдим. Шу кўтарилганимча қушдай пириллаб уйга учдим.

Ҳовлиққанимдан ҳаллослаб, ўпкам тикилиб қолган экан, бувим жон ҳолатда дивандан туриб кетди:

— Ҳа, ҳа, қўзим! Биров қувдими, айт!

— Жойида! Жойида!— дейман-у, у ёғини айтолмайман.

Оғзимга пиёлада сув тутди. Ича туриб, воқеани айтдим.

— Вий, хайрият, хайрият-эй, қутулибсан!— деб мени бағрига босди бувим.— Ана энди еган-ичганинг ичингга тушиб, бемалол ўйнайдиган бўпсан.

Ойим мендан тезроқ хабар олиш учунми, шанба бўлгани учунми, бугун ишдан эрта қайтди. Унга ҳам ҳовлиқиб айтиб бердим. Севиниб кетар деб турсам, йўқ, оддий хабардай қарши олди.

— Энди борамиз-а ойи?

— Қаерга?

— Чўлга.

— Мен сенга ваъда берибмидим? Жуда боринг келяптими?

— Шунча кутай, шунча овора бўлай-да, тагин сиз...

— Овора бўлган бўлсанг, биров учун овора бўпсанми?

Дамим ичимга тушди.

Нималар бўлаётганидан беҳабар Лайка ўзича суйилиб оёғимга суйкала бошлаган эди, уни тегиб юбордим. У вангиллаганича думини қисиб нари кетди. Попук бўлса:

— Ата, тилла қўнғиз тутиб бейинг! Учйигим қиставотти,— деб хархаша қиларди.

— Бор, бор, ҳамманг ҳам!— дедим-да, кўчага чиқиб кетдим.

Кетимдан бувим:

— Кўзим, йироққа кетма. Машина, ҳаптабусларга яқинлашма. Болаларга қўшилиб, катта сувга тушма,— деб тайинлаб қолди.

Катта кўчага чиқибоқ, автобусга тушдим. Комсомол кўлига кетдим. Каникул бошланган. Боғда болалар кўп. Айниқса, катта кўл қирғоғи қий-чув. Болалар қумда ағанашган, бир-бирларини қувишган, тўп тепишган, балиқлардай биланглашиб сувда сузишган. Мен қараб турармидим! Ечинибоқ ўзимни сувга отдим. Кун иссиқ. Сув муздаккина. Жуда маза. Одам чиққиси келмайди. Сузишни унча билмайман. Аввал юзароқ жойларда чўмиламан. Кейин болаларга қизиқиб, чуқурроқ жойларга интиламан, шўнғиб-шўнғиб чиқаман. Сувдан чиқа солиб, иссиқ қумга чўзиламан, болалар билан ўйнайман.

Кун қизигандан-қизияпти. Қорним очди. Энди қайтсаммикин десам, ҳеч ким кўлдан чиққиси келмайди. Қизиқиб, яна сувга ўзимни урдим. Бир тўда бола ким ўзиш ўйнашга киришди. Кўлнинг ўртасига қараб сузиша кетди. Балиқдай биланг-биланг қилиб, гоҳ униси ўзиб кетади, гоҳ буниси. Унга сари, қирғоқдагилар чуввос кўтаришади. Ўзиб кетган боланинг номини айтиб:

— Яша, бўш келма, қойил!— деб, чапак чалишади. Худди футболдагининг ўзи.

Мен ҳам қизишиб кетибман. Сузиб бораётганларга қараб интилибман. Нима, кўпчилиги ўзим тенги болалар шунақа сузганда, мен қоларканманми. Кучим борича кўл-оёғимни шалоплатиб, анча жойга бориб қолибман. Шу вақт гулдир-гулдир қилиб кўл ўртасидан «Пионер» кемаси ўтиб қолди. Бирдан сув қаттиқ чайқалиб, тўлқин турди. Тўлқин кўтарила-кўтарила биз томонга етиб келди. Етиб келди-ю, ўзишув ўйнаётган болаларни худди пўкакдай ҳар ёққа улоқтириб ташлади. Арғимчоқ учгандай болалар сувда баланд-паст бўлиб, гоҳ йўқолиб, гоҳ кўриниб орқага қайтишарди.

Бу — ҳам қизиқ, ҳам қўрқинчли эди. Яхшики, мен бери-роқдаман. Лекин тўлқин менга ҳам етиб келди, тўсатдан тўнақ кетди. Илгари кўчамиздаги ариқда чўмилганимда ҳеч бунақа бўлмасди. Ҳозир оёқ-қўлларимни эволюмай қолдим. Оғзи-бурним сувга тўлди. Кўзим ҳеч нарсани кўрмайди, қуло-

ғим эшитмайди. «Вой-дод!» деб бақирмоқчи бўламан, овозим чиқмайди. Ҳзим сувнинг устидаманми-остидаманми билолмайман.

Бир вақт кўзимни очсам, қумдаман. Устимда болалар уймалашган. Шовқин-сурон. Мени улоқ-улоқ қилишяпти:

— Қулоғидан торт! Оёғини осмонга қил! Бошини силкит!

Мени циркдаги дорбоз боладай хўп ликиллашиб, ағдар-тўнтар қилишди. Шалвираб қолдим. Кейин ётқизишди. Илиққина қум ёқиб, мудрабман. Шовқиндан уйғониб кетдим. Урнимдан турай дейман, гавдамни кўтаролмайман. Ҳзим нима аҳволдаман-у, болалар хахолашарди. Майна бўлиб қолдим шекилли-а, уларга.

— Бўлди эркалик қилиб ётиш. Уйнинг эмас бу. Тур, кетдик!

Таниш овоз. Солиҳ. Чап қўлтиғимдан у, ўнг қўлтиғимдан яна биттаси кўтариб, мени етаклаб кетишди. Йўл-йўлакай Солиҳ жаврарди.

— Сен миттига ким қўйди кўлда сузишни! Ҳазилми бу сенга. Олдин уйнингдаги ҳовузчада сузишни машқ қилиб олгин-да, кейин тушгин катта кўлга.

Оббо, роса жиғимни эзади шекилли боргунча.

Иккинчи бола индамайди-ю, пиқ-пиқ кулади.

— Нега куласан, ҳей бола? Тўғримасми сўзим? Қўлидан келса қатнашсин-да сузиш мусобақасига. Мана бизга ўхшаб...

Баҳона билан ўзини мақтаб, мени ерга уряпти. Бола энди жим туролмади:

— Ҳзи бечоранинг бўладигани бўлди-ку. Нима қиласан дакки беравериб,— деди у.

— Менга ақл ўргатмоқчимисан?— деб Солиҳ унга ўшқирди. — Сувга чўккани қутқардим деб чираняпсанми? Сен бўлмасанг ҳам ўзимиз қутқариб олардик! Ҳа, ўзинг кимсан, қайси мактабдансан? Очиғини айт-чи!

Шундан кейин, мен ўнг ёнимдаги болага яхшироқ тикилдим. Бегона бола. Мендан каттароқ. Қотма, кўк кўз. Юзи, пешанасига ҳурпайиб тушган сочлари сап-сарик. Кўриниши мўмин-ювош. Анча жойгача Солиҳнинг саволини эшитмагандай борди. Солиҳ яна «Очиғини айт!» деб қистагандан сўнг, секин деди:

— Нима қиласан суриштириб?

— Билишим керак.

— Нима учун?

— Шунинг учун!— деди Солиҳ гап тополмай.

— Қизилқумданман,— деди бола энсаси қотгандай.— Қизилқумни биласанми?

Солиҳ ажабланиб боланинг бошидан оёғигача қараб чиқди-да, яна сўради:

— Қизилқумнинг қаерда?

— Географиядан хабаринг йўқми?

— У ёғи бизнинг иш,— деди турқини ўзгартмай Солиҳ. Тўғриси, Қизилқумни у ҳам, мен ҳам билмасдик.— Географияни билсанг, ўзинг айт-чи: Қизилқум қайси республикада?

Бола пиқиллаб кулган эди, Солиҳнинг жаҳли чиқди. Болага хунук қаради-да:

— Нима, ўйнашаяпсанми биз билан. Шаҳаримизда нима қилиб юрибсан, қишлоқи! Боравер келган жойингга!— деб юборди.

Боланинг кўзлари пир-пираб, лаблари гезарди.

— Нима, нима? Оғзингга қараб гапир!— деди овози қалтираб. Шунда унинг «ғ»ни «г», «қ»ни «к»га яқин қилиб айтганини сездим. Бирдан Солиҳнинг олдига ўтиб, йўлини тўсди. Тишлари ғижирлаб, муштлири тугилди. Азбаройи қаттиқ тугилганидан ориқ қўлининг суяклари оқариб кетди. Энди менга у, мўмин-ёввош бола бўлибмас, бировга ҳақини ўтказмайдиган, ёмон гапни кечиролмайдиган бола бўлиб кўринди.— Қим қишлоқи?— деди Солиҳнинг энгагига муштини тираб.

«Ҳорма, Солиҳ!» деб турибман ичимда. Солиҳ ҳам дарров муштини ишга солди. Ўзим шалвираб, кўнглим озиб кетаётгани учун аралашмай, бир чеккада туравердим. Кўз очиб-юмгунча ола-тасир «жанг» бошланиб кетди. Солиҳ илгари менга ишлатган фирромлигини ишлатиб кўрди, бўлмади. Бола бало экан. Шошириб, довдиратиб қўйди. Солиҳ гоҳ у ёққа, гоҳ бу ёққа гандираклаб кетар, деворга, сим ёғочга суяниб қоларди. Яхшики, йўловчилар келиб ажратиб қўйишди. Солиҳ шолғомдай қизариб, қалт-қалт титраб, пишқирганча ўтириб қолди. Утирган жойида ҳа деб кучаярди.

— Тўхтаб тур, қишлоқи, абжағингни чиқараман! Сен мени билмас экансан! Тўхтаб тур, ҳали!

— Мана тўхтаб турибман. Кела қол, кучинг бўлса,— деди бола ҳам ҳарсиллаганча.

Мен боланинг қўлидан тортдим. Солиҳ эргашар десам, юраги бетламади. Бола мени ёлғиз кетмасин дедими, бирга юрди. Энди у ўзини босиб олган, башараси аввалгича ёввош бўлиб қолган эди. Кўнглимдан шу гап ўтди: «Фирромликни билмайдиган, ҳалол бола кўринади. Ўртоқ бўлсанг арзийди».

Шундоқ деб айтгим келди-ю, кейин айтарман дедим. Уйга таклиф қилдим.

— Йўқ, зарур ишларим бор,— деди тортиниб.

Қистаб қўймадим. Қизилқумлик ажойиб бола билан яхшироқ танишиб олгим келарди. Иннайкейин, уйга у билан кирсам, ойим камроқ уришар...

8. ҲАЙВОНОТ ДУНЁСИДА

Ойим хўб аччиғланиб, калтаклайдиган бўлиб ўтиргандир десам, бошқача бўлиб чиқди.

— Қаёқларда шаталоқ отиб юрибсан, ўғлим. Қидирмаган жойим қолмаса-я!— деб олдимга келди. Мен ўзимни дадил тутишга интилдим. Шундоқ бўлса ҳам, ойим афтимга қараб чўчиб кетди.— Сенга нима бўлди, рангинг қум ўчиб, лабларинг гезариб кетибди?— Мен индамадим. У тахмин қилди.— Ҳа, ўлардай чўмилганга ўхшайсан-а?

— Тайинламабмидим, қўзичоғим: йироққа кетма, катта сувда чўмилма, ров бориб, ров кел, деб-а!— деди у ёқдан бувим куйиниб.

Энди, ойимнинг кўзи болага тушди. Бола йўлакда мўлтайиб турарди.

— Кел, укажон, тортинмай келавер, бу ёққа,— деб ойим икковимизни ҳовузча бўйидаги столга бошлади. Иссиқ чой олиб келди. Кетидан овқатга уннади. Биз бола билан индамасдан чой ича бошладик. Бир-биримизга, қизиқ бўлди-а, деб ишшайишиб қўямиз. Сал ичим исигандан кейин гап бошлайман:

— Қизилқумданман дедингми?— Қизилқумнинг қаер, қанақа жойлигини билмайман-у, лекин билгандай кўринаман.— Нима иш билан келган эдинг?

— Ўзим,— дейди бола тортиниброқ.

— Гапиравер. Уртоқ бўлдик-ку. Айтмоқчи, отинг нима?— Саволни қалаштириб, уни гапиришга мажбур қилдим.

Болани биринчи кўрганимда сочи, афти сариқ бўлганидан рус ё татармикин деб ўйлагандим. Оти — Бўрон экан. Асли тошкентлик бўлиб, геолог дадаси билан Қизилқумга бориб қолган экан. (Ҳа, Солиҳ «қишлоқи» деганда хафа бўлгани шундадир.) Аввал куни Тошкентдаги қариндошиникига келибди. Бекор келмабди. Қизилқумдан кийик боласи келтириб, ҳайвонот боғига топширибди.

— Кийик боласини қаердан олдинг?— дедим ишонинқирамай.

— Адашиб келган экан, тутиб олдик.

Кийик боласини ким билан, қандай қилиб тутганини тўла билгим келади. У бўлса «отам билан», деб қисқа жавоб беради. Бола бунни шунчаки арзимас бир нарсайдай қилиб гапиреди. Менга бўлса жуда ғалати воқеа бўлиб кўринади. «Тагин куруқ аравани олиб қочаётган бўлмасин» дейман ичимда. Шу пайт бувимнинг «биров тўғрисида ёмон фикр қилма!» дегани эсимга тушади-ю, яна ишонмайман.

— Ростдан айтаяпсанми шуларни?

Саволим ёқмадими, бола елкасини қисди-да, ўрнидан турди.

— Шошмай тур, теннис ўйнаймиз.

— Билмайман.

— Ургатиб қўяман.

— Вақтим йўқ.

Бўроннинг кетаётганини кўриб, ойим:

— Ҳой, укажон, тўхта. Овқат еб кет,— деб йўлини тўсди.

Бола ноилож қолди. Мен уни теннис тахтасига бошлаб, ўзимча ўйин қоидасини тушунтирган бўлдим. Бўрон дарров уқиб олиб, ўйинга киришди. Ўйин баҳона-ю, гапга соляпман. Қизилқумдан, кийик овидан сўраяпман қайта-қайта. У тушунтириб ўтиришга эринди-да:

— Ишонмасанг, ҳайвонот боғига бориб кўра қол,— деди.

— Ўзинг бирга борасанми?— дедим.

— Майли. Эртага,— деди.

Бўрон кетгандан сўнг ойим у боланинг кимлиги, у билан қаерда танишганимни сўраган эди. Мен, кўлда чўкканим, боланинг қутқаргани қолиб, бошқа томонини айтдим.

— Қизилқумдан бўлса, балки...— деб ойим негадир ўйланқиради.— «Енар дарё»ни ўша ёқда дейишади...

Шу вақт ойим Султон амакини эсладими йўқми, билмайман. (Кейинги кунларда ойим бувим билан бир-икки марта уни эслашиб гаплашганини эшитган эдим). Ойимнинг ҳозирги сўзи менга Султон амакини эслатди. Чиндан ҳам «Енар дарё» ўша ёқда бўлса, Султон амаки ишлаётган жойлар ҳам ўша ёқдамасмикан?

Эртаси Бўрон билан ҳайвонот боғига кетаётиб шуни сўраб олмақчи эдим. «Ҳайвонот боғига борамиз» деганимизни Попук эшитган экан, «мен ҳам», деб ёпишди. Попук-ку томоша пайнда. Лайка нима қилади бурнини суқиб. Ҳайдасам, кетмайди. Хуллас, одамни ўз ҳолига қўйишмас экан-да.

Йўлда пайт топиб, Бўрондан сўрайман:

— Уша ёқда «Енар дарё» бор дейишади. Тўғрими шу?
Бўрон менга кўзларини пирпиратади.

— Буни кимдан эшитдинг?

— Ойимдан.

— Ойинг кимдан эшитган?

Нима десам экан? Уйлаб турувдим, ёнимиздан «пат-пат» қилиб мотоцикл ўтиб қолди. Уни кўрди-ю, Попук: «Ака, пат-пат обейинг, пат-пат обейинг!» деб шовқин солди.

— Гапнинг белига тепмай тур,— деб оғзини бекитдим-да, Бўронга айтдим.— Адамдан.

— Адаг ўша ёқдами?— Бўрон қизиқиб тўхтади. Ҳа, деб бош қимирлатсам, кўзларини бақрайтиради.— Ия, қизиқ бўлди-ку. Нима иш қилади адаг?

— Машиналарга катта у киши.

-- Қизиқ бўлди-ку!— деди яна Бўрон, ўзини тутолмай кулиб.— Қанақа машиналарга катта?

Бўронга ҳайронман, мунча сўроқни кўпайтирмаса. Ё шу қизиқишида бир гап бормикин, а? Мен Султон амакининг қанақа машиналарга катталигини қаёқдан билай? Шунини ўйлаб бораёяман. Аммо Попук ўйлашга ҳам қўймайди. Елкамга миниб олгани етмагандай, икки юзимни дўмбира қилиб чалади, «Туёмбой! Туёмбой!» деб қичқиради. «Туям бор» деганими, ё трамвайни кўриб айтяптими?

Лайкани аранг ҳайдаб, ўзимиз трамвайга чиқдик. Тиқилинч экан. Гапимиз узилиб қолди. Ҳайвонот боғига етиб, трамвайдан тушсак, Лайка яна олдимизда! Думини ликилла-тиб, ҳарсиллаганча тилини осилтириб турибди. Қандай етиб келганига ҳайронмиз.

— Бунинг эси бутун экан. Катта бўлганда овга ўргатсанг бўлади,— деб Бўрон Лайкани кўтариб олди. Бошини силаб-силаб эркалади.— Роса чарчабсан-а жонивор, югуравериб. Упкангни бос.

Ҳайвонот боғига анчадан бери келмаган эдим. Киришим билан томошага қизиқиб кетдим. Бўрон ўзи топширган кийик боласини сим катаклардан қидира кетди. Биз бўлсак, ҳали дарахтларга осилиб дор ўйнаётган маймунлар олдига, ҳали ўйнашиб бир-бирини ғажиб қўяй деяётган йўлбарслар катта-гига югураемиз. Болалар ташлашаётган ёнғоқ, қандларни узун хартуми билан илиб олаётган филини, икки оёғида туриб музикага ўйнаётган айиқларни томоша қиламиз.

Бўрон бир кўриниб, бир кўринмай, томошабинлар тўпига шўнғиб юрибди. Ҳар кўринганда:

— Ҳа, топдингми?— дейман.

У бошини сарак-сарак қилади. Бир вақт роса диққатишиб келди.

— Мен топширган кийик боласи ҳеч қайси катакда кўринмайди.

Боши қотиб турди-турди-да, яна боғни айланиб кетди. Анчадан кейин, шалпайиб қайтди. Энди у менга нима дейишга ҳайрон. Мен Бўронга қанчалик ишонмай, «кийик тўғрисидаги гаплари ёлғонмасмикин», деган фикр калламга келиб туради. Узига бу шубҳамни сира сездирмайман.

Роса айланиб чарчадим. Кўпроқ Попук чарчатди. Тез-тез елкамга чиқиб туради. «Мояжни» жанжалини қилади. Морозний олиб, бир чекада еб турдик. Шунда Бўроннинг диққатлигини ёзиш учун бояги гапга қайтдим:

— Сен нега ҳадеб адамни суриштирдинг, а?

— Адангними?— деди ҳушини йиғиб олиб у.— «Ёнар дарё»да бўлса кўрганмикинман, деяпман-да.

— А, а?— дедим,— ҳали сен «Ёнар дарё»ни кўрганмисан? Уз кўзинг билан-а?

— Бўлмасам-чи?— деди Бўрон парвосизгина ва нарироқда бир таниши кўриниб, ўшанга эргашди. Мен уни тутиб:

— Ҳозир айтасан, қанақа «Ёнар дарё»?— деб қистайман. «Хўп, ҳали», деб Бўрон ўша одамга етиб олади. Бу ёқда морознийни еб бўлган Попук, энди:

— Сомса!— деб хархаша бошлади.

— Оғзинг жим турмас экан-да!— деб бақирган эдим, йиглаб берди. Лайка ҳам унга қўшилишиб вовиллаб юборди.— Жим, жим!— деб унисининг оғзини ёпсам — буниси бошлайди, бунисиникини ёпсам — униси.

Одамлардан гап эшита бошладим. Бир милиционер хотин бўлса азда-базда дастўмолига Попукнинг бурнини, сўлакайини артиб қўйди. Қўлига битта сомса олиб бериб, кейин мени уриша кетди:

— Ойисига обор, ойисига! Ёш болани ёш болага топширган она қанақа она экан!

Бировнинг ойиси билан милициянинг неча пуллик иши бор-а, деб хит бўламан. Попук жиннивой бўлса, ори келди шекилли, сомсани отиб юборди. Лайка пайдан экан, хоппа илиб олди-да, овози ўчди. Попук энди:

— Ойимга тетамиз,— деб йиғи солди.

— Бирпас жим тур,— деб нарироққа бораман. Аланглаб Бўронни қидираман. Тополмайман.

Попук барала чинқириб юборгандан сўнг, эшикка чиқишга мажбур бўлдим. Попук трамвайга қараб чопди. Мен ушлаб, орқага тортаман. Зора Бўрон кўриниб қолса дейман. Охири бўлмади. Попук билан Лайка дардисарни деб, Бўронни адаштирдим. Энди нима бўлади? Уни қайтиб кўроламанми-йўқми? Уйлаб ўтиришга вақт қолмаганди. Трамвайга тушадиган бўлдик. Лайка-чи? Трамвайга туширармиди уни! Бор-е, уйни топса топиб борар, топмаса ўзидан кўрсин.

Кўчамизга келдик. Кўп ўтмасдан Лайканинг қораси кўринди. Трамвай билан олдинма-кетин етиб келибди. Ҳарсиллаёвериш тили бир қарич осилиб кетган. Ҳар ҳолда эсинг бутун-да, қурғур. Катта бўлсанг овчи қиламан!

9. ХУШҲАБАР

Корним кўчиб кетган ҳовлидай бўлиб қолган эди. Шунга қарамай, томоғимдан овқат ўтмасди. Ҳайвонот боғида кўрганларимизни гапириш Попукка қолди. У ойим билан бувимга чучук тили билан, пойма-пой сўзларди. Бир томошабиннинг қизиқчилик қилиб айтган гапи эсида қолган экан: маймунни — чала одам, йўлбарсни — полвон мушук деб тушунтирди. Филни — бурни узун туя, кийикни бўлса шохли тойча деб, кулги бўлди.

— Попугинг тўғри айтаяптими?— деб сўраб қўяди кулгидан ўзини тўхтатолмаган ойим.

Ақл-ҳушим Бўронда бўлганидан, гапни айлантирмаслик учун:

— Ҳа,— деб қўя қоламан.

— Ҳалиги ўртоғинг айтганини кўрсатдимиз?— деб қизиқадди ойим.

— Ҳа,— дейман. Бўроннинг обрўсини туширмаслик учун.

— Анча уддабурон бола кўринади-я? Ўзи қани?

— Ҳозир келиб қолади.

Шу гап оғзимдан чиқди-ю, чиндан ҳам Бўроннинг келишига ишониб қолдим. Тиқ этса эшикка қарайман. Кўчага чиқиб пойлайман. Келавермагандан кейин қидириб, комсомол кўлига бордим. У ерда болалар чўмилаётган, самолёт учаётган, волейбол ўйнашаётган жойларни, кема пристанини айланиб чиқдим. Кўринмайди. Ҳафсалам пир бўлиб қайтаётганимда, болалар темир йўли тарафдан:

— Дамир, ҳов Дамир!— деган овоз келди.

Таниш овоз. Қарасам — Бўрон. Югурдим.

У станцияни кўриб юрган экан.

— Одамни сарсон қилдинг-ку. Қаёққа йўқолдинг?

— Ўзинг-чи,— деди у баланд келиб.— Дарров жуфтакни ростлаб қолибсан. Ошна ҳам шунақа бўладими? Мен бир танишни учратдим. Қийикчамни олиб қолган ўша киши эди. «Қийингимни нега катакка қўймадинглар? Керак бўлмаса ўзимга тан» десам, у қизиқ гап айтди: «Хотиржам бўл, кийикчанг худди онаси қорнида ётгандай роҳат қиляпти. Шерикларни қаторига қўшиб, уни ўқитяпмиз. Саводи чиқиб, гапга тушунадиган бўлгандан кейин, катакдан жой олади». Олдин индамасдан ташлаб кетаверган эканман. Энди бўш келмадим. «Бўлмаса, амаки, менга тилхат ёзиб беринг», дедим. «Ҳа, бу пухта гап. Ўзинг ҳам пишиққина бола кўринасан», деди. Идорага бошлаб кирди-да, бир қоғоз ёзиб берди. Мана.

Бўрон чўнтагидан қоғоз олди-да, ўқий бошлади:—«Берилди ушбу справка гражданин Б. Титовга шул тўғридаким, мазкур гражданин бизнинг ҳайвонот боғимизга бир нафар кийик боласи келтириб топширди. Ҳайвонот оламидаги жониворлар оиласига янги меҳмон қўшилганлиги учун ёш овчи Б. Титовга ташаккур билдирилади...»

Кейин кийикчанинг олти ойлик бўлгани, оғирлиги, бўйи кўрсатилган эди.

— Ухў!— дедим бу аломат хатдан оғзим очилиб.

Айниқса «Б. Титов» деган жойи мени ҳайрон қолдирди. Еки Бўрон жўрттага шундай деб ўқидими? Қоғозни қўлимга олиб, унга тикиламан: «Б. Титов». «Б» дегани Бўрон бўлса, «Титов»и ким бўлди?

— Нега унақа?

— Нимаси «унақа?» Тўппа-тўғри-ку!— дейди Бўрон.

— Нега энди «Титов?»

— Шунақа-да фамилиям.

Ақлим шошди. Бир йўла анча савол туғилган эди: дадаси рус бўлса, нима сабабдан унинг оти ўзбекча? Иннайкейин, анави космонавт Герман Титовнинг қариндош-париндоши эмасми?

Очиги, ҳозир мени ҳаммадан олдин «Ёнар дарё» қизиқтираётган эди. Бўрон кассада иккита билет олиб чиқди-да:

— Қани, юр,— деб поездга бошлади. Яна бирпас тўхтаб, чиройли вагонлар, уларнинг эшигида билет текшираётган темирйўлчи формасидаги кичик кондукторлар, шошилишган ҳовлиқишган йўловчиларга ағрайди.

Вагонлар олдида турган навбатчи қўлидаги сариқ байроқ-

часини силкитди. Сигнал чалинди. Паровоз пишқирди. Биз шошиб вагонга чиқдик. Вагон лиқ тўла. Жойлар талаш. Чувур-чувур. Мен бу поездда кўп юрганман, шунинг учун ҳеч нарсага парво қилмай, Бўронни гапга солмоқчи бўлман. Бўрон шовқин-суронга алаҳсийди, дарахтлар оралаб бораётган поезд ойнасидан ташқарини томоша қилади.

— Ҳой, менга қарасанг-чи,— дейман уни туртиб.— Ҳар балого аграяверасанми? Айтгин, «Ёнар дарё» қанақа?

— Миямни қотирдинг-да,— дейди Бўрон ташқаридан кўзини узмасдан.— «Ёнар дарё»ни икки оғиз сўз билан тушунтириб бўлмайди-да.

— Ке, ўртоқ, айта қол,— дедим ялиниб.

— Бари бир тушунмайсан-да...— Бўрон бир оз таранг қилгандан кейин, қисқача деди:— Ҳов Бухоро тарафдаги Қизилқумда зангори олов кони чиққан, эшитгандирсан? Уша кондан дарё қазиб келишяпти зангори оловни оқизиш учун, тушундингми?

— Кўйсанг-чи, олов қандай оқади дарёдан?

— Оқади! Дарёга жуда каттакон, сен билан мен сиғиб кетадиган пўлат қувурлар ётқизишяпти. Уша қувурлардан ҳамма ёққа олов оқиб боради — сенинг кўчангу уйингга ҳам...

Бўроннинг гапларига оғзим очилиб турган эди, поезд таққа тўхтаб, ҳамма бир-бирига урилиб кетди. Шовқин-сурон кучайди. «Қуёш» станциясига келган эдик.

Бу ердан осмондай кўм-кўк кўл, «Пионер» кемасининг байроқлари, узоқда ўрдаклардай сузишаётган болалар яққол кўринди.

— Яна мусобақалашамизми?— деди Бўрон, ўшаларга хаёли оғиб.— Ё қўрқиб қолдингми? Бир мақол бор: бўридан қўрққан ўрмонга кирмайди. Дадам кўп ишлатарди шуни.— Бўрон негадир чуқур хўрсиниб олди. Афтига тикилсам, кўзларида қайғуга ўхшаш белги. Нега унақа? Унинг ҳам дадасига бир нима бўлганмикин-а? Шунда у бирдан сўраб қолди:

— Дадангинг фамилияси нима?

— Арслонов.

— Э, тўхта! Қанақа ўзи? Бўйи новчами?

— Новча. Стёпа амакидай...

— Пешанасида ортиғи борми?

Елкамни қисдим. Шунча бирга бўлиб Султон амакининг пешанасига тикилмаган эканман. Тавба, одам яқин кишисидаги камчиликларни кўрмас эканми, деб қўйдим. Ё, Бўрон бутунлай бошқа одамни айтяптимикин?

— Афти-чи? Неграг ўхшаганми?

— А-а?— дедим, бу саволи ҳам галати эшитилиб.— Қора-чароқ-да, отлари Султон.

— Отини билмайман,— деди бу ёғини тағин ланж қилиб.— Ўзи яқинда борган. Яхши инженер, дейишади. Ушами-ўшамасми даданг, қайдам.

— Ушадир,— дедим ишонгим келиб.

Поезддан тушдик. Тағин йўқотиб қўймай деб, Бўроннинг тирсагидан олиб олдим.

— Юр, уйга. Бу гапни айтиб, бувимни хурсанд қиламиз.

Ичимда ўйладим: бувим-ку хурсанд бўлади-я! Ойим қандай бўларкин? У ҳам хурсанд бўлар. Соғингандир бизга ўхшаб. Бир-икки марта тушига ҳам кирибди — бувимга айтганини эшитдим. Агар ўйламаса тушига кирармиди. Бирдан хаёлимга янги фикр келди:

— Қачон қайтмоқчисан?

— Индинга. Ҳа?— деди афтимга тикилиб.— Борнинг кел-яптими?

— Олиб кетсанг борардим...

— Хоҳ, ойингиз кўчага зўрға чиқаради-ку, Қизилқумга жавоб берармиди?

— Жавоб олсам-чи?

— Олиб бўпсан!

Ўйлаб кетдим.

— Бўлди, жавоб оламан! Қандай қилиб бўлса ҳам...

Бўрон чўмилгани қолди. Ўзимнинг ҳам чўмилгим келиб турувди-ю, уйга шошилдим.

Хурсанд кириб борсам, ойим билан бувим:

— Ҳа, ўртоғингни топдингми? Мунча оғзинг қулоғингда?— дейишди.

Мен, Қизилқум, «Ёнар дарё», Султон амаки тўғрисидаги гапларни айтмадим. Айтганимда ойим қизиқса-ку тузук, қизиқ-маса унда йўлимга ғов тушади. (Хатни йиртиб ташлаганидан бери Султон амакидан гап очишга безиллаб қолганман). Ундан кўра гапни бошқа ёқдан айлантира қолай.

— Ойи, отпуссага қачон чиқасиз?

— Маълуммас.

— Мактабдагилар экскурсияга кетишяпти. Мен ҳам борай.

— Қайси тарафга?

— Тоққа.

Ойимга ёқинқирамасдан турган эди. Ҳар вақтдагидай бувим ёнимни олди.

— Майлига. Якка ўзи кўча чангитиб юргандан кўра, ўртоқларига қўшила қолсин. Мук тушиб ўқий-ўқий чарчади, қўзичоғим. Яйраб, дам олиб кела қолсин.

Экскурсияни гапириб қўйдим-ку, кетидан пушаймон бўлдим. Ойим хўп деса, болалар қўшармикин? Агар бир-иккита бола «қўшмаймиз» деса, Ҳалима опам бор-ку, қўштириб қўяр. Лекин-чи, қўшишсаям иш чатоқ бўлади, қўшишмасаям.

Дилимдагини худди билгандай, ойим маслаҳатни бошқа ёққа буриб юборди:

— Ундан кўра холангникига бориб кела қолгин. Кўп вақт бўлди кўришмаганимизга ҳам. Чақиравериб эси кетди. Ўзи келмоқчи эди, дараги йўқ. Хабар олиб келасан.

Бўлди! Мирзачўлга рухсат! Бўлди! У ёғи осон! Қанча-қанча нарсаларга илож топган—бунга илож тополмасмиди Дамир?!

Суюнганимдан ойимнинг бўйнидан кучоқлаб олдим. Ойим ҳам мени маҳкам ачомлади. Попук туғилгандан бу ёғига ойим кўпроқ уни ачомларди-ю, мен анча четга чиқиб қолгандим-да. Ҳозир бирам роҳат қилдим. Дарров мени уйқу босди. Ойиси ачомлаганда ҳаммани ҳам шунақа уйқу босадими-йўқми, билмайман.

Одам хурсанд бўлса чарчаганини ҳам билмас экан. Ўзимни қўярга жой тополмайман.

Яна Бўронни излашга тушдим. Боғ эшигида учратдим.

— Қўлингни бер. Маслаҳат битди!

— Алдаётганинг йўқми?— деди Бўрон ишонмай.

— Ишонавер, беш кунга рухсат олдим.

Бўрон ҳам бу хабардан хурсанд бўлиб кетар, деб турсам, парво қилмади. Қайтага ваҳма солиб, самолётда учиш, қум саҳросида юришнинг қийинлигидан гапириб кетди.

— Тағин йиғлаб, менга дардисар бўлиб юрмагин?

— Йўқ.

Шундан сўнг у мени бирга олиб кетишга кўнди.

Сир очилиб қолмасин деб, бу сафар Бўронни уйимга судрамай қўя қолдим.

Эртасига аэропортда учрашадиган бўлиб хайрлашдик.

Уйда сафар тайёргарлигим қизиб кетди.

Эсимга Бўроннинг Арслонов тўғрисидаги ғалати саволлари тушади. Тағин кўнглим хиралашади. Айтаётган кишиси Султон амакимикин-бошқамикин, деб иккиланаман.

Ҳеч кимга билдирмасдан, оёқ учида ичкари хонага кирдим. Папкадан, стол тортмасидан Султон амакининг суратини қидирдим. Топсам, пешанасида ортиғи бор-йўқлигини билиб

олардим. Афтига яхшироқ тикилардим. Бўрон уни ҳабашга ўхшатиб ўтирибди-я!

Ҳеч қаердан суратини тополмадим. Бор эди шекилли-а? Ёки аччиқ устида ойим уни ҳам хатга ўхшатиб йиртиб ташладимикин? Нега унақа қилаверади? Ё ундан кечиб юбордими, а? Йўғ-е! Нималар деяпман! Бу миям қургурнинг тешиги катта бўлиб қолдими дейман, ҳар бало кириб келаверади. Худди хира пашшадай ёпишиб олиб, ҳадеганда чиқиб кета қолмайди. Биттасини қува-қува зўрға чиқарсам, ўрнига бошқаси кириб келади.

Қизилқумга, Султон амаки олдига кетаётганим ростми-кан-а? Ёки охириг минутда бир чатоқлик чиқиб, йўлим тўсилармикан? Тўсилмаса, таваккал қилиб кетавераман-да. «Қизилқум йўли оғир, қийналиб, йиғлаб юрма», дейди Бўрон. Нима, мен Попукманми сал нарсага йиғлаб? Бўроннинг ўзи жуда катта кишимиди? Мендан атиги икки ёш катта-да. У бориб-келиб юрган жойларга мен боролмайманми? Иннай-кейин-чи, у билан бирга юрган одам қўрқмаса бўлади. Зўр, билағон ҳам раҳмдил бола. Ишонсанг бўлади!

Лекин, бу қилаётган ишимни ойим бугун билмаса, бир кун билади, ўзим билдираман-ку, албатта. Унда нима бўлади? Кечирармикин бу қилиғимни? Кейинги кунларда ундан «чапақай», «қайсар» деган гапларни эшитмай турувдим. «Энди эсинг қиряпти десам, тагин чапақай иш тутибсан-да!» деб хафа бўлмасмикин? Нима қилай, бўлмаса, ҳаммадан ажралиб, уйда қимирламай ўтиравераманми? Султон амакининг қаердалигини билиб турсам, биров олиб бораман, деб турса ҳам-а! Йўқ, нима бўлса бўлар. Мен бекордан-бекорга, ўзимча ўйнагани кетаётганим йўқ-ку, ахир!

---

10. ОСМОНДАГИ ҲОДИСА

«Ёз кечаси бир тутам», дейди бувим. Тўғри айтади. Бир ухлаб турсанг, тонг отибди-қолибди-да. Аммо бу кеча шунақаям узайиб кетдики, кети кўринмади. Кўзга ҳам уйқу кела қолмади. Эрталабга яқин чаласини ухлаб оларман десам, ойим билан бувим ғира-ширада туриб олишди. Патир ёпишди. Бўғирсоқ пиширишди. Буларнинг ҳиди димоғимга киргандан кейин-ку, уйқу деган нарсадан тариқча қолмади. Бунинг устига ойим ҳадеб уйғотади.

— Ҳой, Дамиржон! Тура қол, ўғлим, шунча ухлаганинг етар. Сафарга кетаётган одам бунақа беғам бўлмайди.

Кулгим қистайди. Шундай бўлсаям, ўзимни ухлаганга солиб ётавердим. Жўрттага шундай қилаётибман. Чунки, ойим, «сени ўзим автобусга обориб қўяман», деган. «Овора бўлиб нима қиласиз. Ўзим кетавераман, йўлни биламан-ку» десам, «Кузатиб қўйган яхши бўлади», деди. Кечаси билан уйқум келмаганига битта сабаб — шу. Ишга кетадиган вақтига қанча қолдйкин? Секин чойшаб четидан айвон деворидаги соатга мўралайман. Ҳали бир соат бор кетишига. Қандай бўлмасин ишга шошилтириб қўйишим керак. Ойим бувим билан нонуштани тайёрлаб бўлиб, мени яна чақирди. Аввал яхшиликча, кейин жаҳл билан. Ҳадеганда туравермаганимдан сўнг, ўзи келиб чойшабимни тортиди.

— Қани, тез ювиниб, кийина қол. Вақтим бўлиб қолди.

Имиллабгина кийиндим. Кунига совун ишлатишга эринадиган одам бугун узоқ совунлаб ювиндим. Бемалол артинаётиб, соатга қарайман: ярим соатча вақти қолибди ойимнинг.

— Бўлди, ивирсима, — дейди ойим.

Чой ичаётибман-у, хавотирдан ичимни ит таталаяпти. Бу ёғи нима бўлади? Қанақа қилиб ажралиб қоламан энди? Ҳа, бўлди! Шартта туриб, фотоаппаратни қидираман. Турган ери бу ёқда қолиб, бошқа жойларни титкилайман. Уни елкамга илган еримда ичини очиб кўраман. Ҳамма нарсаси жойида бўлса ҳам, ҳовлиқиб:

— Плёнкаси қаёқда қолди? — дейман-да, подвалдаги лабораториямга югураман.

Ойим аллақачон кийиниб, патир билан бўғирсоқ солинган халтани кўтариб турибди.

— Эсинг қурмагур, ахир шу ашқол-дашқолингни кеча тайёрлаб қўйсанг бўлмасиди-я! — дейди тажанглиги тутиб.

Мен:

— Ҳозир, ойижон, сабр қилинг, ҳозир, — дейман-у, яна вақтни чўзаман.

Охири бошқа баҳонам қолмади. Ойим жовраганча мени кўчага судраб, бувим билан хайрлашишга ҳам қўймади. Бувим бечора кетимдан кучоқ очганча, Попук: «Мен ҳам бояман!» деб йиғлаганча қолди. Лайка бўлса, ҳайдасам ҳам, кетимдан қолмасди.

Ойим мени эргаштириб физиллаганча бораркан, оғзи тинмасди:

— Қайсар бўлмай кетгур, вақтида турмай мени кечиктирдинг. Ишим тиқилинч эди бугун. Кечиксам, заказчиларим кутиб қолишади.

— Ойижон,— дейман пайтдан фойдаланиб,— ундоқ бўлса, сиз кетаверинг. Заказчиларингиз диққат бўлиб қолишмасин.

Ойим қулоқ солмайди. Миям бошқа баҳона топиш билан банд. Катта кўчага чиқиб, трамвай остановкасига етганимизда, лоп этиб эсимга халтадаги блокнот тушади.

— Эҳ, блокнотим эсдан чиқибди-ку!— деб типирчилайман.— Кеча атайлаб магазиндан олиб келган эдим-а. Яхши блокнот эди. Тўхтаб туринг, ойижон, икки минутда олиб келаман.

— Қўя қол, блокнот зарурми сенга.

— Зарур, ойижон, жуда зарур. Кўрган-билганларимни ёзиб боришим керак. Мактабдан буюрган. Ҳозир.

— Қўй, бошқасини оларсан. Ана келяпти!— дейди узоқдан кўринган трамвайга қараб.

— Жуда яхши блокнот эди. Ҳеч қаердан топиб бўлмайди унақасини. Қўйворинг, ойижон!— деганимча, амаллаб қўлидан сирғилиб чиқаман.

— Тўхта, бўлмаса мен шунисида кета қоламан. Кейингисида ўзинг борарсан,— деди ойим ноилож.— Ишқилиб кўзингга қара, ҳазир бўлиб юр. Холангга кўпдан-кўп салом айт. Ме-ни хавотир олдирмай, вақтида қайтгин, жон болам.

Қўлимга халтани тутқизди, пешанамдан битта ўпди-ю, қўлини силкита-силкита трамвайга чиқиб кетди.

Негадир ичимдан йиғи келди. Филт этиб кўзимга чиқаётган ёшни зўр билан ютдим. Нега унақа бўлди-а?

Аэропортга етганимда, ваъдалашган вақтимиздан анча ўтган эди. Нафасим оғзимга тиқилганча аэропорт биносига кириб бордим. Олазарак бўламан. Бўрон кўринмайди. Бир вақт касса ёнида кўринди. Мен қанча ҳовлиқмай, у шунча бемалол. Турқини ўзгартмасдан нима дейди денг:

— Узим ҳам ўйловдим-а, боролмайди, деб. Кузатгани чиқдиларингми мени?

— Билет олмадингми менга?

— Олгандим. Энди биттасини қайтараётувдим.

— Нима?— дебман, жон ҳолатда билет тутган қўлини ушлаб.— Ҳазилни қўйсанг-чи, ўртоқ. Бирга кетамиз!

— Нега бўлмаса уни эргаштириб чиқдинг?

Ёнимга қарасамки, Лайка тилини осилтириб, думини ликиллашиб турибди-да!

— Вой, қурғур, шу ергача келдингми? Кет, кет ҳозир! Бу ер сенга ҳайвонот боғимас. Жўна, мохов!

Бу ёқдан ҳайдасам — у ёғимдан келади, у ёқдан ҳайдасам — бу ёғимдан. Нима қилдик-а энди бу хирани.

— Ҳайда, ҳайда тезроқ. Милиция кўрса штраф қилади,— дейди Бўрон.

Икковимиз биргалашиб қувамиз. Кўзини шамғалат қилиб, аэропорт ҳовлисига ўзимизни урдик. Шу вақт баланд бино пешанасидаги карнайдан эълон эшитилиб қолди:

— Пассажир граждандар! Тошкент — Бухоро маршрути бўйича учувчи 151-рейсли самолётга пассажирлар чиқарилмоқда...

Бўрон мени самолётга олиб чиқадиган йўлак томон бошлади. Шунда оёғимга тагин Лайка ўралашиб қолди.

— Ҳайда, ҳайда,— деди Бўрон биқинимга туртиб.

Тўғрилиқча ҳайдасам, кетмайди. Биқинига телувдим, вапгиллаб юборди-ю, одамлар «аэропортга ит бошлаб келган ким?» деб шовқин солишди. Лайка олхўри кўзларини менга мўлтиллашиб, кетмай, тураверди. Мён уни кўтариб олдим-да, ташқарига чопдим.

— Ҳой, узоққа кетма,— деб Бўрон кетимдан қичқирди.

Лайкани баланд зинадан кўчага отган эдим, фиқ этиб асфальтга тушди-ю, жони оғриганига қарамай, яна келиб оёғимга суйкалди. Мендан ажралса, худди ўладигандай жони чиқиб кетяпти.

— Олиб кета қоламизми, а?

— Эсинг борми? Самолётга итни туширармиди?— деди Бўрон.

Яна радиодан эълон қайтарилди.

— Юр, тез!— деди Бўрон, темир панжарали эшик томонга юриб.

Мен, Лайканинг кўзини чалғитиб жўнай десам, шиммининг почасидан тишлаганча сургалди. Раҳмим келиб кетди. Уни кўтариб гулзор панасига ўтдим. Халтамга солиб олмоқчи бўлдим. Бўрон, Лайкани ташлаб кетолмаслигимни билди-да, чуқур саватдаги нарсаларни бўшатди. Лайкани саватга жойлаб, устига газета ёпиб қўйди. Саватини узатди-да, дўқ урди:

— Бир нима бўлса ўзинг жавобгарсан. Сени олиб юриб балога қолмасам эди! Кетдик!

Яна бир минут кечиксак, темир эшикни ёпиб қўяркан. Ҳайтовур ўтиб олдик. Ўзимча Лайкага пўписа қиламан: «Дамингни ўчириб ётсанг-ётганинг, сирни очадиган бўлсанг, самолётдан улоқтираман, абжафинг чиқади».

Самолётга етдик. Эҳе, унинг ваҳимасини кўринг. Ҳовлимиз устидан учиб ўтганда турнадай кўринарди. Уйимиздан ҳам катта экан-а? Тумшуғи-чи, тумшуғи акуланинг бошига ўхшаб кетади! Баркашдай ойна кўзлари, устига автомобиль сиғиб кетадиган узун қанотларини тузукроқ кўриб олай дегандим, бўлмади. Хаёлим сабатга оғаверди.

Гилдиракли, томдай баланд зинадан самолётга чиқдик. Йўлакдаги кийим иладиган жойга сабат билан халтани қўйдик-да, секин жойимизга бориб ўтирдик. Самолётга биринчи чиқишим бўлгани учун, ҳамма нарса қизиқ кўринадую, сўролмаيمان. Уғринча иш қилаётгандай, Бўронга қарайман-у, тилимни қисаман.

Шу вақт ҳаво ранг қалпоқ, ҳаво ранг кўйлак кийган бир чиройли хотин ўртага келди. Кулиб туриб ҳаммага алланималар деди. Эсим бошқа ёқда бўлгани учун гапирганини англолмадим. Савол назари билан Бўронга қарайман. Бўрон қулоғимга шивирлайди:

— «Бухорога бир соату чоракда етамиз. Ердан уч минг метр баландликда учамиз. Биз учадиган баландликда ҳаво йигирма даража совуқ» деяпти.

Ёнги калта кўйлақдаман. Этим увишиб кетди.

— Совуқ қотиб қолмаймизми?

— Кўрқма, самолёт печкасини ёқади.

Самолёт вағиллаб кўтарилди. Ойнадан қараб турсак, ҳадемай ер пастга чўкиб кетди. Самолёт ёнларида бўлса катта-катта тоғлар кўчгандай бўлди.

— Вой-бўй! Бу нима ўзи?

— Секин! Булутлар...

Булутлар, денгизда муз кўчгандай, жуда тез сузиб юрибди. Гоҳо улар орасидан ярқ этиб қуёш ёриб чиқади. У жуда, жуда яқин, шундоқ ёнгинамизда ёнади. Унинг ўткир шуъласи самолёт қанотини оловдай ловиллатади. Сал ўтмай, осмонни яна булутлар чулғайди, қуёш юзини тўсади. Ҳамма ёқ, туман ичида қолгандай, хиралашади. Бўрон билан икковимизнинг кўзимиз ойналарда-ю, қулоғимиз йўлакда. Индашга ён-вернимиздагилардан ҳайиқамиз. Булардан кўра ҳам, овозимизни Лайка эшитиб ёншимасин, деймиз.

Бунақа вақтда соат ҳам имиллаб юрадим дейман. Қорним очиб кетди. Эрталаб нонуштанинг мазаси бўлмаганди-да. Халтадаги бўғирсоқдан егим келди. Шивирлаб сўрасам, Бўрон ҳам жон деб турибди. Секин-секин юриб, йўлакка бордим. Халтани очдим. Патирдан олаётган эдим, Лайка газета-

нинг тирқишидан кўзини мўлтиллашиб турган экан, рингшиб қолди-ку! Эсим чиқиб, оёқ учида орқага қайтдим. Қисимимдаги бўғирсоқлар сочилиб кетди. Лайка бўғирсоқни менга ташлади деб ўйладими, бошини чиқариб, сўнг саватдан сакраб тушди-ю, бўғирсоқни териб, курсиллата бошлади. Кўрқиб нафасим ичимга тушди, пешанамдан тер чиқиб кетди.

— Расво қилдинг!— деди пичирлаб Бўрон.

Самолётни ола-говур босди; юмшоқ креслога бош қўйганча журнал, газета ўқиб кетаётган кишилар бирдан Лайкага ўгирилишди:

— Ҳой, ит қаердан пайдо бўлди?

— Бу қандай бемаънилик?

— Нега стюардесса чиқишда текширмаган?

Стюардесса — ҳаво ранг қалпоқли хотин келди. Ҳозир мени тутиб олади, деб бўйнимни ичимга олиб турибман. У бўлса, негадир Лайканинг бошини силаяпти, боягича қулиб:

— Ҳурматли пассажирлар! Бу, бизнинг самолёт тарихида учраган фавқулодда ҳодиса! Тўппа-тўғриси айтишлар, кимники бу?— деди.

Ҳеч ким индамади. Хотин саволини қайтарди:

— Ҳурматли пассажирлар! Экипаж илтимос қилади, айта қолинглар! Бўлмаса итни эгасиз деб ҳисоблаймиз. Ақлли, зотли ҳайвон экан, давлат ҳисобига ўтказамиз.

«Айта қол!» деди биқинимга туртиб Бўрон.

«Шундоқ ақлли, зотли итдан ажралиб қолавераманми?» деб ўзимга ҳам алам қилиб турибди. Лекин тилим айланмасди.

— Кўрқма, айтавер!

Бўронга суяниб, таваккалига:

— Меники! Меники!— деб юбордим.

Бунинг кетидан келадиган ғалвани ўйламаган эканман. Ҳамма ҳар чеккадан мени кулгига олди:

— Дубдуруст довьюрак экансан-ку, жиян, самолётда овга чиқибсан.

— Ити билан космосни текширмоқчи бўлганлар-да, қахрамон!

— Масхарабозлик қилиб пассажирларни тонг қолдирмоқчи бўлгандингизми?

Олдимдаги креслода маза қилиб хуррак отаётган бир чол ҳам шовқин-суронга уйғонди-ю, менга қўлини пахса қилиб, ўшқирди:

— Ширин уйқуни буздинг-а, ярамас бола! Ким ўргатган

сенга бунақа номаъқулчиликни? Адабини бериш керак бу ўзбошимчани.

Мен креслога кириб кетгудай бўлиб ўтирибман. «Ҳозир самолётдан тушириб юборса-я!» деб ваҳимага тушаман. Менинг титраб-қақшаётганимни кўриб:

— Қўрқма, қўрқма,— деб овутмоқчи бўлади Бўрон.

Ичимда ўйлаяпман: «Лайка қўлдан кетса ҳам майли-ку, уйимга хабар етказиб қўйишмаса бўлгани».

Самолётдан тушдик. Стюардесса, бир қўлтиғида ит, бир қўли билан мени ушлаб олган. Энди қовоғини солиб, қошларини чимирган. Кетидан халта билан саватни кўтариб, Бўрон келяпти.

Хотин мени аэропортнинг эшигига «Бошлиқ» деб ёзилган бир хонасига бошлади. Форма кийган савлатли киши (учувчими, милиционерми, билолмадим) хотиндан воқеани эшитиб олди. Аввал у кўзимга сержаҳл кўринди. Мени ўтқазиб қўйиб, қовоғини чимириб, деди:

— Қойил иш қилибсиз-ку, йигитча. Чора кўрмасдан иложимиз йўқ. Қани, ўзингизни танитинг-чи. Исм, фамилиянгиз?

Отимни айтдим-ку, фамилиямга тўхталиб қолдим: Носиров десаμμикин, Арслонов десаμμикин?

— Арслонов,— дедим.

Арслоновнинг қаерда, ким бўлиб ишлашини суриштира кетди. Мен айтиб беролмай қийналаётган эдим. Эшик тирқишидан мўралаб турган Бўрон:

— Айтавермайсанми: «Ёнар дарё»да инженер,— деб юборди, бошлиқни ҳам, мени ҳам ҳайрон қолдириб.

— Қани, йигитча, бу ёққа кириш-чи, бу ёққа,— деди унга бошлиқ.

Бўрон халта, саватларини кўтариб кирди. Энди бошлиқ жаҳлидан тушиб, юзи кулиб турарди.

— Сиз ким бўласиз, йигитча?

Бўрон юмшоқ курсига ўз уйидай бемалол ўтириб олди. Томоғи қуруқшагандай қайта-қайта йўталди. Бошлиқ унга стаканда сув узатди. Бўрон сувнинг ярмини шимириб, ярмини менга берди. Кейин исм, фамилиясини келиштириб айтди:

— Боря Титов!

Бошлиқ лунжини шишириб, елкасини қисди. Энди бир нарса деб сўрамоқчи бўлиб турганди. Бўрон илиб кетди: ўзининг Қизилқумдаги машҳур чўпоннинг шогирди экани, унинг «махсус топшириғи билан» Тошкентга бориб келаётганини гапириб, бошлиқни бақрайтириб қўйди. Мен ҳам ичимда:

«Чиндан билагон. Уринлатяпти. Вақти келса опқочишни ҳам ўхшатаркан», деб турибман.

Бошлиқ, алланарсани ўйлаб туриб, сўради:

— Аниқроқ қилиб айт-чи: Арслонов деганинг қанақа инженер?

— Газопровод қураётган колонна инженери-да!— деди Бўрон, бошлиқ бўла туриб шуни ҳам билмайсизми дегандек қилиб.

Бошлиқ, қийин масалани ечгандай, енгил нафас олиб:

— Э, ҳа, бўлди. Уша Арслоновми?— деб ўрнидан туриб кетди.— Ҳамма ёққа дoston бўлган «Ёнар дарё» қаҳрамони-я? Шундоқ демайсанми? Таърифини эшитганман. Узини ҳам Бухорода бир мажлисда учратганман! Демак, бу болакай ўша қаҳрамоннинг ўғли дегин? Ушандай одамнинг ўғли бўла туриб, қилган интизомсизлигини қаранг-у. Ярашмайди сизга, сира ярашмайди. Мен ҳозирча жавоб бераман. Шу шарт биланки, бунақа беодобликни иккинчи қилмайсиз. Келишдикми, йигитча?

«Қутулдим шекилли», деб хурсанд бўлиб турсам, бошлиқ қўшиб қўйди:

— Дадангизни таниймиз. Кўришганда айтиб қўямиз бу ҳодисани.

Шу ёғини чатоқ қилди-да. Ҳа, майли, ишқилиб уйимга хабар етказмаса бўлгани. Бошлиқ бизни чиқариб юборяпти-ю, у ёқ-бу ёққа аланглайман: Лайка қани? Уни қамаб қўйишдими? Лайка ёнимиздаги хонада экан. Кетимиздан уни ҳам ҳайдаб чиқаришди.

— Ҳа, мохов, қамоқдан қутулдингми? Шунча овора-сарсон қилдинг-а одамни!— деб Лайкани қулоғидан чўзаман. Оғзига бўғирсоқ солиб қўяман.

Узимиз ҳам бўғирсоқ кавшаб борамиз. Ичимда ўйлаб кетаялман: «Бошлиқ нечук осонликча жавоб бера қолди-а? Арслоновни у қаердан таниркан? Унинг номини эшитганда, нега бирдан афти бошқача бўлиб, муомаласи ўзгарилиб кетди? Арслоновдан қўрқармикин? Инженер зўрми, милиция зўрми?»

Кейин Бўронга дейман:

— Бўлган ишни адамга билдирмаймиз-а?

— А? Нима кераги бор бекитишни? Шунақа гап яшириш одатинг ҳам борми?— деб Бўрон менга тикилди.— Агар шунақа одатинг бўлса, ўртоқчиликни йиғиштирамиз-а, билиб қўй.

Мени ҳам босиб кетди. Сал юрганимиздан кейин, бирдан Бўрон тўхтаб:

— Эҳ, почтадан ўтиб кетибмиз-ку. Ойингга телеграмма берсак бўларди, «эсон-омон етиб келдик», деб. Почтага қайта-мизми?— деди. Юрагим шиф этди. Бўрон яна юрди.

— Қишлоқ почтасидан берармиз-а? Юр, тезроқ. Шамол бошланяпти. Автобусдан қолмайлик.

11. САҲРО ШАМОЛЛАРИ

Мана автобусда кетяпмиз. Нотаниш шаҳар кўчалари орқада қолди. Дала йўллари бошланди.

Бора-бора кўз илғамас кенгликларга чиқдик. Кенгликда баланд-паст қум тепалар. Улар жуда-жуда кўп, уфққача ёйлиб кетган. Улар сариқ-қизғиш райгда товланади. Шамолда қум даласи денгиздай жимир-жимир қилади. Тўлқинланади. Чайқалади. Тинимсиз ҳаракатланиб, кўзингни тиндиради.

— Бошланди,— деб қўяди Бўрон. Лекин нима бошланганлигини айтмайди.

Шамол кучайиб, автобус ойналаридан кириб туради. Ис-сиқ, нафасни сиқадиған шамол. Худди кун ботаётгандай ҳаво бўзариб кетади. Гоҳ-гоҳида қум кукунлари автобус ичига тундай уради, одамлар ойналарни бекитиб қўйишди. Кўп ўтмасдан автобус ичи ҳаммомдай дим бўлиб кетди, томоғим толқон ютгандай қуруқшайди. Тер ҳидлари димоғимни ачита бошлади. Одамлар бурунларини бекитишади, паровоздай виш-виш қилиб нафас олишади. Мен чанқаб, бўғилиб кетяпман.

Ташқарида ғувиллаб шамол қутуради. Ҳамма ёқни қум бўрони қоплайди. Осмон кўринмай қолди. Автобус қандай йўл топиб бораётганига ҳайрон бўламан. Лайка эсимга тушди. У саватда, бўларича бўлгандир. Шу тобда ким қарарди унга.

— Ҳа, ишлар қалай?— деб қўяди Бўрон илжайиб ва дарров дастрўмолини оғзи-бурнига тутиб олади.

— Жойида,— деб қўяман мен ҳам зўрга илжайиб. Ичимда-чи: «Бошланиши шу бўлса, у ёғи нима бўлар экан?» деб ваҳима қиламан.

— Сен ҳам оғзи-бурнингни беркитиб ол. Бўлмаса ичингга қум киради. Сувга шўнгитиб, ичингни чайиб юрмай тағин.

Кўл воқеаси эсимга тушди. Бўронга қўшилиб куламан. Енимизда келаётган бир йигит бизга қизиқиб қолди. У, бароқ-

қош, кўзи чақчайган, афти ишшайган. Еш бўлса ҳам сичқон думидай мўйлов қўйган. У ташқаридаги бўронни-ю, ичкаридаги иссиқни писанд қилмайди. Ҳаммага гап отиб келарди.

— Офарин, чаккимассанлар-ку, ошналар. Бировлар ўлай деса, сенлар кулай дейсан,— деди бизга.— Шундоқ қиёмат об-ҳавода қаёқдан келиб, қаёқни ихтиёр қилдиларинг? Саватпават кўтариб чиққанларингдан, ойиларинг тўй-пўйга юбордими деб қўйдимов.

Йигитнинг қизиқ гаплари ҳаммани ағрайтириб қўйди. Биз кулиб юбормаслик учун тескари ўгирилиб олдик.

— Қани, томоқни ҳўллаб олайлик-чи, бапуржа отамлашамиз.— У шими чўнтагидан шиша олди. Кафти билан орқасига пақ-пақ уриб очди. Қоғоздан «рюмка» ясади-да, қуйиб ичди. Худди ачиқ дори ичгандай олдин афтини буриштирди, кейин «ҳай, ҳай», деб тилини чапиллатди. Мўйловини силаб қўйди. Яна ўша «рюмка»га жиндек қўйди-да, менга узатди.

— Олинг, ошнам. Лиқ этиб буруннинг остига отиб юборингчи, азбаройи шифо, деб.

Мен қайтардим. У зўрлади.

— Қўлим қайтган йигитлардан эмасман. Улфат деган мард бўлади. Юз граммгина. Кемага тушганнинг жони бир, деган гап бор. Ҳа, ола қолинг, ошна, қўлим толди.

Йигит бу гапларни кулмасдан айтяпти. Қўлидаги қоғоз «рюмка» ивиб, суви силқиб кетяпти. Бўрон бўлса, «ичавермайсанми!» деб мени туртапти. Кўнмаганимдан сўнг, у шартта олиб ичиб юборди.

— Офарин, ана бу йигитнинг иши бўлди! Балли, раҳмат,— деди йигит Бўроннинг елкасига қоқиб. Яна янги «рюмка» ясаб, қўйди-да, менга узатди.— Мана дўстингиздан ўрнак олинг. Мард бўлинг сиз ҳам.

Мен яна қайтарган эдим. Бўрон қулоғимга: «ичавер, яхши лимонад экан», деди. Кулиб юбордим. Кулгидан ўхчиб-ўхчиб, лимонаднинг ярмини тўқдим. Йигит яна қуйиб берди. Яна ичиб, раҳмат айтдим. Уртамизда бўлган ҳангомани тушуна олмаганлар бизга ажабланиб қарашарди.

Йигит энди биздан кетаётган жойимизни суриштирди.

Бўрон «Ёнар дарё» қурувчилари посёлкасига кетаётганимизни айтиб берган эди, йигит бирдан елкамизга қоқиб:

— Э, офарин, бизнинг дўстларимиз олдига кетаётган экансизларда!— деб қолди. Бўрон айтмасданоқ, йигит газопроводчиларнинг номларини санаб кетди. Султон амаки билан-ку эскидан таниш экан. Йигитнинг ўзи Газқайнар деган жойда

ишлаб, газопроводчиларнинг ишидан ҳам хабардор бўлиб тураркан.— Офарин, «Енар дарё»ни кўрмоқчимиз денглар-а? Арзийди кўрсанглар. Жойида! Аммо-чи,— деди бошмалдоғини баланд кўтариб,— томошанинг кони Газқайнар шаҳри азимда. Уни кўрмабсан, оламга келмабсан. Хўп десаларинг, олиб кетай. Учкларинг келса — осмон баравар доримиз, футболга ишқивоз бўлсаларинг — стадионимиз бор. Чўмиламан десаларинг, кўлимиз нақд — ичида танга балиқлари билан.

Йигит «томоша кони»ни шундоқ мақтадики, ҳамманинг оғзи очилиб қолди. Мен бўлсам ўйлайман: бу қум саҳросида қанақа «шаҳри азим» бору, қанақа «томоша кони?» Тўғримикан, ё бу ёқдаги одамлар шунақа қуруқ аравани олиб қочаверармикан? «Бормаймизми?» деб Бўронни туртсам, «Борганман», деб қўя қолди. Мен йигитдан сўрадим:

— Шамоли ҳам зўрми?

— Ҳай, ҳай сўрама.

— Бундан ҳам-а?— дедим ташқарида қутураётган шамолга имо қилиб.

— Шамолнинг оғзи ўшоқда-да. Унинг олдида бу шамоллар ип эшолмайди. Ҳай, ҳай, ўнча-мунча одамни ямламасдан ютади.

Вой-бў ваҳмасини! Бўронга «Шунақами?» десам, «ҳим», деб бош қимирлатди.

— Қўйсанг-чи! Қанақа қилиб ютади одамни, кўрганми-сан?— десам, Бўрон яна «ҳим», деб бош қимирлатадию ранги қум ўчиб, хўрсиниб қўяди. Нега унақа бўлди, тушунолмадим.

Шу вақт машина тўхтадию, Бўрон «тушамиз», деб қолди. Сават билан халтани кўтариб тушаётганимизда, мўйловли йигит:

— Арслоновга салом айтинглар. «Али чемпион салом айти», десанглар билади. Ўзларинг бир айланиб конимизга боринглар,— деди.

— Қонда чемпион нима қилади, а?— дейман тушаётиб.

— У ерда чемпиони ҳам, дорвози, артисти ҳам бор,— деб қўяди Бўрон.

Гапи ғув-ғувда қулоғимга аранг киради. Энди шамолнинг шарпасига эмас, қоқ ўзига дуч келган эдик. Бўрон халтадаги лаш-лушлари ичидан битта эски кўк шапка олди-да, соябонини орқага қилиб кийди. Шапка каттароқ бўлгани учун ҳурпайган сочи устидан кўзи, қулоғигача босиб тушди. Шапканинг икки чеккасидан тасма осилиб турарди, уни ўт ўчирувчиларникига ўхшатиб томоғи остидан ўтказиб боғлаб олди.

Шамол мени довдиратиб қўйди. Дўппим учиб кетай деганидан бир қўлим бошимда. Бир қўлим билан саватдан Лайкани чиқарай дейман, чиқа қолмайди. Сулайиб ётибди. Қўрқиб кетдим.

— Лайка, Лайка! Тур, бу уйингмас!— деб уни туртдим. Қўзини пириллатди — қум тиқилибди. Раҳмим келиб, бир чақмоқ қанд тутсам, олмади. Ерга қўйсам, ғоз-ғоз турган чақалоқдай гандираклар кетаверди.

— Машинанинг дами элитган, — деди Бўрон.

— Юр, қани юр!— деб йўлга тушдик. Лайкани шамол орқага суриб юмалатиб юборяпти. Ўзимнинг бўлса дўппим учиб кетай дейди.

— Дастрўмол билан дўппининг устидан бошингни бойлаб ол,— дейди Бўрон. Боғлаб оламан.

— Лайкани саватга солиб ол,— дейди Бўрон. Солиб оламан.

Ана энди ҳаммолдай юкларни орқалаб кетяпмиз. Қаёққа кетаётганимизни билмайман. Чунки ҳеч қанақа йўлнинг ўзи йўқ. Бу яқин орада одам қораси тугул, тиккайган нарса ҳам кўринмайди: на уй, на дарахт, на чайла. Ҳамма ёқ қум, шағал.

— Қаёққа кетяпмиз, Бўрон?

— Суриштирмай юравер,— деб у олдинлаб кетади. Орқамиздан ботаётган қуёшнинг хира шуъласи тушади, Бўроннинг соябони орқага ўгирилган шапкасида бир нима йилтиллади: юлдузчами? Ҳа, юлдузча!

— Бўрон!— дейман бақириб.— Шапка кимники?

— Суриштирмай юравер,— дейди-ю, кетаверади.

Анча олдинлаб кетади. Унга яхши-да. Ўрганган ерлари. Иннайкейин, оёғида қўнжли ботинка. Мен бўлсам, шиппак билан келаверибман. Энди шиппак тирқишларидан кирган қум-шағал оёғимни шилиб юборяпти. Аммо Бўронга оғиз очолмайман. Очсам, ҳойнаҳой: «Айтмабмидим йўли оғир деб», дейди. Тишимни тишимга босаман. Охири Бўроннинг ўзи буни пайқаб қолади-да, дейди:

— Гимнастика ўйнайдигандай оёғингга кийиб келган нарсангни қара-ю! Ечиб, қоқиб ол-э!

Ечиб, қоқиб оламан. Бир оз юргандан сўнг яна қоқаман. Яна, яна! Безор бўлиб кетдим. Шамол хиёл бўшашди. «Бўлди энди шунча опичганим!» деб Лайкани ерга отдим. У бир юмалаб саватдан чиқди-ю, жони оғригандан юра кетди. Энди сал енгил тортдим-у, лекин оёғимнинг оғриғидан қутулолмайман. Ҳеч юролмай қолдим: «Бор-е!» деб охири шамолга тескари

қараб, бир тошга ўтириб олдим. Бўрон кўрди-ю, аввал майнабозчиликка олиб:

— Йиғлолмайди кал-кал, йиғлолмайди кал-кал!— деб чапак чалди. Аламимдан ўпкам тўлиб кетди. Охири деди:— Утирсанг, оёғинг баттар оғирлашади. Совитмасдан юравер, бира тўла бориб дам оламиз.

Турай дейман, оёғим без-без қилиб туролмайман. Бўрон бўлса, ачиниш ўрнига кулади.

— Опич!— деди кейин орқасини ўгириб.

Ҳазиллашяптими десам, астойдил қистаяпти.

— Бор-э, бу нима қилиғинг! Майнавозчиликка қолдимми энди!— дедим-да, аччиқ билан юриб кетдим.

Ликонглаб юришимга қараб турди-да, Бўрон хахолади:

— Ҳайт, ҳайт, оёғи куйган товуққа ўхшайди-я! Циркда ўйнасанг ҳам бўлади!

— Бор-э!— дедим. Энди ростакам жаҳлим чиқди, кўзимга ёш келди. Умримда йиғлаган бола эмасдим-а! Ёшни секин сидириб ташладим. Бўрон билганга ўхшайди. У олдимга келди-да:

— Сахрога энди келдик, ҳалитдан бўшашма. Қани, шиппагингни ечгин-чи,— деди. Ўз ботинкасини ечиб, қўймай менга кийдирди. Ботинкаси оёғимда шалопласа ҳам, анча яхши бўлди. Лекин менинг шиппагимдан Бўроннинг товони чиқиб қолди. Шунда ҳам парво қилмади, ҳақачаклаб Лайка билан қувиша кетди. Ҳайрон қоламан унга: чарчаш нималигини билмайди-я! Мен унинг ҳозирги ҳақачаклаб кетишини ёғоч оёққа ўхшатсаммикин, чигиртканинг сақрашига ўхшатсаммикин, ўзига айтиб бир кулдирсаммикин деб ўйлаб кетаётсам, у:

— Урра, урра!— деб қичқириб юборди.

Нима экан деб атрофга алангладим. Жуда узоқда, ботаётган қуёшнинг сомондай сариқ яллиғи тушиб турган жойда асалари уяларидай қутичалар кўринди. Яқинлашганимиз сари бу қутичалар вагонларга ўхшаб кетди.

— Ия, Бўрон, поезд ўтадими бу саҳродан?

Бўрон қаттиқ хахолаб, тушунтирди:

— Гилдираб юрадиган посёлка бу. Қурувчилар посёлкаси.

Бир оз юрганимиздан сўнг, қум тепалар орасидан кўзимга офтобда ялт-юлт ёниб бир нималар кўринди. Ўзундан-узоқ чўзилиб кетган қувурларга ўхшайди. Қувурларнинг ён-верида ҳар хил машиналар қалашиб турибди.

— Ана ўша «Енар дарё», яъни газопровод трассаси ўтган жойлар, илгари ҳам айтган эдим-ку?

— Айтганинг билан мен бошқача ўйлагандим-да. Ўзинг «олов оқади» дегандинг-да!

Бўрон қотиб кулди.

— Қойил бешинчи синф ўқувчисига. Шу чоққача ўз уянгдан ташқарига чиқмаганинг билиниб турибди!

«Кулмай қўя қол. Билмайсан. Дадам мени Москвага обормоқчи эди»... Ичимда шундоқ дедим-у, Бўронга чурқ этмадим. Бўрон бўлса, нега дамнинг чиқмай қолди, деб менга қаради-да, яна баттар кулди:

— Афтингни қара, ҳақиқий масхарабоз бўпсан-ку. Шундай бораверамизми?

— Ўзинг-чи, ўзинг!— Унинг афти башараси ҳам нимранг упа чаплагандай эди. Бошидаги кўк шапкасининг ҳам ранги бўзариб кетган. Фақат юлдузча милт-милт ажралиб турарди.

— Дадангинг олдига шу аҳволда борсанг танимайди-да,— деди Бўрон.— Уст-бошимизни қоқиб олайлик.

— Ундан кўра чўмилиб олсак-чи?

— Тошкентингмиди бу — ҳар қадамда кўл, ариқ бўлса. Ичишга сувни зўрға топамиз-ку бу саҳрода!..

Ўзи чанқаб қуриб келаётган томоғим бу гапдан кейин баттар қақраб кетди. Энди сувни қаердан топиб ичаман, деб ваҳима босди.

Яна сал юрган эдик, тошлар ва қамишлардан ясалган чайла учради. Чайлага бойлоқлик турган қора от бизни кўриб кишнади. Чайла тепасидаги айрига қўниб турган каттакон қуш қанотини пар-пар силкитиб нақ устимизга сапчигудай бўлди. Мен чўчиб орқамга тисланиб турувдим, Бўрон: «Кўрқма, ўзимизнинг қўлга ўргатган бургутимиз»,— деди-да, мени эшик ёнидаги катта катак олдига судради. Катакда думи узун, сап-сарик юнги тилладай товланган чиройли ҳайвон типирлаб турибди. Тулки!.. Ҳайвонот боғи эсимга тушиб кетди. Тулки қулоқларини динг қилиб, шаҳло кўзларини бизга айёрона қадади. Бўрон унга тегажаклик қилиб қўл силкитади, ҳар силкитганда тулки четандан сапчиб чиққудай бўлади.

— Ху, айёр ўлгир! Шеригингни ташлаб келдим. Бемалол яшайвер энди.— Кейин менга тушунтиради Бўрон.— Шу ўлгурда кийик боласини чиқиштирамаган, ҳадеб овқатини еб қўйверган... Ху ўлгур...

Бўроннинг Тошкентга ташлаб келган кийигига ачинаётгани яққол сезилиб турарди.

Овозимизни эшитиб чайладан бетлари кепчикдай, узун соқоллари жўхори попилдириғидай қизғиш, кўк яктак устидан

қават-қават белбоғ боғлаган бир чол чиқди. У чўлоқланарди. Чиқа солиб:

— Кел, бўтам, соғ-саломат келдингми?— деб Бўронни қучоқлади. Кейин менинг елкамга қоқди. Бошқа сўз айтмасдан, бизни чайлага киргиздию, ўзи қумғон кўтариб чиқди. «Мингаймас одамга ўхшайди», деб орқасидан қараб қолдим. Бир оёғи ёғоч экан. Кетидан анқайганимни кўриб, Бўрон:

— Бизнинг бобой, билиб қўй,— деди.

— А-а?— деб ажабланиб қолдим. (Эсимга «Титов» фамилияси тушди, ҳайронлигим ошди).

— Қолхознинг бош чўпони. Отлари ҳам Чўпонбобо,— деб қўшиб қўйди Бўрон.

Яна от кишнади. Лайка бегонасирабми, вовиллади. Бўрон югуриб чиқди-да, отга беда солиб, Лайканинг олдига суяк ташлаб келди.

— От кимники?

— Бобойники-да!

— Қандай қилиб минадилар?

— Нима деб ўйлаяпсан бобойни! Катта чавандоз. Улоқда бировни олдига туширмайди. Урушда герой бўлган. Будённий армиясида хизмат қилган.

Оғзим очилиб қолди: содда бир чўпон-а... Ишонмай турганимни билди-да, Бўрон ниманидир ўйлаб қолди. Чайла бурчагида турган яшиқни титкилашга тушди. Ундан битта дала сумкаси чиқди. Сумкани очиб ағдарган эди, конверт, блокнот аралаш суратлар тушди. Суратлардан бирини менга узатди. Мен суратга ағрайганча қолдим: бир одам эгнига шинель, бошига солдатча шлём кийган, отни гижинглатиб турибди. Катта қўй кўзлари билан қайрилма қошлари худди Чўпонбобоникидай. Фақат соқоли йўқ, ёш.

— Ана шунақа!— деб Бўрон мақтангандай бўлди. Кейин яна битта сурат кўрсатди. Бунисида уч киши: биттаси Чўпонбобонинг ҳозирги туришидай — соқолли, яктакли, бошида кигиз қалпоқ. Енидаги киши мўйловдор, юлдузчали шапка кийган, русга ўхшайди. Учинчиси бўлса жиккаккина, кўзлари ёввош бир бола.

— Ия, бу бола ўзинг эмасми?

— Ухшайманми?

— Ҳа. Анави мўйловлиси ким?

Бўрон чурқ этмади, кўзларини пирпиратиб четга қаради. Гапни чалғитиш учун:

— Бобо нега мунча узоқлаб кетдилар-а?— деб ташқарига

чиқиб келди.— Сувлари йўқ экан. Чой қидириб кетганга ўхшайдилар...

Бўрон бобойга ачиниб, ўзи бора қолмаганига афсусланди. Мен ҳам роса чанқаб, қорним очиб кетган эди.

Анча вақтдан кейин Чўпонбобо ҳаллослаб қумғон кўтариб кирди. Суратга кўзи тушди-да, уни қўлига олиб, тикилди. Худди соғинган одамни учрагандай:

— Эҳ, дўстим Титов, қадрдонгинам,— деб ўзича сўзланди,— кўп одамохун эди, раҳматлик... Урушга ҳам бориб келган. Кейин шу саҳрода ўн йилча кезди биз билан. Мен йўл кўрсатувчи эдим. Титов одамлар билан бирга саҳрони илматешик қилди. Ер тагидан хазина топадиган олим эди у.

Мен тушунмасам ҳам, бош қимирлатдим. Бобо чой дамлаб, қулоғимга:

— Қум бўрони ютди у шўрликни,— деб шивирлади. Уртғим кириб қолиб, у ёғини айтолмади. Уртага бир яшикни хонтахта ўрнида қўйиб атрофига пўстаклар солди. Яшикка газета ёзиб, нон қўйди. «Ол, ол», бошланди. Менинг миямни «қандоқ қилиб бўрон одамни ютади?» деган савол тимдалаганча қолди.

Бобойни минғаймас киши деб янглишибман. Жуда гаплашадиган чиқди. Бўрон олдида гапни дарҳол бурди:

— Шунақа қилиб, меҳмон бола, Арслоновнинг ўғлиман, дегин-а? Яшавор, йигитлар султонининг ўғли! Қелаётiboқ саҳро шамолини татиб кўрдингми? Қийналмадингми ишқилиб?

Ҳамма ёғим оғриб, оёғим безиллаб турган бўлса ҳам, сир бой бермадим.

— Ҳечқиси йўқ, ўрганиб қоласан. Бу ерга келган одам саҳро табияти билан олиша-олиша пишиб кетади.— Бобой пиёлада менга чой узатиб, гапни улади:— У ёғини сўрасанг, даданг ўз ўғлимдай бўлиб қолди. Зерикса, гаплашгани чайлага келади. Ҳар замонда ўз қўли билан ош қилади. Аммо пазанда йигит экан, паловхонтўрани дўндириб ташлайди-да, тўғриси,— деди бобой кўзларини юмиб чой ичаркан.— Палов билан кўк чой йиғлаб кўришади-да. Аъзойи баданингга мўмиёдай сингиб кетади, жонивор. Дадангни ўзим ўргатдим кўк чойга. Бош оғриғи касали бор экан, кўк чой даво бўлади унга...

Юрагим шнғиллаб кетди: «яна касали тутибди-да!» Бобой салмоқланиб гапирарди. Гаплари қизиқарли эди-ю, энди миямга кирмасди. Бўронни «юр», деб туртдим. Бобой дарров сездн.

— Бўлмаса дадангни олдига бора қол. Соғиниб, диққат

бўлиб юривди ўзиям. Дарвоқе, эрталаб машинада район томонга ўтиб кетган эди, қайтдимикин-а?— деди. Бўронга таяинлади:— Меҳмон билан қайтиб келинглар. Шу ерда ётасизлар, дурустми?

Бораётиб, ўйлайман: «Соғиниб юривди, дейди. Кимни соғинади? Бизними? Ойим: «кечиб кетди, унутди», деди-ку. Унутган одамни соғинармиди? Иннайкейин, диққатлиги нимадан экан-а? Султон амаки уйимизда ўтган гапларни бобойга гапирдимикин? «Ўғлимдай бўб қолди» деяптику, гапирса гапиргандир-да».

12. ФИЛДИРАБ ЮРУВЧИ ПОСЁЛКАДА

— **Ф**илдираб юрадиган посёлка мана шу,— деди Бўрон, вагонлар олдига етганимизда.

Посёлка эмиш. Қип-қизил сахро-ку бу ерлар ҳам. Ҳа, жиндаккина фарқи борга ўхшади. Бу ерда қум камроқ. Иннайкейин, сал қиялама бўлиб, пастроқларида сийраккина ўт, янтоқлар ўсган. Лекин булар ҳам иссиққа чидолмай жизгинак бўлиб кетибди.

Вагонлар ўнтача келади. Уларнинг тепасидан бир-бирига электр симлар тортилган. Бўрон ўзини бу жойларнинг эгасидай тутиб, битта-битта тушунтиради:

— Булар уйлар,— дейди ўртадаги янгироқ вагонларни кўрсатиб.— Аनावилари ошхона, устахона, клуб, омбор. Мана Арслоновнинг уйи.

Кўк вагон. Эшиги очиқ. Яқинлашишимиз билан тўхтаб қолдик. Ичкаридан бир хотиннинг шанғиллагани эшитилди:

— Қап-катта одам бўла туриб тайинингиз йўқ экан-ку! Сизни атайлаб даволагани олиб борсак, ўшандоқ жойни ташлаб келсангиз-а! Сўрамай-нетмай-а. Уят эмасми, ахир! Аввалам бор нима қилишарди сизни сахрога юбориб? Жонингизга жавр қилиб?

— Ўзийнгиз-чи, ўзингиз?— дерди эркак товуш бўғилиб.— Хотин бошингиз билан нима қилиб юрибсиз бу ёқларда?

— Менинг йўлим бошқа!

— Менинг йўлим ҳам!

— Сиз касалсиз, ахир, тушунинг, гипертония билан ҳазиллашиб бўлмайди,— деди хотин, кейин сал овозини пасайтириб ялинишга ўтди:— Қани ўртоқ инженер, кийина қолинг, қайтиб кетамиз. Бош врачнинг буйруғи шу.

— Сиздан сўрайман, опажон. Мени ўз ҳолимга қўйинг. Эр-тага ўзим борарман,— деди эркак ҳам овозини пасайтириб. Буниси аниқ Султон амакининг овози эди.

— Қиравермаймизми?— дейман ичим ҳаприқиб.

— Тўхтаб тур. Катталарнинг гапига мушайт этмайлик,— деди Бўрон мени туртиб.

Мен унинг қўлидан сирғилиб, вагонга отиламан. Ҳаммом-дагидай гуп этиб юзимга дим ҳаво урилади. Вагон парда билан иккига бўлинган. Адёл-пардани очиб кирсам, енгил брезент каравотда боши боғлиқ, соқоли ўсиқ Султон амаки ўтирибди. Ранги сарғайиб кетган. Унинг олдида, қон босими-ни ўлчайдиган асбобни қўйиб, оқ халатли ёшгина хотин ўтирибди. Юрагим шиф этиб кетди. Султон амаки бизни кўрибоқ, кўзининг пахтаси чиқиб, ўрнидан сапчиб турди.

— Ия, ия, Дамиржон! Қандай шамол учирди?— деб, олдимга келди, белимдан ушлаб кўтариб қўйди. (Уйдаги қилиғи: «Пўшт, Стёпа амаки келяпти», дегани эсимга тушди). Кўтарганда бошим бир нимага чиқ этиб тегди. Қарасам, вагон шифтига осилган электр лампага теккан экан.— Ким билан келдинг?

Орқамда турган Бўронга имо қилдим.

— Ия, ҳа, Боря? Нечук кўринмай қолдинг десам, Тошкент-дамидинг? Қандай қилиб топишдиларинг? Нимада келдиларинг?

Мен қисқача айтиб бердим.

— Қўрқмадингми, қийналмадингми самолётда?

Мен «йўқ», деб бош чайқаган эдим, кулоғимга Бўрон: «Айт, Лайка воқеасини!» деб шивирлади. Қандай қилиб айтаман, деб қийналиб турувдим, доктор хотин, асбобларини йиғиштираётиб, гап қўшди:

— Дадангни кўргани келибсан-да, укажон? Шундан-шунга-я, эссизгина! Сенинг ўрнингда бўлсам, дадамни ҳам юбормасдим бу ерларга, ўзим ҳам келиб ўтирмасдим.

Афтига тикилдим: бу гапни ҳазил қилиб айтдим, чинданми — билиб бўлмайди. У Султон амакига дорилар қолдирди-да:

— Эртага касалхонага боринг, кутамиз,— деди. Кейин менга:— Келганинг бир ҳисобда тузук бўпти. Дадангга қараб турасан. Дорини эсларига солгин. Ташқарига чиқармагин. Хўпми?— деб тайинлади. Гапларига кулгим қистаганча, кетидан қараб қолдим.

— Эшитдингми, Дамиржон, мени сен боқишинг керак-

миш,— деб илжайди Султон амаки.— Докторлар ваҳимачи бўлади-да. Касалиннга касал қўшади. Бўш келсанг, сени чақалоқдай йўргаклаб қўйишдан ҳам тоймайди. Қани, ўтиринглар-э!

Султон амаки бошига боғланган рўмолчани олиб ташлади. Шунда Бўроннинг тунов кунги гапи эсимга келиб, Султон амакининг пешанасига тикилдим: ортиқ-портиғи йўқ, Фақат пешанаси устида сочи орасидан билинар-билинимас хол кўрилади, холос.

Стул атрофига ўтирдик. Султон амаки уйда аҳвол қандай деб суриштирди: Менинг ўқишларимни, бузимни, айниқса Попукни кўп сўради. Энди ойимга гал келган эди, эшик ғиқ этиб очилди-да, икки қўлида икки сопол товоқ кўтарган киши:

— Ассалому алайкум, хўжайин!— деб кириб келди.

Султон амаки хоҳламайгина:

— Келинг, Тоға,— деб қўйди.

«Тоға» худди эҳтиёт бўлмаса, қўлидан тушиб синадигандай, косани авайлаб столга қўйди. Султон амакининг соғлигини қайта-қайта сўрагандан сўнг, қатигини мақтаб кетди:

— Атайлаб ўзларига ивитдим. Эшитганмисиз-йўқми, Зарафшон дарёси лабида Бўстон қишлоғи бор. Отига яраша — жаннатнинг ўзи. Ҳавосию мевасидан тортиб сут-қатигигача машҳур. Асли ўша ерликмиз-да биз. Буни ичсангиз, бамисоли Бўстоннинг сермаза қатигини ичгандай бўласиз. Дардингизга шифо бўлади.

Гаплари ҳам, ўзи ҳам ғалати. Қари десам, овози ингичка, соқоли йўқ. Еш десам, юзларини кампирникидай ажин босган. Унинг узундан-узоқ сўзини Султон амаки ижирғаниб эшитди. Сўнг уни алақситиш учунми ё вагон жуда исиб кетганиданми, кичик ойнани очиб юборди. Тоға бўлса парвосиз, гапини чўзарди.

— Хўш, Тоға,— деди Султон амаки, Тоғанинг сўзини кесиб,— бузилган машинанинг ременти битай дедими?

— Ҳим, хўжайин, озгина қолди,— деди Тоға худди ёлғон гапираётгандай ишшайиб.

— Қачон битади? Иш тўхтаб қолди-ку?

— Эртага битиб қолар, хўжайин.

— Аниқми?

— Худо хоҳласа, хўжайин,— деди Тоға яна боягича ишшайиб.

Султон амаки энсаси қотиб кулди. Кейин энди бораверсангиз бўлади дегандай, Тоғага бир сўмлик узатди.

— И-и, хўжайин,— деди Тоға аввалгидан баттароқ чи-йиллаб.— Мен сизни холисона кўргани кирганман-а. Уят бў-лади. Қўйинг пулни.

Султон амаки қўймай, унинг кители чўнтагига пулни со-либ қўйди. Тоға билмаганга олди.

— Қани, ичиб юборинглар-чи,— деди Султон амаки коса-ларни бизга суриб.

Чанқаб, қорним очиб турувдим. Қатиқни хўриллатиб ич-дим.

— Қалай, ширин эканми, жиян?— деди Тоға ишшайиб.

Бош қимирлатдим. Чиндан ширин экан. Аммо қимматга тушди-да!

Тоға энди кетармикин деб турсак, яна ҳам очилиб, «хўжа-йин»лай бошлади:

— Хўжайин, қорнингиз очган бўлса, аччиққина мастава қилиб берайми? Чойга қалайсиз?

Шу вақт эшикни устма-уст чертиб икки йигит кирди. Улар-ни кўрибоқ, Тоға сирғалиб чиқиб кетди.

Султон амаки ўрнидан туриб уларни хурсанд кутиб олди.

— Ўзим ҳам чақиртирмоқчи эдим. Кел, Вася,— деб ўзи-дай баланд бўйли рус йигити билан кўришди. Кейин:— Кел, Мамед,— деб бурни ялпоқ, қоши қалин, кўзлари катта йигит-га қўл узатди.

Биз жой бўшатиб, пастроқдаги яшикка ўтирдик. Бўрон қу-лоғимга: «Вася — катта механик, адангни ўнг қўли, Мамед — зўр экскаваторчи, ҳам шофёр», деб қўйди. Йигитлар, Султон амакининг соғлигини, касалхонадан нега тез қайтганини сў-рашди. Султон амаки уларга мужмал жавоб қилди-ю:

— Ишлар қалай?— деб сўради.

Вася билан Мамед бир-бирларига кўз қирини ташлашиб, жавоб беролмай тураверишди.

— Кўргани келганларингга раҳмат-у, менга трассадаги ишлардан гапириб беринглар-да. Куни билан бош оғриб ёта-вериб, ичим пишиб кетди.

Тоға тунука чойдиш олиб кириб, индамай чиқиб кетди. Сул-тон амаки темир кружкага чой қуя туриб, Васядан сўради:

— Қани, айт-чи, ўртоқ механик: колонна ўрнидан жилай деяптими? Сув масаласи қалай бўляпти?

Вася у ёқ-бу ёққа аланглаб, индамай турарди. Мамед ор-тиқ жим туролмади:

— Тоға ремонтни чўзди. Эртага битирса, колоннани ўрни-дан жилдириб юборардик. Лекин ботқоқликда яна иш тўхта-

ладиганга ўхшайди-да!.. Сув масаласи ҳам аввалгича чатоқроқ... Кечадан бери бўронда қум кўчиб, водовознинг йўлини тўсиб қўйибди.

— Кўп ваҳима солаверма!— деди уни туртиб Вася. У ташвишга туша бошлаган Султон амакини тинчлантирмоқчи бўлди:— Чорасини топамиз. Эртага ўнглаб юборамиз ҳаммасини.

Султон амаки тинчланмади. Яна суриштираверди. Вася бўлса бир нималарни тушунтириб, ўзиникини исботламоқчи, қандай бўлмасин Султон амакини хотиржам қилмоқчи бўларди. Гапни бошқа ёққа буриб: колонна кутубхонасига янги китоблар келгани, аллақайси бир машинистнинг хотини ўғил туққани, бугун ошхонага ўн яшик «Тошкент суви» келгани, яна бошқа хил янгиликлардан сўзларди. Султон амакига бу ёқмадими:

— Бу янгиликларинг учун-ку раҳмат. Лекин сен мендан асосий гапни бекитяпсан,— деди норози оҳангда. Кейин бирдан этигини кия бошлади. Мени эсноқ босаётганини кўриб, меҳрибонлик билан деди:— Сен, ўғлим, чарчаб келгансан, ётиб дам олавергин.

Уялиб уйқум ҳам қочиб кетди. Нима, ҳамманинг олдида ётиб ёш боламанми! Бўрон секин қулоғимга:

— Ундан кўра юр чайлага, бобой кутиб ўтирибдилар,— деди.

Мен Султон амаки билан тузуқкина гаплашолмасдан кетсам қанақа бўларкин, деб ўйланиб турган эдим. Бўрон ўз таклифини Султон амакига ҳам айтди.

— Бўлмаса рухсат,— деди Султон амаки.— Эрталаб вақт-лироқ туриб келгин, шу ерда нонушта қиламиз.

— Кетдик,— деди Бўрон эшик томон юриб. Менинг бўлса оёғим тортмай қолди. Чунки Султон амаки отланяпти. Қаёққа отланяптикин шу бемаҳалда? Уни ташлаб кетгим йўқ эди. Султон амаки шуни пайқагандай:

— Бора қол, ўғлим, бора қол ўртоғинг билан,— деб қистарди.

Вагондан тушиб кетаётганимизда, «ғилдираб юрувчи посёлка» четида трактор гулдурай бошлади. Трактор пешанасида прожектор ярқираб, посёлкани ёритди. Вагонларда лампочкалар ёнди.

— Тоға движокни юргизиб юборди,— деди Бўрон. Шунда мен, Тоғанинг фақат қатиқчи бўлмай, машинага ҳам алоқаси борлигини билдим.

Султон амакининг вагонига қараб-қараб қўяман. Кўк ва-

гоннинг кичкинагина кўзи юлдуздай чақнаб турибди... Ия, ана юлдуз ўчиб қолди. Уч киши вагондан тушгани, прожектор яқинида турган усти брезент машинага чиқиб чўлга жўнаб кетишгани яққол кўринди...

— Қаёққа кетишяпти улар?

— Трассага,— деди Бўрон, кундузи узоқдан кўрсатган қувурлар томонга қараб.

— Кечаси нима қилишади у ерда?

— Ишлашса керак. Кундузги жазирамада ишлаш қийин-да.

— Нима иш қилишади?

— Эзма-чурук бўма, одамнинг қорни очиб кетяпти!— деб жеркиди Бўрон.— Кейин ўз кўзинг билан кўрасан ҳаммасини.

Доктор хотин Султон амакига қимирламанг деган эди-ку. Нима қилади-я бориб? Қасали зўрайиб кетмайдими? Одамлар ҳам қизиқ. Кўриб туришибди-ку касаллигини, нега тағин уринтиришади? У бормаса, иш битмас эканми жуда?

Буларни Бўрондан сўрагим келади. Лекин нима деб бошлайман. «Дадам», деб бошласам, ҳалиям тилим келишмайди. «Султон амаки» десам, Бўрон ҳайрон қолиши мумкин. Султон амакининг ўзи мени «ўғлим», деяпти. Яна одамлар олдида. Худди «кўриб қўйинглар ўғлимни», деб фахрлангандай. Қани бизни унутгани? Ойим бекорга гумонсираяпти. Шундоқ бўлгандан кейин, мен нега «дада», деб айтолмайман? Тўғриси, уйдаги гапларни ҳаммадан бекита-бекита ичим тўлиб кетди. Қийналаман, ичимни бўшатгим келади. Ахир, одам ўзининг яқин ўртоғига сирини айтмаса, кимга айтади? Бўрон менга ўртоқдан ҳам ортиқ бўлиб кетдику, «Дўст», деб шунақасини айтса керак-да. Бўлди, ҳаммасини айтаман унга — ойим билан Султон амакининг қаттиқ аразлашганини, бундан бувим, ҳаммамиз хафалигимизни, Султон амакининг бедарак кетгани, ундан хабар олай деб ойимга билдирмай йўлга чиққангани — ҳамма, ҳаммасини! Ойдинда чайлага бора туриб, тилимга шу гап келди.

— Даданг қанақа эди, Бўрон?

— А-а?— деб менга анқайди Бўрон.— Яхши эди.

— Қанақа «яхши» эди?

— Жуда яхши эди-да,— деди, саволларимдан ҳайрон қолиб,— сенинг дадангга ўхшаган.

— Тўхта-чи,— дедим. Олдинда кетаётган эди, тўхтади.— Даданг билан ойинг ҳеч аразлашганми?

— Ҳей, уйқусираяпсанми ўзинг?

Индамай қолдим. Бўрон оғзимни узоқ пойлади-да, охири:

— Нима демоқчисан, очиқ айтавермайсанми?— деди.

— Ҳеч нарса, ўзим,— дея олдим.

— Мужмал бола экансан, думи хуржунда қиласан гапни. Нега тўғри гапиравермайсан?— энди қизишди Бўрон.— Ҳу станцияда айтабмидим, «ўртоқ бўладиган бўлсанг, гап бекитма» деб. Эсингдан чиқдими дарров?

На «ҳа» дедим, на «йўқ».

Бир-биримизга индамасдан қум-шағал кечиб кетаётган эдик, гира-ширада олдимиздан отлиқ Чўпонбобо чиқди.

— Кўп ҳаялладиларинг, болакайлар. Овқат ҳам ланж бўб кетди,— деди бобо от жilовини тортиб. Кейин мендан сўради:— Даданг қалай, тузукми?

— Трассага чиқиб кетди,— деди мендан олдин жавоб бериб Бўрон.

— Шу маҳалда-я? Ҳа, дарвоқе, трассада бир ишқал чиққан деб эшитдим...

Бобо, прожектор нурида кўп қаватли бинолардай чўзиқ-чўзиқ соя ташлаб турган вагонларга тикилди-да:

— Қасал нарсага ким қўйибди кечаси тентирашни. Бориб уришиб қўймасам бўлмайди. Сизлар чайлага бориб овқатланиб туринглар,— деб отнинг жilовини силкиди.

Қап-катта одамни худди ёш болага ўхшатиб гапиргани менга жуда ғалати кўринди.

— Биз ҳам борамиз,— дедим хавотирга тушиб.

Бўроннинг боргиси келмай турарди. Бобо ҳам кетаётиб, қайтарди:

— Қўй, болам, бевақт юрсанг даданг уришади.

Мен отага эргашдим. Бўрон ҳам юрди. Бобо ноилож отни тўхтатиб, бизни мингаштириб олди.

Посёлка оралаб ўтиб, қум тепалари оша қоп-қоронғи сойликка тушиб кетдик. Ҳали отнинг туёқлари остида қум-шағаллар гижирлаган бўлса, энди қуруқ ажриқлар чарс-чурс қиларди. Узоқдан милт-милт ёниб чироқлар кўринди. Чироқлар у ёқдан-бу ёққа тинимсиз ҳаракатланади.

— Улар трассада эмас, траншея тепасида юришибди-ку,— деди бобо чироқ кўтарганларни кўрсатиб.

Бериоқда «газик» турган экан. Бобо бизни машина пана-сида қолдириб ўзи отдан тушди-да, одамлар олдига борди. Одамларнинг қўлидаги фонарчалар янги қазилиб, тупроғи уйиб ташланган траншеяни, ундаги милт-милт сувни ёритиб турса ҳам, аммо одамларнинг афтини кўрсатмасди. Чўпонбобо

улар билан саломлашди. Улардан бири ёнидагиларга траншеянинг охирида, тупроқ уюмига ботиб турган машинани кўрсатиб, қаттиқ-қаттиқ гапиряпти. Овозидан танидим — Султон амаки.

— У нима деяпти?— деб Бўронни туртдим.

— Қулоғинг битиб қолдими дейман. Даданг Васяни уришяпти: «Нега бу чатоқликни менга дарров айта қолмадинг!» деб.

— Қанақа чатоқлик экан?

— Ҳов анави полвонни кўряпсан-а?— деб Бўрон ҳалиги машинани кўрсатди. У энди кўзимга яққол кўринди — экскаватор экан, хартумининг ярми тупроқ уюмидан чўзилиб чиқиб турибди.— Уша ботқоққа ботиб қолибди-ку!

— Ўзинг бу ерларда сув йўқ демабмидинг? Ботқоқ қаердан?

Бўрон жавоб беролмай қолди. Мен катталарнинг гапига кулоқ сола туриб, боя Чўпонбобо айтган «ишқал»нинг нима-лигини тушундим: бу сойлик саҳронинг чуқур ери экан. Сойликдан бир неча чақирим наридаги баландликда сув омбори бор экан. Ушандан сизиб келган, ҳам баҳорда тўпланган сувлардан бу сойда ботқоқлик ҳосил бўлибди. Катталар, шу сизот сувни тездан йўқотилмаса, полвон машина траншея қазий олмайди, қувурларни ётқизиш ҳам амри маҳол, деб ташвишга тушишяпти. Бу ишқалдан тез қутулиш чорасини қидиришяпти. Ҳамма Султон амакини қуршаб: «Нима қиламиз?» деб маслаҳат сўраяпти.

— Ўзларинг нима дейсизлар, қани?— деди Султон амаки.

— Менимча, ўртоқ инженер,— деди биттаси,— бундай қилсак: траншеянинг ҳар ер-ҳар ерида ёнга қарата ариқлар қазисак, сизот сувни оқизиб юбориш мумкин бўлар дейман.

— Полвон ҳам, бошқа машиналар ҳам ботиб қолаётган бўлса, ариқларни нима билан қазийсиз?— деди Мамед.

— Қўл билан қазир экансан-да!— деди кулгига олиб Вася.

— Бу нарса ишни белига тепади, баттар чўзиб юборади,— деди Султон амаки.— Тошбақа қадам билан газопровод қурилишини имиллатишга, оғайнилар, ҳеч ҳаққимиз йўқ. «Бу газопроводчиларни азамат одамлар деб эшитардик, ёппа-ёз куни ботқоққа ботиб ўтиришибди-ку!» деган таънани эшитишга тоқатимиз борми!

У Чўпонбобога маслаҳат солди. Бобо бир нималар деб тунтирдди. Шундан сўнг Султон амаки ўз таклифини ўртага қўйди:

— Менимча, бобойнинг фикри тўғри, огайнилар. Бу ерга икки-учта насос машина келтирсак, шулар ёрдамида траншеяда тўпланган сизот сувларни йўқотиб борсак. Шунда экскаватор ҳам ишлайверади. Колоннамиз бу сойликка етиб келгунча, траншея хийла қуриб тайёр бўлиб туради. Шундай эмасми, Вася?

— Шунда иш тўхтамайди, Султон Арслонович, уятга ҳам қолмаймиз!— деб маъқуллади Вася.

— Лекин насосни қаердан топамиз, Султон ака?— деди ташвишга тушиб Мамед.

Султон амаки ўйланиб турди-турди-да, кейин:

— Узимизга яқинроқ Газқайнарга борсакмикан? Уларда ҳамма хил машинадан топилади. Вақтинча фойдаланишга сўрасак, йўқ дейишмас дўстларимиз.

— Хат ёзиб берсангиз, мен бораман,— деди Вася.

— Узим борсаммикин,— деди ўйланиб Султон амаки.

— Йўқ, сиз касал одамсиз. Узимиз борайлик,— деди қатъий қилиб Вася.

Улар тортиша-тортиша «газик» олдига келишди. Бобо ҳам етиб келиб, отига бизни мингаштириб олди. От устида ўзимча ўйланиб кетдим: ҳаммалари Султон амакини ҳурмат қилишаркан, касал деб аяшаркан-у, лекин бари бир усиз ишлари битмас экан!..

13. «ОБИ ҲАЕТ»

Алланиманинг тарақа-туруқидан уйғониб кетдим. Чайлада бир ўзим қолибман. Бўрон ҳам, Чўпонбобо ҳам ўринларини йиғиштириб, қаёққадири кетишибди. Қулоғимга самолёт учгандай гув-гув овоз келади. Бирдан яна тарақа-туруқ бўлади. Эсимни йиғиб ололмай турдим. Кейин билсам, чайланинг четан эшиги очилиб-ёпилаётган экан.

Бу — шамолнинг иши. Ҳа, ташқарида кечагидай қаттиқ шамол. Ҳавога қарайман. Тонг отган-отмаганини билиб бўлмайди. Туманми? Йўқ, ҳавони қум тўзони қоплаган. Хув узоқ-узоқда, саҳро қирғоғида бўзариб кўринган нима?— Ой ботяптими, қуёш чиқяптими?

Қум бўрондан юз-кўзимни тўса-тўса «посёлка»га бордим. Қўк вагонга чиқишим билан Тоғага дуч келдим. У тунука чой-чиш билан бўш товоқларни кўтариб чиқаётган экан.

Мендан:

— Даданг қаёқда, хабаринг борми?— деб сўраб қолди.

— Мен қаёқдан билай?— дедим. Бирдан кечаси Султон амакининг «Газқайнарға борамиз», дегани эсимга тушди. Наҳотки ўзи кетган бўлса ўшоққа?..

— Кечаси билан чўл кезиш одатини чиқарди бу тинмаган одам. Трассада ҳам иш оғирлашиб кетди. Иннайкейин, жиян, кундузги иссиқда касали зўрайди. Доктор кундузи юришга йўл қўймайди.

Мен ўзимни қаёққа уришимни билмай қолдим.

— Бўронни кўрдингизми, Тоға?

— Ҳозиргина тепа орқасига ўтиб кетишди. Чўпонбобо билан тагин бир нечта бола, кетмон, белкураклар кўтариб олишган.— Тоға рўпарадаги баландликни кўрсатди.

— Ушоқда бобой ўзича «қудуқ очамиз», деб юрганмиш. Кўнглида сув топиб одамларга яхши кўриниш. Беҳуда уринади. Сув анқонинг уруғи бу ерларда, аммо газ десанг ҳар қадамда.

Бўрон бугун менга ҳамма ёқни кўрсатмоқчи эди. Индамай кетиб қолгани қизиқ. Мендан қаттиқ хафа бўлдимми? Кетидан борсаммикин, **деб турувдим, каттакон темир бочка ортиб келаётган машина кўринди** (Кеча Мамед айтган «водовоз» шу экан), унинг кетига илинган пақир, банклар тарақлаб келарди. У посёлка ўртасида тўхтади. Кабинадан Васька бошини чиқариб, мени имлади. Олдига бордим. Рулда Мамед ўтирибди.

— Даданг ухляптими?— деб сўради яқинимга келиб Вася. «Йўқ», деганимдан сўнг, елкасини қисди.— Кечаси уринган, ухляптими десам, қаёққа кетдийкин-а азонлаб? Газқайнарға ўзи жўнаворган бўлса-я?

Вася бўшашиб, кабинага қайтди. Машина тепасида ўтирган бир бола мени имлади.

— Бу ёққа чиқ, Дамир!

— Кимсан, ўзинг?

— Мен Қўлдош бўламан.

Ҳа, отини эшитганман. Бўрон бир-икки марта гапирган эди.

— Чиқа қол, Дамир, катайса қилдириб келаман,— деди Вася ҳам. Чиқа қолдим.

— Сув олиб келганимиздан кейин Бўронларнинг олдига обораман. Қизиқ янгилик бошлаяпти улар,— деди Қўлдош.

Бу дуккибош, сепкил юз бола ҳар гапда тиржайиб турарди— ўзича кулаётганими ё одамни масхара қилаётганими, билиб бўлмайди. Бунисидан ҳам, катталарга ўхшаб гапиришини ёқтирмадим. Нима бўлса ҳам, шамолдан бекиниб вагон-

да ўтирганимдан кўра, машинада айланганим ҳам тузук. Султон амаки қайтгунча келармиз.

Бочка ёнида гаплашиб кетдик.

— Сени яхши танийман. Вагонда суратинг турибди. Приёмник устида, кўргандирсан,— деди Қўлдош менга яна иш-шайиб.— Ўртоқ Арслонов кўрсатганлар: «Маъна буниси ўғлим Дамиржон, буниси қизим Попук», деб. Бу йил бешинчини битирдингми? Бўрон билан мен олтинчини битирдик. Мендан атиги битта «икки» чиқди.

— «Беш»инг ҳам борми?

— Бизнинг муаллимлар ҳеч кимга «беш» қўйишмайди. «Беш» қўйсак, талтайиб кетасизлар, дейишади.

Мен «икки» олсам, уйқум келмасди. Қўлдош бўлса, ҳеч парво қилмагандай гапиради. Жуда беғам бола кўринади.

— Бизда «икки» олганни синфдан-синфга ўтказмайди.

— Кузда топшириб ўтиб кетаман. Бўрон ёрдамлашмоқчи,— деб қўйди Қўлдош, секингина.

Мен қизиқиб нимадан икки олганини сўрай девдим, шамол зўрайиб, гапиргани қўймади. Мамед юрадиган йўлидан адашдим, машина қаттиқ силкина берди. Банка, пақирлар, худди тунука томга тош отгандай шарақлаб борарди.

Машина таққа тўхтади. Мен ағдарилиб тушдим. Қапалагим учиб кетди. Лекин ҳеч ерим оғримасди. Худди тўшакка ағанагандай юмшоқ қумга тушибман. Қўлдош хахолаганча тушиб келиб, кийимларимни қоқиб қўйди. Қарасам, қум тепа олдида турибмиз.

— Вой-бўй!— деди Қўлдош ҳовлиқиб.— Дарёга борадиган йўлимиз тўсилиб қолибди-ку!

Вася билан Мамед пастга сакрашди.

— Ваҳима қилганингча бор экан, Мамед,— деди Вася, қум тепанинг у ёқ-бу ёғига кўз югуртириб.

— Кеча бунчалик баланд эмасди. Бир амаллаб ошиб ўтган эдим,— деди Мамед.

— Энди сувни қаёқдан топамиз?— деди Мамедга тикилиб Вася.— Бутун ишимиз тўхтайдиган бўлди-ку, қардош?

— Сув азоби қурсин, жонга тегди,— деди уҳ тортиб, папирос чекиб Мамед.

Шу вақт орқадан машина овози эшитилди. Ҳадемай «ГАЗ-69» етиб келди. Ундан ҳаммамизни ҳайрон қолдириб, Султон амаки тушди.

— Ия, ия, Султон Арслонович, қандай қилиб бизни топиб келдингиз? Азонлаб қаёққа кетиб эдингиз?

Султон амаки Газқайнарға бориб, иккита насос ундирганини, насослар ҳали замон етиб келишини гапирганда, Вася билан Мамед хурсандликдан сакраб юборишди.

— Хўп саз бўпти-да, Султон Арслонович. Ботқоқдан тез жиладиган бўбмиз-да, соғ бўлинг!

Султон амаки уйқудан қолгани, қаттиқ чарчагани учун кўзлари қонталашиб кетган бўлса ҳам, лекин чехраси очиқ эди. Бирдан менга кўзи тушиб қолди.

— Сўрамасдан тентирайвериши? Чайладан ахтариб юрибман-а сени, Дамир!

Менинг номимни эшитибми, машина ойначасидан Лайка бошини чиқариб, ҳурди. Оббо қурғур-эй, охири эганг билан топишиб олибсан-да!..

Султон амаки, баланд қум тепани кўрди-ю, чехраси тундлашди. Уч киши алланарсаларни маслаҳатлашишди. Мамед-га узоқ бир сойни тушунтириб, сўрашди:

— Топа оласанми?

— Топа оламан. Хотиржам бўлинглар,— деди Мамед.

— Бўпти бўлмаса! Дамир, сен ҳам ўртоғинг билан ўйнаб кела қол,— деди-да, Султон амаки Васяни ўз машинасига ўтқазиб, тез орқасига қайтди.

Мамед «водовоз»ни чапга бурди.

— Энди қаёққа боради?— дейман Қўлдошга.

— Қўявер. Қатайса қилганимиз қолади,— дейди Қўлдош хурсанд бўлгандай.

Яна қанча тепалардан, саксовулзорлардан ўтдик. Кўп юрдик. Бир сойлик кўринди. Машина пастга тушиб борди. Сойликнинг остида шилдираб сув оқарди. Шишадай тип-тиниқ. Худди бизнинг Қомсомул кўлидаги сувга ўхшайди. Мамед билан Қўлдош умрида сув кўрмагандай, ётиб сувдан шимиришди, ювиниб олишди-да, ишга тушишди. Қўлдош икки пақирлаб сув ташийди. Мамед машина устида туриб, пақирни бочка оғзига қуяверади. Қўлдош ҳар пақирни узатганда, Мамед «молодец», деб кўярди. Бирпасда Қўлдошнинг юзлари қип-қизариб тер қуйиб кетди.

— Қарашиб юборайми?— деб сўрайман. Шунчаки сўраган бўлсам ҳам Қўлдош жон деб турган экан, пақирнинг кичикроғини қўлимга тутқазди.

Ким ўзарга сув таший бошладик. Мен ҳам ҳар борганда, Мамеддан «молодец» эшитиб турдим. Олдинига бу қизиқарли кўринди. Салдан кейин чап қўлим чарчади. Унг қўлим билан ташишга тушдим. Кафтимнинг оғриғи кейинги кунларда би-

линмай қолган эди. Беш-олти пақирни ташидиму яра ўрни зирқираб кетди. Бочкаси қурғур ҳали-бери тўладиганга ўхшамайди. Мамед «молодец, Дамир!» деб қўйса ҳам, лекин Қўлдош парвойи палак. Бир вақт у афтимга тиржайиб:

— Пиш-ш!— деди.

— Нима «пиш?»— дедим алам қилиб.

— Шолғоминг чиқиб кетибди-ку, оғайни! Хом экансан.

Жаҳлим қистади. Челагини отиб юбордим.

Тепадан Мамед кулиб:

— Ўзинг жиндек бўлганинг билан зарданг катта-ку!— деб қўйди.

Бочка тўлгандан сўнг, Қўлдош оғзи қопқоқли каттакон сут бидонга сув тўлдира бошлади. Унга беш челақча сув кетди. Энди қандай кўтараркин, деб турибман. У, «кўтаришмайсанми» дегандай, менга тиржайди. Мен билмаганга олдим. Бир вақт қарасам, ўзи бидоннинг икки қулоғидан кўтарганча, пишиллаб чиқяпти. Сойдан чиққунча, уч-тўрт марта ерга қўйиб олди. Юзи қип-қизариб, чакка томирларигача ўйнаб кетди. Шунда мен унинг чап юзида ялтираган ямоқлари борлигини билдим. Ачиндим. Кўтаришиб юборсам, деб турувдим, Мамеднинг ўзи кўтаришиб, машинага боғлаб қўйди.

Кела-келгунча Қўлдошга индамадим. У ҳар хил гап билан мени юпатишга уринди. Мен ундан хафа бўлганимни, кафтимнинг қавариб кетганини айтиб ўтирмадим-да:

— Катайсанг шумиди?— дедим.

— Кунига шунақа,— деди у.

— Нега шунақа?

— Шунақа-да.

Мен тушунолмасам ҳам, бошқа сўрамадим.

Қайтишда шамол сал тинди. Анча йўл босдик. Саҳродан посёлкага кириб келаётганимизда, посёлкадан ҳайбатли куракларини офтобда ярақлатиб икки зўр машина чиқиб кетаётганини кўрдим. Машиналардан бирини Вася ҳайдаб кетяпти.

— Бульдозерлар ҳалиги қум тепани сургани кетишяпти — даданг юборган,— деб қўйди Қўлдош.

Водовоз келиши билан вагонлардан кишилар: хотинлар, болалар сакрашиб тушди. Ҳаммасининг қўлида пақир, чойнак, кастрюль. Худди ари болга ёпишгандай, ғувурлашиб, машинани ўраб олишди.

Бир-бирларига:

Бутуниттифоқ ёзувчилар IV съездида. 1967 йил, май.

— Хайрият-э, оби ҳаёт келди, оби ҳаёт!— деб севинишарди. (Мунчалик буларда сув азиз бўлмаса-я).

Оқ пешбанд, сурп қалпоқ кийган семиз хотин бўлса (ошпазга ўхшайди), Мамедга бидиллаб кетди:

— Сувни кечагидан ҳам кечиктирдинг-ку, кавказ боласи. Қозонга ўт ёқолмай ўтирибман-ку. Тушлик кечикса, ким жавоб беради? Бошлиқларга айтиб таъзирингни бердирмасам!

Мен буларга алақсиб турувдим. Қўлдош кўринмай қолди. Қарасам бидоннинг белидан арқон ўтказиб орқалаганча, нарида лапанглаб кетяпти. Бирпас ағрайдим-да, қаерга бораркин, деб кетидан эргашдим. Бир бостирмага қараб борди. Бостирма ёнида Тоға кўринди. Қозиққа боғланган оқ эчкининг тагини супурапти. Атрофида товуқлар тезак титиб юрибди. Қўлдош инқиллаб-синқиллаб, бидонни ерга қўйиши билан Тоға ўдағайлади:

— Битта сувга шунча юрасанми! Эчкини суғориш, боқиш хаёлингга келмадими, зумраша!

Қўлдош бугун сув топиб келиш жуда қийин бўлганини гапирса ҳам, у ишонмади.

— Биламан, ўйинга алақсигансан. Бекорчи хўжалар билан лақиллашиб юргансан,— деди.

Мен боришимни ҳам, қайтишимни ҳам билмай, берироқда турувдим, Тоға кўриб қолди-ю, афтини ўзгартди.

— Э, меҳмон йигит, келинг, келинг,— деб мени чақирди.— Қани, Қўлдошбой, ўртоғингни ичкарига олиб кир, меҳмон қил!

Мен қулоқ солмай орқамга қайтдим.

---

14. АДАЖОН!

Кўк вагон олдида Султон амаки мени кутиб турган экан. Унинг оёғига ўралашган Лайка югура келиб менга ўзини отди.

— Лайка бечорани қамаб кетган экансизлар, озод қилиб келдим,— деди кулиб Султон амаки.— Сен буни қандай олиб келдинг? Самолётга итни туширармикан?

Довдираб қолдим. Самолётдаги воқеани айтмайми-айтмайми? Ортиқча ўйлашга вақт йўқ. Айтмасам, Бўрон айтади бари бир. Балога қоламан. Айта қолдим — ҳамма, ҳаммасини. У, хафа бўлиш ўрнига, қотиб-қотиб кулди.

Столга ўтирдик. Иштаҳаси бўлмаганми, мени кутибми, нонушта қилмабди. Чойи ҳам, қуймоғи ҳам совиб қолибди.

Гапимизга тагин биров халақит бермасин, деб эшикнинг иллагини солди. У ёқ-бу ёқдан сўзлашиб ўтирдик. Дарсдан олган йиллик баҳоларим, болалар мени қолдириб тоққа кетишгани, кўлда чўкканимда Бўроннинг қутқаргани, ҳайвонот боғига борганимиз, бу ёққа келаётганимда Попукнинг эргашганигача айтиб бердим. «Айтсам, тезроқ бирга қайта қолармикин», деб бувимнинг касалини ҳам билдирдим. Ҳамма гапни очилиб эшитган эди, бунисидан хафа бўлиб кетди. Пешанасини қашиганча, узоқ ўйлади Кейин сўради:

— Ойинг яхшими, ишга боряптими?

— Ҳа,— дедим.

Яна бирпас пешанасини қашиб, у ёқ-бу ёққа аланглаб турди-да, кутилмаганда деди:

— Ойинг сендан қаттиқ хавотир олиб ўтирганмиш. Қидириб бормаган жойи қолмаганмиш. Кетингдан самолётда келатганмиш...

Нималар деяпти ўзи, деб эсим оғиб қолди, устимдан муздай сув қуйгандай бўлди. Султон амаки худди синамоқчидай кўзимга тикилиб олгандан сўнг:

— Ҳали бирпас мизғиганимда шундай туш кўрибман. Гоҳида тушнинг ўнг келиши ҳам бор,— деб қўйди. Ҳа, ишқилиб туриш экан-а, деб хиёл энгил тортдим. Кейин Султон амаки сўради:— Сени бу ёққа ойинглар юборишдими ё ўзинг бораман деб қистадингми?

Имтиҳонда оғир саволга дуч келгандай эсанкирадим. Султон амаки афтимга илжайиб тикилган сари, бир нима сезяптими, деб юрагим пўкиллайди.

— Узим ҳам қистадим,— дедим охири таваккалига. Дудмалроқ жавоб қилган бўлсам ҳам қулоғим, биров чўзгандай, ловиллаб кетди.

Эҳ, Султон амаки, Султон амаки! Бу ёғини сўраб нима қилардингиз-а? Сизнинг уйдан кетиб қолганингиз, ойимнинг ҳадеб хафа бўлавергани келишга мажбур қилди-да мени. Бўлмаса у ёқда ойимни хавотир олдириб, сизнинг олдингизда ўзимни қийнаб юрармидим?

— Ойинг хат-пат ёзиб бермадимми?

Овозим чиқмай, бошимни сарак-сарак қилдим.

Султон амакининг ранги аввалгидан ҳам сарғайиб кетгандай бўлди. Анчагача дами чиқмади. Хаёли ўзида бўлмаганидан, совуқ чойни пуфлаб-пуфлаб ичарди.

Қандай қилсам Султон амакининг хаёли жойига келаркан, қовоғи очиларкан, деб ўйлайман. «Ойим сизга салом айтди-

лар», десаммикин? Йўғ-э, келишмайди. Буни кечаёқ айтганимда бўлак гап эди. Ёлгонлиги билиниб қолади. «Сизни келсин деб айтдила», десам яна ишониши қийин.

Султон амакининг ўзи гап очиб қолди:

— Дамиржон!— деди овози қалтираб ва бирпас жим қолиб.— Чин ўғлим бўлсанг, бир сўз сўрайман. Тўппа-тўғри жавоб айтасан, келишдикми?

— Химм,— дедим.

— Қани айтгин-чи: ойинг мени ҳеч эслайдими?

— Хим-м,— деб юбордим-у, лекин нима деб эслаганини айтиб ўтирмадим. Кейин бир оз дадилланиб, қўшдим.— Бувим ҳам доим эслайдилар, соғлигингизни ўйлайдилар...

— Ростданми? Шундай экан, нега хат ёзишмади?

Султон амакининг рангига қон югуриб, қовоғи очила бошлади. Шуни кўрдим-у, усти-устига дедим:

— Вақтлари бўлмади. Менга айтишувди ёзгин деб, келиштиролмадим...— Кулворай деб, яна ўзимни тутдим.— Ойим ҳам, мен ҳам бувимнинг касали билан овора бўлиб қолдик.

Султон амаки чуқур хўрсиниб олди-да:

— Ҳа, ундай бўлса, тушунарли,— деб қўйди. Бу гапи қулоғимга: «Сабабли экан, кечирарли», дегандай бўлиб кирди. Кейин хавотирга тушиб, ўзига-ўзи деди:— Бориб, кўриш керак экан...

Яшавор, Дамир! Келганинг бекор кетмайдиган бўлди!

Ҳозир кўзимга Султон амаки ҳар вақтдагидан кўра ғам-хўр, раҳмдил кўриниб кетди. Севиниб, шошиб қолганимдан:

— Борасизми, ада?— деб юборибман.

Бу — биринчи «ада»лашим эди.

Айтишга айтдим-у, ичимдан чуқур хўрсиниқ келди, қулоғим шанғиллаб, кўзим тиниб кетди.

Султон амаки ҳам шундай бўлдими, билмайман: анча вақт индамай, қон талашган уйқусиз кўзларини менга тикиб қолди.

Бу тикилиши менга жуда ҳам юмшоқ, меҳрибон, ич-ичимдагини билиб тургандай яқин кўринди.

Кейин бирдан эгилдию кучли қўллари билан кечагидай қўлтигимдан олиб осмонга кўтарди-да, деди:

— Сенга айтсам, ўғилгинам, ҳозироқ уйга қанот бойлаб борардик! Аммо бу ердаги ишлар, ўзинг ҳам кўряпсан, оғирлашиб кетяпти, кўнгил узолмай турибман.

«Бўлмаса қачон борасиз?» деб сўрамоқчи бўлиб турган эдим, ташқарида машина гудок берди. Эшик тақиллади. Ки-

шиларнинг ғўнғир-ғўнғири орасида: Султон Арслонович! Насос келди! Насос!» деган узук-юлуқ сўзлар эшитилди.

Султон амаки апил-тапил кийиндию чиқди. У, устига аллақандай темир асбоблар ортилган юк машинасидаги одамлар ёнига ўтириб, траншея томонга жўнади.

Мен кетидан ағрайганча қолдим.

Чайладан хабар олай-чи, деб кетаётган эдим, бир сумка тўла газета кўтариб югуриб келаётган Бўронни кўрдим. Оёғида катта этик, дўқ-дўқ қилади. (Кечадан бери унинг ботинкасини кийиб юрганим эсимга тушди).

— Ҳа-а?— дедим.

— Ҳа-а?— деди у ҳам.

Кеча сир беркитдинг, деб Бўрон мендан сал аразлаган эди. Ҳозир иккимиз ҳам гапни нимадан бошлашни билмасдик. Бўрон:

— Бўпти,— дедию ўтиб кетди. Султон амакининг вағони-га, яна бошқа вагонларга кириб, сумкасини бўшатиб чиқди. Кейин қовоқ солиб сўради:— Қоққан қоziқдай нима қилиб турибсан?

— Сени пойлаб турибман. Почтальонмисан?

— Почтальон ёрдамчиси,— деди-да, индамай йўлига кетаверди.

— Тўхта, ҳей, менга ҳамма ёқни кўрсатмоқчи эдинг-ку. Қани ваъданг?

— Узингни ваъданг-чи?— деди зарда билан.

— Кел бўлмасам. Қовоғингни солма лекин.

— Айтавер,— деди берироқ келиб, боягича бўзариб туриб.

— Мен адамга ҳамма гапни айтиб бердим...

— Ростданми?— деди Бўрон кўзларини катта очиб, лекин нималарни айтганимни суриштирмади.

— Ишонмасанг, ўзидан сўраб боқ.

— Ундай бўлса бўпти,— деди қовоғини очиб, менга қўлини узатиб.— Қани, юр, Тошқудуққа борамиз. Бобой болалар билан антиқа иш қиляпти.

15. МУЪЖИЗА ҚУДУҚ

Ш амол тинган. Офтоб чарақлаб, бутун саҳрони ёндиряпти.

Туя ўркачларига ўхшаш қум тепаликларидан ошиб борсак, Чўпонбобо билан уч-тўрт бола белкурак, кетмонларда қум суришяпти. Бўрон югура бориб, бобойнинг қўлидан кет-

монни олди-да, ишга тушди. Бобой соқолларига ёмғирдай оқиб тушаётган терни ятак этагига артди, белини уқалай-уқалай, дўнгликка ўтирди.

Мен қаққайиб турдим-турдим-да, кейин Бўрондан:

— Нега унақа қиялпсизлар?— деб сўрадим.

— Қудуқ очяпмиз,— деди у.

— Қанақа қудуқ, ростданми?— дедим,— боя Тоғанинг, «Ўпонбобо беҳуда уриняпти», дегани эсимга тушиб.

Бўрон бир менга, бир бобойга қараб олиб:

— Ўзим ҳам билмайман,— деди.

— Бу ерда қудуқ борми-йўқми, ҳали. Бекордан-бекорга қазиб ётибмиз десанг-чи,— деди бошқа бола, белкурагига таяниб.

— Оғзингга палов, ёмон нафас қилма, бўталоғим. Яхши ният-ярим мол,— деб бобой гапга тушди:— Сенлардай бола-кайлигимдан бу саҳрода кезавериб, ҳар қадами кўзимга чен бўлиб кетган. Соқолим шу ерларда оқарган. Бир вақт кон очувчилар саҳрони текшира-текшира келиб, шу ерда бекат қуришган. Атрофни илма-тешик қилишган. Бир ердан газ отилиб чиқса, бир ердан сув отилган. Ширин сув чиққан ерда қудуқ очишган. Қимдир унга «мўъжиза қудуқ», деб ном берган. Қудуқ оғзини қум тушмасин, деб харсанг тошлар билан маҳкамлашган. Тошқудуқ номи ҳам шундан. Кейин, газ конининг катта оғзи нарида экан деб бекатни Газқайнарга кўчиришган. Ана шунақа, бўталарим...

— Мўъжиза қудуқ нима бўлган?— деди Бўрон.

— Мўъжиза қудуқ узоқ вақт қаровсиз қолган. Бора-бора қум бўронда кўмилиб, ўрни йўқолиб кетган. Ана шунақа...

— Бўлмаса ўрнини қандай топдингиз?

— Мана бу шохларга қараб топдим,— деди бобой, қумлардан туртиб чиққан қуруқ ёғочларни кўрсатиб.— Улар саксовул шохларига ўхшаб кетарди. Қудуқ сувидан фойдаланиб шу ерга анча саксовул экилган, бир нечтаси униб қолган эди. Ушанинг қолдиқлари бу. Ана шунақа. Бу ердан мўъжиза чиқмаса мен кафил.

Билиб турибман, болалар Ўпонбобо билан гаплашишга ҳеч эринмас экан. Яна бир бола ишни тўхтатиб, жўрттага ҳазил қотди:

— Борди-ю чиқмаса, ким жавобгар, бобой?

Бобой ҳам ҳазил билан хириллаб жавоб қилди:

— Белкуракка суянишларингдан қоринларинг очганга ўхшаб қолди-я. Майли, чиқса-чиқмаса оғзингга паловхонтўра!

Ҳамма кулди.

— Паловхонтўра билан қутулиб кетолмайсиз, бургут билан овга олиб чиқасиз бизни!

Чўпонбобонинг яна тили қичиб, хириллади:

— Қўли югурикнинг оғзи югурик, деган гап бор. Сенларники бўлса тескарисига ўхшайди. Шу имиллашларинг бўлса, паловхонтўра ҳам ланж бўлиб, ов ҳам инига кириб кетар, худ хоҳласа.

— Ҳой, бўлсанг-чи, ошдан қуруқ қолмайлик. Ҳой қимирласанг-чи, овни ундирайлик!— деб болалар бир-бирларини қисташа кетди.

Мен нима қилишимни билмай ҳайронман. На гапга аралашаман, на ишга. Таваккал қилиб биттасининг белкурагини олайми десам, қўлим ҳалигидақа. Шу ҳазиллари бўладиган бўлса, ҳадемай мени ҳам қуруқ қўйишмас. Тагин ҳам булар тоғанинг «бекорчи хўжа» деганини эшитишмаган. Эшитишсачи, кўз очиришмас экан. Обрў борида жўнаб қолсаммикан? Орқамдан «шаҳарлик бола олифта, нозик экан — ишдан қочди», дейишмайдими? Қайтиб буларга қандай аралашаман. «Бор-е, нима дейишса дейишар», дедим. Йўқ, яна юзим чидамади. Бориб, Бўроннинг кетмонини сўрадим.

— Бу кетмоннинг бўйи сенга тўғри келмайди,— деди Бўрон.

Ҳамма кулди. Кейин Бўрон мени изза бўлмасин деб, бир боланинг кичик белкурагини олиб берди. Энди уч-тўрт марта қумга белкурак урган эдим. Бобой:

— Қўя қол, меҳмон бола. Сенга тўғри келмайди,— деди. Лекин афтидан билиб турибман: боқишганимга хурсанд.

Белкуракнинг эгаси бўлса ўтириб олиб, ишимга қарайди. Кейин индамасдан келди-да, «раҳмат» деб белкуракни олди. У ҳам, «меҳмон бола», деб сийладими, ёки белкурак тутишим ёқмадими, билолмадим. Нима бўлсаям, бўшаганим тузук бўлди. Бир зумдаёқ ҳаммомга тушгандай терга ботиб, ҳаллослаб қолган эдим. Битта мен эмас, ҳаммаям офтоб қизигида шунақа аҳволга тушган эди.

— Юраклар куйиб кетди-ку,— деди томоғи қуриган бобой— Асли «офтоб ўчоқ»ни келтирганингда, чой қайнатардик-да.

Бўрон жон деб турган экан, чайлага югуриб кетди. Бобой кетмонни қўлга олиб, болаларга деди:

— Ҳа, бўталарим, яна бирпас ғайрат қилсак, ажабмаски, мўъжизанинг кўзи очилса! Зора оби-ҳаётга ёлчиб қолсак.

Ахир, бўталарим, одамларнинг ташналигини қондиришдан кўра савоб иш борми оламда!

Бобойнинг сўзлари таъсирида болалар яна қимир-қимир қилишиб қолди-ю, лекин ишлари унча ҳам унмасди. Шу чоқ бобой Қўлдошни эслади.

— Хийла тиришқоқ бола экан-да, барака топгур. Кеча яхши иш берган эди.— Болаларнинг юзида «биз-чи?» деган савол пайдо бўлди. Бобой буни пайқаб, кетини тизатди:— Сизлар ҳам хўп ғайрат кўрсатяпсизлар-ку, аммо Қўлдош бўлганда сизларга бунчалик оғир тушмасди-да. Бугун нечук дараги бўлмаяпти?

Болалар елка қисишди. Қўлдошни тоғаси уришгани, эчки боқишга юборганини айтай дедим-ку, айтолмадим. «Ўзинг ишимизга ёлчитиб боқишмаган, чақимчилигинг бормиди!» деб қолишмасин тағин.

Бўрон, мангалкага ўхшаган нарса билан тунука чойдиш кўтариб келди.

— Бу нима ўзи?— деб болалар унинг устига ёпирилишди.

— «Офтоб ўчоқ». Мана ҳозир кўрасизлар.

Мангалкада на ўтин бор; на кўмир. Булар ўрнида оташдонга жимир-жимир майда ойначалар ўрнатилган. Улар шундай ўрнатилибдики, ҳамма ойначалардан бир нуқтага ўткир шуъла тушади, худди электр лампочкадай ёнади. Бўрон ана шу «олов» устига чойнакни қўйди-да:

— Ун беш минут сабр қилсаларинг, чой гатоп,— деди, худди циркда фокус кўрсатаётган масхарабоздай.

Биров ишонди, биров ишонмади.

— Буни қаёқдан олдинг?

— Ўзимиз ясадик. Қўлдош билан бирга.

Шовқин кўтарилди:

— Ёлғон!

— Рост!

— Ёлғон!

— Рост!

Мен ҳам ишониш-ишонмаслигимни билмай турибман. Бўроннинг олдинги гаплари-чи, ҳаммаси тўғри чиқди. Бунисям тўғридир балки. Баъзи болаларнинг «ёлғон» деганига унинг жаҳли чиқадими десам, йўқ, парво қилмай турибди. Болалар энди бобой зўрласа ҳам ишга қарамай фақат «офтоб ўчоқ» фокусининг натижасини кутиб қолишган эди.

Кўп ўтмасдан, чойнак оғзидан буғ чиқиб, чойнак қопқоғи

визз-визз этиб титрай бошлади. Болалар «ура!» дейишиб, чапак чалиб юборишди.

— Бўронбойда ҳунар кўп, ишонаверинглар!— деди бобой фахрланиб ва белбоғига тугиб келган нон билан туршак, жийдадан оз-оз улашди. Кружкада навбати билан чой ичишди. Мен ҳам қуруқ қолмадим.

Чойдан сўнг яна қудуқ қазиш бошланди. Қум тепа сурила-сурила пастга тушиб борарди. Унга сари қизиққан бобой қаттиқроқ кетмон урарди. Унинг астойдил ҳафсала билан ишлаётганини кўриб, болаларда ҳам ишонч пайдо бўлди: «Муъжиза очиладиган бўлса очилсин, бўлмаса йўқ», деб урина кетишди.

Бобой куйиб кетди. Упкаси шишиб, бурун катаklarини кериб қаттиқ-қаттиқ пишиллар, қақраб кетган томоғини қириб-қириб қўярди. Кейин қарасам, эгилиб кетмонга тиралганича белини кўтаролмай қолди. Раҳмим келди, бир жойда томошабиндай қаққайиб туролмай қолдим. Шартта бориб бобойнинг кетмонига ёпишдим. Бобо «бу нима қилиқ?» дегандай ажабланиб турди-да:

— Бироқ кўтаролармикинсан,— деб кетмонни берди. Ўзи четга чиқиб, чойдишни ёнига қўйиб ўтирди.

Кетмонни кўтарай десам, зил-замбил. Бобой «Айтмадимми?» демасин деб, кучим борица кетмонни кўтариб урдим. Бобой кулган эди, болалар ҳам бирдан хахолашиб юборди:

— Ия, ия, кичкинтой, ҳорма! Шундоқ кетмонни кўтариш йўл бўлсин, аввал ўзингни эвласанг-чи, миттивой!..

Булар қаёқдан топди-а «митти»ни! Ҳа, ҳа, майли кулаверларнинг. Қўлидан ҳеч бало келмайди деган бўлсаларинг, энди кўриб қўйларинг, деб кетмонни уравердим, қумларни суравердим. Қўлларим, елкаларим оғриб кетаётган бўлсаям билдирмадим. Бир вақт десангиз, кетмоннинг тиғи заранг бир нарсга урилиб қарсиллаб кетди-ю! Ўзим ҳам қўрқиб кетганимдан ўтириб қолибман. Баттар кулги кўтарилди.

— Ана, айтмабмидик! Ҳолинг шу экан-ку, миттивой! Нима қилардинг чираниб. Чиранма роз — ҳунаринг оз!— деб шовқинлашди болалар.

Битта бобой кулмади. Югура келиб кетмонни олди-ю, ўша заранг ерни оча бошлади.

— Айтмадимми!— деб ҳайқириб юборди бобой.

Биз унинг кетмони тушган жойга тикилдик. Қум орасида алланима йилтилларди. Кўпчилик ёпирилиб, ўша ерни очиш-

ди. Мен ҳам қизиқиб ишга аралашиб кетдим. Харсанг тош, ёғоч, темирлар...

— Энди нима дейсизлар?— деди овози хириллаб, кўзлари чақнаб бобой. Кейин бирдан мени мақтаб кетди:— Яша, шов-воз! Омадинг келган экан, кўлинг ёқди. Мўлжални тўғри олибсан. Чиндан отасининг боласи чиқдинг!

Мен уялиб кетдим. Болалар бўлса, тан беришганиданми, менга ер остидан қараб-қараб жим туришарди.

Ҳадемай «Мўъжиза қудуқ»нинг усти очилди. Унга ёпилган қопқоқнинг тахталари чириб, темирлари занглаб қолган экан. Лекин у маҳкамлаб ташланган экан. Очмоқчи бўлиб хўп уриндик, очила қолмади. Бобой бир чеккага чиқди. Чойнакда қолган чойни ичиб ўтириб, хаёл сурди. Болалар хурсандликдан чувур-чувур қилишарди.

— Нимани ўйлаяпсиз, бобой?— деди Бўрон. Болалар жим бўлишди.

— Очишга очдик-ку,— деди бобой ҳорғин овозда,— қудуқда сув қолганми ё бошқа ёққа оғиб кетганми, шуни ўйлаяпман.

— Буни қандай қилиб биламиз?

— Билиш учун устини очиб, ичига тушиш керак. Уткир асбоблар билан уста бўлмаса бунни уддалаш оғир кўринади. Болалар шалпайиб ўтириб олишди.

— Топдим, топдим, бобой!— деди ўрнидан сакраб турган Бўрон.— Қўлдошга айтамиз. Тоғаси уста-ку. Асбоблар ҳам ўшанинг қўлида.

— Ха, дарвоқе,— деди бобой руҳланиб,— ақлинг жойида, бўтам. Қўлдош ўртоғинг билан бориб, тоғасидан илтимос қилинглар. Бироқ, бўталарим,— деб ҳаммамизни огоҳлантирди,— бу янгилик ҳозирча ўртамизда қолсин. Подадан олдин чанг чиқариб, ўсал бўлиб қолмайлик. Қудуқдан сув чиққандан сўнгигина, овоза қилсак арзийди. Хўпми?

— Хўп,— деб ваъда бердик ҳаммамиз.

— Бўлмаса,— деди бобой Бўронга,— сен ўртоғингни топиб, маслаҳатни битир. Сизлар,— деди болаларга,— асбобларни йиғиштириб чайлага бориңглар. Бу меҳнатларга паловхонтўра ясамасак бўлмас.

Бобой ёғоч оёғини дўқиллатиб чайласига кетди. Бўрон бўлса, этигини шалоплатганча посёлка томонга юрди. Мен ҳам кетидан эргашдим.

Сал-пал ишлаган бўлсам ҳам, қаттиқ чарчаган эканман. Кўк вагонга чиқиб, каравотга таппа ташладим.

Қанча ухлаганимни билмайман, бир вақт Бўрон уйғотиб:
— Юр чайлага,— деди,— қорин пиёзнинг пўсти бўбкетди.
Бирга чиқаётиб, ундан Қўлдошни сўрадим.

— Қўлдошдан иш чиқмади,— деди у қўл силтаб.

— Нимага?

— Борсам, бостирмада хум бўлиб терт қоряпти. Мени кўриши билан кўзини артиб олди. Бари бир ҳиқ-ҳиқ қилишидан билиб турибман — тоғаси хафа қилган. Ўзи шунақа илгаритдан.

— Қўлдошнинг ота-онаси йўқми?

— Ота-онаси, ака-укалариям бор. Узоқ қишлоқда улар. Тоғаси буни, қурилишга борсанг, ҳунарвон қилиб қўяман, деб опкелган. Қўлдош ўзича, бу ерда машиналарни ўрганиб механик бўламан, кейин ўқиб инженер бўламан, деб орзу қилган. Лекин келгандан бери эчки, товуқ боқиш, сув ташишдан бўшамайди. Устахонада камдан-кам бўлади. Ўқишига ҳам тузук қаролмади. Шунча юмуш қилсаям, бари бир тоғасининг кўнгли тўлмайди. Мен Қўлдошдан, «тўғрисини айт, тагин урдиғми?» деб сўрадим. У айтмади. Қўймаганимдан кейин, айтди. «Эчкини яхши боқмаяпсан, кам сут беряпти. Сутини ичиб қўяяпсан шекилли», деб тоғаси савалапти. «Яхши боқмаганинг тўғрими ўзи?» дедим. «Улай агар, яхши боқяпман-у, сутни оз беряпти. Шунисига ҳайронман ўзим ҳам», дейди. «Оқ эчкининг сути ширин бўларкан, балки ичиб қўяётгандирсан?» деб ҳазиллашсам, жаҳли чиқиб кетди. Биламан, Қўлдош унақа боламас. Бунда бир сир борга ўхшайди, текшириш керак.

— Қанақа сир бўлади?

— Эчкисини эчкиэмар эмиб қўяётган бўлмасин, дейман-да.

— Ия, шунақасиям бўладими?— Оғзим очилиб қолди.

— Бўлмаса-чи! Саҳрода эчкиэмар кўп. Бобой билан мол боқиб юрганимизда, неча марта учратганмиз. Эртага ҳам пойлаймиз.

Бўрон буни жўн бир нарсдай гапиряпти. Менга бўлса аломат кўриняпти.

Чайлага келсак, бурнимизга гуп этиб палов ҳиди урди. Болалар йўқ. Чўпонбобо ёнбошлаб, чой ичяпти.

— Қалай, ундириб келдиларингми?— деди қаддини кўтариб.

— Йўқ,— деди Бўрон, ўртоғининг сирини очгиси келмай,— ҳозир Қўлдошнинг вақти йўқ экан, ҳали борамиз тоғасининг олдига.

Бобой сопол лаганда қолган паловни олдимизга қўйди. Бизни кутавериб, ошни тагига олдирибди. Болалар яхши жойини еб-еб, нукул қирмочини бизга қолдиришибди. Шундоқ бўлса ҳам, мақтаб-мақтаб туширдик. Кейин посёлкага кетдик.

Бўрон юрак ютиб тоғага учрамоқчи бўлди-ку, тоғани ҳеч ерда учратолмади. Сўнг, «устахона», деб ёзиб қўйилган қизил вагон олдига бордик. Эшиги қулф экан.

— Кеч бўпқолди. Энди тоға устахонани очмайди. Унга билдириб ўтириш ҳам бекор. Бир иш қиламиз,— деди Бўрон, вагоннинг орқасидаги тепа туйнугига имлаб. Бу — кўчиб кетган ойна ўрни эди.— Шундан тушиб, керакли асбобларни шартта олмаймизми?

— Ҳазилингни қўй!— дедим, мени синамоқчи деб ўйлаб.— Ўғирлик қиламизми?

— Вой тентаг-эй!— деди Бўрон кула-кула елкамга уриб.— Асбобни еб қўярмидик. Ишлатамизу, тагин дарров жойига олиб келиб қўямиз-да.

У туйнукка қўл чўзиб кўрди, қўли етмади. У ёқ-бу ёққа аланглади. Ҳеч зог йўқ. Нарироқда ювинди бочкадаги чиқиндиларни еб турган эшакка кўзи тушди. (Бу эшакни ҳам тоғанинг кулбасида кўрган эдим.) Эшакни қулоғидан тортиб вагон ёнига олиб келди. Кўндаланг қилиб вагонга суяди-да, устига чиқиб, туйнукка бош суқди.

— Ҳаммаси есть! Аммо сизмас эканман,— деди елкасини туйнукка тўғрилаб кўриб.— Чиқ, бу ёққа!

Ўзим, худди биров келиб қоладигандай қочиш пайида турувдим, шундоқ бўлса ҳам, Бўроннинг буйруғига бўйсундим. Мени эшак устига тортди. Эшак яғир экан. Яғирга оёғим тегиши билан, типирлаб юборди. Икковимиз ўмбалақ ошиб тушдик. Бўрон эшакни «тек тур, ҳаром ўлгур!» деб тепа-тепа тагин вагонга қапиштирди. Устига чиқдик. Бўрон мени бир амаллаб ўз елкасига чиқарди-да, вагон ичкарисига итарди. Ичи қоронғироқ экан, билмасдан темирлар устига тушдим. Вагон ичи шарақа-шуруқ бўлиб кетди. «Секинроқ! Секинроқ!» деб Бўрон туйнукдан шивирлади ва менга керакли нарсаларни буюрди. Кўзимни қоронғига ўргатиб олиб, болта, аррача, омбур, ломларни узата бердим. Кейин Бўрон ихраб-схраб мени тортиб олди. Икковимиз шоп этиб эшак устидан ташладик. Ташлашимиз билан, биров:

— Тўхта, ўғрилар!— деб чинқирди-да, икковимизни ҳам маҳкам тутди. Бу — Тоға эди. Бизни таниб қолди-ю кўзлари

ола-кула бўлиб кетди.— Ия, ия, бу қандоқ бўлди, жиянчалар! Сизлардан шў иш келдими! Етти ухлаб тушимга кирмаган-а! Қандоқ бўлди бу-а, Бўронбой!

Менинг қўлимни қўйиб юборди-ю, Бўронникини ушлаб турибди.

Зўр келгандан сўнг, Бўрон бор гапни айтиб қўя қолди: қудуқ очилаётганию бобой айтган топшириқча. Бўрон ўз гапидан ўзи дадилланиб, илтимосга ўтди:

— Сизни қидириб келувдик, тоға. Ўзингиз бориб ёрдам бера қолинг, бобой сўраб юбордилар.

Тоға чийиллаган товуши билан жеркиди: аввало, жиянча, бу бўлмағур қилиғинг осонликча кечирилмайди. Иккиламчи, унақа бефойда машмашаларга алақситма мени. Катта қурилиш билан банд одамман. Чўпонотага ҳам айт: хом хаёлни қўйсинлар. У ердан сув чиқади деб ўйлаш — ҳўкиз сут беради деб ўйлашдай гап.

— У ёғини сўрасангиз-чи, тоға...— деб Бўрон қудуқ очилганини айтиб юборай деганди, мен оёғини босиб қўйдим. Бўрон ҳайтовур у ёғига ўтмади, лекин ялинишини қўймади:

— Битта бора қолинг, тоға. Битта қарашангиз ҳақингиз кетадими?

— Ялинма, устанинг бекорчи вақти йўқ. Бўлди,— деди пўписа қилиб тоға, кейин бирдан паст тушиб, кўзини қисди.— Текинга мушук офтобга чиқмайди, деганни эшитганмисан ўзинг?

Бўронга бу совуқ ҳазил ёқмади. Тоғанинг тиржайган афтига ҳам, асбобларига ҳам бошқа қарамай:

— Юр, кетдик!— деб мени судради.

Кегимиздан Тоға алланималар деб вайсаганча қолди. Мен Бўронга:

— Бобой ҳозирча қудуқни овоза қилмай туринглар, деган эдилар-а?— дедим.

— Кўрдинг-ку, қанақа пайтда қўлга туширди,— деди Бўрон, энди кулгиси қистаб.— Шошганда лаббай топилмайди, дейишади. Ёлғон тўқиёлмай қолдим-да, сен тўқиёлармидинг?

Бу савол мени ўйлатиб қўйди: Бўрон шошганда ҳам, шошмаганда ҳам ёлғон тўқиёлмаса керак. Ҳа, ҳа! Мен-чи, мен? Ёлғон тўқиёлмаганимга яраша нега ростига ҳам кўчолмайман? Нима қилай? Султон амакига:

«Ойим сиздан аразлаган. Унга қолса мени юбормасди, Мен ўзим бекитиқча келавердим» дейми? Унда нима бўлади? Хафалиги ошиб, касали зўрайиб кетмайдими? «Ундай бўлса

хат ёзишим ҳам ортиқча, боришимнинг ҳам ҳожати йўқ» деб қолса-чи? Йўқ, йўқ, Султон амакини хафа қилиш мумкинмас, ҳеч мумкинмас!

16. ОВ

Кеч бўлишига қарамай, посёлка сув қуйгандай жимжит. Фақат дайди шамол вагонлар орасида ғир-ғир изғиб юрипти.

Бизнинг вагонда ҳам ҳеч ким йўқ. Салқин тушишини пойлаб Султон амаки яна трассага жўнаб кетган.

Вагон эшигида ўтирдим-ўтирдим, Султон амакидан дарак бўлмади. Қоронғи тушди. Движокни юргизадиган одам ҳам бўлмади. Изғиринда нафасим бўғилади, вагонга кираман. Ичкари баттар қоронғи, мени чўчитди, энди шамол бўри увлагандай эшитилади. Гоҳ-гоҳ вагон томини мушук тимдалагандай, ер қимирлаётгандай бўлади, юрагимни ваҳима босади. Ётсам билинмасмикин, дейман, баттар бўлади, уйқум келмайди. Ярим кечага борганда ухлаб қолибман.

Султон амаки нонушта маҳали уйғотди. У қай вақтда келгану қай вақтда ухлаган — билолмадим. Унинг кўзларига яна кўпроқ қон қуйилгандай, юзлари ориқлаб кетгандай эди. Шундай бўлса ҳам, ўзи хурсандроқ кўринарди. Чой ичиб ўтирганимизда, ўз ишидан сўз очди:

Насослар ишга туширилиб, ботқоқда ботган экскаватор юргазиб юборилганини айтди. Мен буни трассада ишлар юришиб кетибди, деб тушундим-да, пайтдан фойдаланиб:

— Иш тузалган бўлса, энди кетамизми?— деб сўрадим.

— Бир томони тузалгани билан иккинчи томони тузалгани йўқ-да, трасса оқсаб ётибди,—деб яна кўнглимни хира қилди.— Иннайкейин, телеграммага ҳам жавоб келсин-чи,—деб қўшиб қўйдим.

Юрагим шув этиб кетди: «Қанақа телеграммани айтяпти?» Сўрасаммикин, деб турувдим, у:

— Қани, юр суриштирайлик-чи,—деб ўрнидан турди.

Хавотир ичида кетидан чиқдим.

Султон амаки у ёқ-бу ёққа аланглади. Узоқдан Бўронни кўриб:

— Боря, бу ёққа!—деб чақирди. Бўрон яқин келиши билан, сўради:— Бугун почталъон сенми, бошқами?

— Бошқа. Яқинда келиб қолади,—деди Бўрон. «Иш бор», дегандай мени имлаб, изига қайтиб кетди.

Мен, Султон амаки буйруғи билан почтальонни кутиб қолдим. Почтальон қанақа хабар олиб келаркан, деб ҳам қизиқаман, ҳам хавотир бўламан. Ҳа деганда келавермади. Бўроннинг имлагани эсимга тушиб, юрагим сиқилди. Нима иши бор экан, деб олдиға югурдим. У худди парадда юраётгандай катта-катта қадам ташлаб қудуқ тарафға кетаётибди. Шу кетишда: «бир, икки, уч, тўрт...» деб санаяпти.

— Бу нима қилганинг?— дедим ҳайрон бўлиб.

— Мешат этмай тур,— деб қўл силкитди Бўрон. Нарироқ бориб,— юз!..— деди-да, тўхтади.— Қани мўлжаллаб кўр-чи, бу ёғи қанча келади?— деди қудуққача қолган масофани кўрсатиб.

— Нимани ҳисобляяпсан ўзинг?— дедим, ҳеч нарса тушунолмай.

— Қудуқ билан бостирма ўртасидаги масофани,— деди у Қўлдошларнинг бостирмасини кўрсатиб.

— Нима учун?

— Сув келтириш учун. Ҳазил деб ўйляяпсанми?— Бўрон жиддий сўзларди:— Қудуқда сув етарли экан, эрта билан текшириб кўришибди. «Унга мотор ўрнатиб сув чиқарсак бўлади», деяпти бобой.

— Ростдан-а? Йўлни нега ўлчааяпсан бўлмаса?

— У ёғини кейин биласан. Қани, юр,— деб Бўрон яна боягича қадамлаб кетди.— Бир, икки, уч, тўрт...

Қудуққа етдик. Бобой аллақадан отга тахта, асбоблар ортиб келиб, икки бола билан туширарди.

— Ҳаммаси уч юз қадам чиқди, бобо,— деди Бўрон.

— Ҳа, ҳа,— деди бобо қаддини тиклаб,— сенинг қадмингни метрга айлантирсак, икки юз чиқар-а? Демак, шунча ингичка қувур керак. Қаердан оласанлар, буни?

— Топамиз, деди-ку ўзимизнинг механик.

— Қайси? Э, ҳа, ўзимизнинг Қўлдошми? Дарвоқе, у темир-терсакка ўч кўринади. Қани энди қувур топилса-ку чакки бўлмасди. Бола пақир ҳам сув ташиш азобидан қутуларди. Қолаверса қўни-қўшниларга ҳам нафи тегарди. Бироқ, тоғасининг қаттиқлиги бўлса, қувур ундириш амри-маҳолдиров!

— Мен ҳам шуни айтган эдим, Қўлдош: «Ундирамиз, уйга водопровод оборишимизни билса, тоғам қувурни ер тагидан бўлсаям топиб беради», деди.

Гап нима устида бораётганига энди тушундим. Лекин бу иш аввал кимдан чиққанини билолмадим.

— Топиб берса бўпти,— деди бобой. Кейин тахтани қарич билан ўлчаб, арралашга тушиб кетди.

У, Тоғанинг ёрдам бермаслигига кўзи етиб, ўзи устачиликка киришган, қудуққа янги қопқоқ ясаётган эди. Бўрон унга боқиша кетди. Бошқа болалар, бобойнинг маслаҳати билан қудуқ ёнига йирик тошларни тўплай бошлади. Мени ҳам энди «миттивой» деб масхара қилмасдан, камситмасдан, ёнларига қўшишди. Бобой мени, «меҳмон бола», деб сийлаганиданми самоварчиликка қўйди.

«Офтоб ўчоқ»ни олиб келдим-да, чой қайнатдим. Юмшоқ қум тепасига ёнбошлаб, чой ичдик. Яна ишга тушиб кетдик. Иш қизиб турган вақтда Бўроннинг суратга тушгиси келиб қолди, фотоаппаратни келтирасан деб қўймади. Саҳрога келганимдан бери ўзимнинг ҳам эсимга энди келди. Бўроннинг кўнгли учун фотоаппаратни олиб келдим, болаларни ҳар хил туришда суратга олдим. Шу вақт бир халта нарса кўтариб Қўлдош келди. Бўрон уни ёнига чақирди. Иккаласи бир-бирининг елкасига қўл ташлашиб суратга тушишди.

Қўлдош бобойнинг олдига халтани ағдарувди, ундан тарақлаб темир асбоблар тушди.

— Қанақа асбоблар булар, ўртоқ механик?— деб болалар Қўлдошни ўраб олишди.

Қўлдошнинг айтишича, булар водопровод қурадиган асбоблар экан.

— Мана буни «клубик»— дейди — резьба кесадиган. Мана буни «муфта» дейди — икки қувурни бириктирадиган филдиракча.

— Анали қисқичбақага ўхшагани-чи?— деди бир бола тунакасозлар қайчисига ўхшаш асбобни кўрсатиб.

— Муфтани бураб маҳкамлайдиган ключ бу,— деди Қўлдош. У билагонлардай ишонч билан гапиряпти. Чиндан техник бўладиган кўринади.

Хуллас, керакли ҳамма икир-чикирни қолдирмай олиб келган эди.

— Қуруқ асбоблар билан нима иш битади?— дейишди болалар.

— Сеники, бўтам, афандининг ишига ўхшади,— деди кулиб бобой.— Афанди эшак олмасдан бурун ҳовлисига қозик қоқиб қўйган экан.

— Қувур ҳам бўлади, кўрасиз,— деди ишонтириб Қўлдош.

Қайтаётганда Бўроннинг қулоғига пичир-пичир қилди. Нимани пичирлаётган экан? Мабодо телеграммани гапиряётган

бўлса-я, деб юрагим шиг этиб кетди. Бўрон, «салдан кейин», деб уни жўнатди. Бир оз ўтгач бобойга алланима деб шивирлади. Бобой «майли» дегандай бош силкитди. Бўрон, «кетимдан юр», деб мени имлади-да, чайлага жўнади. Кетидан бордим. Чайлада Бўрон қўлига брезент қўлқоп кийди. Тепадаги дордан бургутни ечиб олди-да:

— Овга кетдик,— деди.

Севиниб, ёнига тушдим. Кетимдан бўлса Лайка эргашиди. Кёчадан бери мени кўрмасдан соғинган экан. Ҳайдамадим. Анчагина юрдик. Қуриган, қамишли кўл келди. Ундан ўтдик. Қовжираган ўтлоқда сигир, қўйлар подаси кўринди. Берироқдаги қовжираган ўтлоқда Қўлдошнинг бир ўзи эчкисини боқиб юрган экан. Бизни кўриб:

— Бу ёққа, бу ёққа!— деб кичқирди.

Бордик. Бўрон бургутни оёғидаги чилвирдан ажриққа боғлаб қўйди. Ўзи эчки ўтлаб юрган жойнинг атрофларини айланди. Янтоқзорларга оралади. Алланарсанинг изини топгандай ерга тикилиб-тикилиб қўярди. Оғзи қулоғида, олдимизга келди-да, Қўлдошга «бўлди», деб кўз қисди.

— Нима бўлди?— дедим.

— Тек туравер, ҳали замон кўрасан,— деди сирли қилиб Бўрон. Эчкини ўша ўзи текшириб чиққан жойга яқинроқ олиб бориб қўйди.— Энди бери келинглар,— деб бизни бургут олдига бошлади. Қамиш соясида ўтирдик. Бўрон, нима қилмоқчи бўлганини энди айтар деб турибман. У бўлса, бургутга мағиз едира туриб, уни мақташга тушди. Унинг ҳушёрлиги, олғирлиги, кучлилигини шундай мақтадики, худди одамга ўхшатиб юборди. Ҳайвонот боғига топширган кийик боласини шу ерда шу бургут билан тутганини нақ ҳовлиқиб, кўпириб ҳикоя қилди. Биз жуда берилиб эшитаётган эдик, бирдан Лайканинг вовиллагани эшитилди. Қарасам, у эчки яқинида, янтоқлар орасида ўйнаб юрган экан.

— Чақир, секин чақир!— деди Бўрон.

Мен ҳуштак чалдим. Лайка эшитди. Янтоқзордан чиқиб, қулоғини диккайтирди. Қўлим билан имладим. Бошқа вақтда югуриб келган бўларди. Ҳозир негадир келгиси йўқ. Жойидан сал бери жилдию, яна орқасига қараб бўйнини чўзди. Ҳуриб қўйди.

— Алланарсанинг исини олганга ўхшайди қурғуринг,— деди овозини пастлатиб Бўрон.

Уст-устига қаттиқ ҳуштак чалдим. Лайка жаҳлим чиққанини билди. Ун-ўн беш қадам бери келди-да, тагин қайтиб

кетди, ириллади. Бўрон бургутни елкасига қўндириб олди-да, қурбақадай эмаклаб кетди. Дўнгроқ жойга кўтарилиб ер қапишиб олди. Мушук сичқонни пойлагандай, Лайка билан эчки турган ердан кўз узмади. Бургут ҳам, эгасининг фикрини билгандай ўткир кўзларини ўша ёққа қадади. Менинг сабрим чидамади. Сургала-сургала, Бўроннинг ёнига бордим. Қўлдош ҳам борди.

— Нима пойлаяпсан ўзинг?— деб сўрадим.

— Жим! Етларинг!— деб қўлини силтади Бўрон.

У тикилган томонга мен ҳам тикилдим. Бир вақт Лайкам қаттиқ вовиллаб, эчкини қувиб қолди.

— Есть, Лайканг молодец!— деб Бўрон шартта ўрнидан турди. Турди-ю, бургутнинг оёқларини бўшатди-да, баланд кўтариб эчки қочган тарафга силкиди.

Бургут, соябон қанотини вар эткизиб ёзганча, самолётдай уча кетди. Янтоқзор устига борганда сал пастлади-ю, бўйнини илондек эгиб бир нимани қидирди. Дам ўтмасдан «ов»ини кўрди шекилли, бирданига тошдай пастга отилди. Шунда мен, Лайкага чанг соладими, деб қўрқиб кетдим.

Бўрон ўша томонга чопди. Кетидан Қўлдош билан мен ҳам.

Бир вақт янтоқлар орасида бургутнинг патир-путур қилаётганини кўрдик. Яқин борсак, бургут бир ҳайвон билан олишиб ётибди. Бу аждаҳодай бадбашара, қўпол, одам чўчийдиган махлуқ эди. У тиширчилаб бургутнинг кучли чангалидан чиқиб қочишга уринар, бесўнақай панжалари, йўғон думи билан бургутни урар, янтоқларни шитирлатиб сургаларди. Лекин бургут бўш келмади. Бигиз тумшуғи, ўткир чангаллари билан ҳайвонни хўб эзгилади, кўзларини ўйиб, баданларини тилиб ташлади.

— Бўлар,— деди Бўрон, Қўлдош билан янтоқзорга кириб.

Мен ҳам кетидан бориб, берироқда тўхтадим. Бўрон, қанотини патирлатиб ётган бургут устига дадил борди. Бир нималар деб, брезент қўлқоплари билан таппа бургутни босди. Бургут эгасини кўриши билан дарров жаҳлидан тушди. Индамай Бўроннинг қўлига қўнди. Бўрон бизга:

— Уринглар эчкиэмарни,— деди.

Шундагина билибман бу хунук ҳайвоннинг нималигини.

Қўлдош тош топиб келиб, эчкиэмарга ота бошлади. Мен ҳам қўлимга дуч келган нарсани итқитавердим.

— Қани энди судраларинг. Тоғанинг олдига олиб бориб ташлаймиз,— деди Бўрон.

Қўлдош югура бориб эчкининг бўйнидаги арқонни ечиб

келди. Сулайиб ётган эчкиэмар олдига тап тортмасдан борди. Унинг йўғон белидан арқон ўтказиб боғлади. Арқоннинг бир учини ўзи ушлаб, бир учини менга тутқазди. Икковимиз сургай бошладик. Ўлғудай оғир экан. Янтоқларга илиниб баттар оғирлашди. Амаллаб янтоқзордан олиб чиқдик-да, қумдан судраб кетдик. Лайка бўлса, боягича эчкини ҳайдаб кетяпти. Энг олдинда Бўрон, бургутнинг титилган патларини текислаб, тумшугини артиб, мағиз едириб кетяпти.

— Қалай, Дамир, овимиз жойида бўлдими?— деб қўяди у, менга маъноли қараб.

— Ҳа,— дейман. Қўлдошга қарайман.— Яхши бўлди-я?

Қўлдош ишшаяди. Шундоқ ишшаядики, оғзи қулоғига етгудай бўлади, юзидаги ямоқлари буришиб кетади. Бунақа қилиб ишшайишини энди кўришим эди.

Мана ҳозир Тоға олдимиздан чиқади. Катта ов қилиб келаётганимизни кўриб қойил бўлади. Бизга раҳмат ҳам дер балки. Биз «ов»ни унинг оёғи остига ташлаймиз. Шунда у нима деркин? «Қўлдошни бекорга хафа қилиб юрган эканман», дермикин деб ўйлаб бораман.

Аксига, Тоға йўқ экан. Бўрон «ов»ни бостирма эшигига кўндаланг қилиб ташлади. Қўлдош, эчкини суғориш, товуқларни донлатиш учун қолди. Биз чайлага кетдик.

17. «ЕНАР ДАРЁ»НИНГ ОҒЗИ

Бургут билан Лайкани чайлага қўйдик. Овқатланиб олдик-да, қудуққа шошилдик. Қудуққа яқинлашиб борганимизда, орқамиздан бир юк машинаси келиб тўхтади. Кабинада Вася, тепада Қўлдош.

— Газқайнарга боргиларинг келса, юринглар,— деди Қўлдош.

— Нимага?

— Вася акам газ қувурларини пайвандлаш учун электрод олиб келмоқчи, ўша ердан ингичка қувур ҳам олиб келаемиз. Тоғам буюрди.

— Ўша тоғанг-а?— деди ажабланиб Бўрон.— «Қудуқдан сув чиқмайди, бу ерларда сув чиқади деб ўйлаш — ҳўкиз сут беради, деб ўйлашдай гап», демабмиди!

— Сув чиққанини ҳамма кўрди-ку. У ҳам кўриб ишонди-да. Уйимизга сув келаркан, деб хурсанд бўлди. Газқайнардаги танишимизга қувур сўраб илтимос хати ёзди-да, Султон акадан қўл қўйдириб олди. Шунга кетаяпмиз. Юринглар, томоша қилиб келаемиз!

— Мен кўрганман Газқайнарни. Сен бора қол,— деди Бўрон менга.

Ўзим қизиқиб юрувдим. Ҳеч нарсани ўйламасдан Қўлдошнинг ёнига чиқдим.

Қўлдош хурсанд кўринади. Мен ундан, «нечук тоғанг жавоб бера қолди», деб сўрамоқчи эдим, ўзи гап бошлади:

— Қизиқ бўлди, Дамир. Сенлар кетдиларинг-у, тоғам келди. Чайла эшигида эчкиэмарни кўриши билан капалаги учиб «ва-а» деганча ўзини орқага ташлаб юборди. Кейин туриб, кўкрагига «туф-туф» қилди-да, «буни ким олиб келди?» деб дўқ урди. «Ов» қилиб келдик десам ишонмади. «Ҳозир Бўрон билан Дамирни чақириб келай, ўзлари айтиб беришсин», дегандим. «Бўлди, бўлди. Бўроннинг қўлидан ҳар бало келади» деди. «Тулкини тутган, югурик кийикни қўлга туширган, буни тутолмайдими!» деди. Маъраб ётган эчкининг эмчагини ушлаб боқди. Тирсиллаб турганини кўриб, кулиб қўйди. «Майли, фалокатимиз арибди. Энди эчкини подага қўшганимиз маъқулга ўхшайди», деди.

— Баҳона билан эчки боқишдан қутулибсан. Қалтак ҳам емайдиган бўлсан-да?

Қўлдош, ори келиб бўзарди. Кўнглида, калтак еганими ҳеч ким билмайди деб юрган экан-да. Энди уялмай қўя қолсин, деб гапни бошқа ёққа бурдим. Газқайнарда қанақа ташишлари борлигини сўрадим.

— Қурбонов. Илгари бизнинг колхозда инженер эди. Ҳозир Газқайнарда инженер. Номи чиққан. Борганда кўрасан,— деди.

Машина қум саҳроси ўртасидан ғизиллаб чопарди. Бир вақт олдимизда милт-милт қилиб оқ уйлар кўринди. Улар анча экан. Тепасида баланд-баланд темир миноралар.

— Газқайнар дегани шу. Газчилар шаҳарчаси,— деди яқинлашганимизда Қўлдош.

Қум саҳросида шаҳар? Чиндан-а? Ҳа, ҳа чиндан! Ҳалигина кўзимизга жимитдай кўринган оқ уйчалар баланд, кўп қаватли, сонсиз деразали иморатлар экан. Бу ерда ҳам бизнинг шаҳардагидай асфальт кўчалар бир-бирини кесиб ўтган. Улардан ҳар ёққа ёғоч, тахта, қувурлар қоп-қанорлар ортган машиналар ғиз-ғиз ўтиб турибди. Одам бўлса, ундан кўп. Булар бизнинг шаҳардаги одамларга ўхшаб яхши кийинишган бўлса ҳам, лекин ҳаракатлари тезроққа ўхшайди: кўчалар, магазинлар, ошхоналар, яна аллақанақа биноларга шошилганча кириб-чиқишади, йўлақларда бир-бирларини қувишиб

кетаётганга ўхшайди. Нега шунақа десам, шамол ҳаммани шошилтираётган экан. Бу шаҳарда ҳам, худди саҳродаги каби ҳавони қум зарралари босган, асфальтларда ҳам қум кукунлари худди тумандай сузиб юрибди.

Тушиб шаҳарни томоша қиламиз, деб турсам Вася машинани тўхтатмади. Бир зумда шаҳарчадан яна саҳрога чиқиб кетдик.

— Ана, ана, оловли кўл!— деди бирдан ҳовлиқиб Қўлдош.

Чап ёққа қарадим. Офтобда жимирлаб кўл кўринди. Бериқдан бўлса негадир одам ўтмасин дебми, сим билан тўсиб қўйилбди. Кўл устида милт-милт этиб тутунми, алангами кўтарилиб турганга ўхшайди.

— Билдингми, газ ёняпти!— деди менга уқтириб.— Бу ерларда ҳар қадаминг ости газ. Кўл тагидан ҳам газ отилиб чиққан...

— Бўлмаса Вася акангга айт, тўхтасин,— дедим мен қизиқиб,— тушиб кўрайлик!

— Э, яқинига йўлаб бўлармиди, ловиллаб ёниб ётибди-ку!

— Ўзидан-ўзи қанақа қилиб ёнади?

— Болалар ёндиришган бунини! Баҳорда биз, кўлдан газ отилиб чиқаётганини кўргани келган эдик. Шунда бир бола қани ёнадими, йўқми деди-да, қоғоз ёқиб ташлаворди. Тўсатдан сув бети аланга олиб кетди. Шамол елиб турган эди, алангани бизга қараб урди-ку. Эҳе, қий-чувни кўрсанг. Биттасининг кўйлаги, биттасининг шими куйган. Қизларнинг рўмоли, сочига ўт кетган. Шунда мен яқинимдаги боланинг ёнаётган кўйлагини тортқилайман деб, аланга юзимга урганини билмай қолибман. (Ҳа, Қўлдош бечоранинг юзидаги ямоқлар шундан экан-да!)

Ҳикояга берилиб, каттакон бир минора тагига келиб қолганимизни билмабман. Машинадан тушдик. Эҳе, уни қаранг.

Боя узоқдан минораларга кўзим тушганда бу ерларда катта бинолар қурилаётган экан, деб ўйловдим.

Тошкентда Чилонзор қурилишига экскурсия қилганимизда, юқори қаватларга фишт чиқараётган кранларни кўрган эдим. Йўқ, бу бошқача минора экан — газ қудуғининг минораси! Бу темир минора шунча баланд, шунча ҳайбатлики, оғзинг очилиб қолади. Тагидаги кенг майдонда машиналар ғув-ғув юриб турибди. Улар хилма-хил, антиқа. Бола бўлиб бунақасини кўрган эмасман. Қувурларнинг кони ҳам шунда: катта-кичик, йўгон-ингичка — қалашиб ётибди. Ҳа, Тоға қув, билиб юбор-

ган экан. Мен пастдаги нарсаларга алақиб турсам, Қўлдош туртди:

— Анави акробатчини кўряпсанми?

Ҳамманинг кўзи минора тепасида. Мен ҳам қарайман деб дўпним тушиб кетди. У ерда комбинезонли бир йигит худди циркдаги акробатлардай чаққон ҳаракат қиларди. Миноранинг у шотисидан бу шотисига каптардай лип-лип ўтади. Пастдагиларга қўли билан бир нарсалар деб имо қилади. Машиналарни айлантираётган, қудуққа қувур тушираётган, яна алланима қилаётганлар унинг имосига қараб ишлашади. Худди у дирижёр, пастдагилар музикачи. Бу йигитча киму, нега ҳамма унинг айтганини қилади, деб ўйлаб турувдим:

— Инженер Қурбонов,— деб қўйди Қўлдош.

— Кимни айтаяпсан?

— Уша акробатчини-да,— деди тепадаги йигитни кўрсатиб.— Бизнинг қишлоқлик Али полвон.

— Ия,— дедим ҳайрон қолиб,— кичкинагина-ку? Полвон эмиш!

— Гавдасига қарама, ука,— деди гапимизни эшитган Вася.— Али Қурбонов курашда, боксда кўпларни енган. У билан биз олимпиадада куч синашиб танишганмиз — ҳақиқий чемпион!

Кейин Вася Қурбоновга «Аливой!» деб бақирди. Машиналар гулдуросида эшитмади. Вася дастўмолини силкитди. Ана кўрди. Кўриши билан минорадан тез-тез тушди-да, югура келди. Икковлари қучоқлашиб, бир-бирларини кўтариб қўйишди. Шунда афтига кўзим тушди-ю бақрайиб қолдим. Тунов кун и автобусда кўрган кизикчи йигит-ку! Уни артистми деб юрсам, бунақа ҳунари ҳам бор экан! Бу ердагиларнинг ўзи ҳам, иши ҳам қизик экан-да шунақа!

Али Қурбонов мени кўрган заҳоти қошларини кериб:

— Э, офарин,— деди,— қандай қилиб келдинг? Отинг нима эди? Ҳа, Дамир?

Бизнинг таниш чиқиб қолганимизга Вася, Қўлдош ажабланишди. Вася менинг ҳақимда унга яна гапириб берди.

— Офарин, офарин! «Ёнар дарё» қаҳрамонининг ўғли! Султонбой оғайним, ҳамкасабам бўлади. Биз у билан бирга ўқиб, чўлда бирга кезганмиз. Бардамми, соғми? Мендан қопқоп салом айтиб қўйгин дадангга, хўпми?

Султон амакини сансираб гапирганидан бу йигит энди кўзимга каттароқ кўриниб кетди.

Вася келишининг сабабини айтиб, адам қўл қўйган қоғозни узатди. Али чемпион қоғозга кўз ташлади-да, дарров:

— Ҳамкасабаларнинг илтимосини қайтариб бўлармиди. Қани, юрингларчи,— деб кабинага кирди. Биз кузовга чиқдик.

Машинамиз бояги олов қўл яқинидан ўтиб шаҳарчага яқинлашганда, қаршимиздан биттаси от чоптириб келди. Тўппа-тўғри машинамизга қараб тасира-тусур босиб келяпти. Қанақа довярак отлиқ экан-а? Ана, ҳозир машина отни одам-подами билан мажақлаб кетади, деб нақ ваҳимага тушиб боряпман. Охири Вася ҳам қўрқди-да, тормоз берди. От шундоқ машина тумшугига келганда таққа тўхтади. Биз бўлсак қалқиб, тепадан учиб тушай дедик. Қарасак, отлиқ ким экан денг — Бўрон!

— Ҳой, чавандоз, нима қилиб юрибсан от чопдириб? Нега келдинг ўзинг?— деймиз ҳаммамиз унга бақрайишиб.

Бўрон чиндан ҳам чавандозлардай қорабайир устида қийшиқ ўтириб, чайқаларди. Гапирман деб гапиролмас, энтикарди. От эса сапчиб қочмоқчи бўлар. Бўрон жilовини қаттиқ тортиб турса зўр бериб ўйноқлар, машинани гир айланарди. Анча йўлдан чопиб келгани учун отнинг сағриси терга ботиб, чови кўприб кетганди. Ҳадеб пишқирар, бурун катлақларини кериб ҳансирарди.

Бўрон бир амаллаб отни машина ёнига ўнглади-да:

— Қани, мингаш!— деб менга қўл чўзди.

— Нега энди?

— Негалигини кейин биласан,— деб мени улоқчидай тортиқилади. Қўймасдан орқасига мингаштирди-ю, ҳеч нарса демасдан, отга қамчи босди. Машинадагилар ҳайрон бўлишганча:

— Қаёққа, ҳой Бўрон! Тўхтаб тур!— деб бақаришиб қолди.

Қорабайир учуриб кетди. Мен ағанаб тушай дедим-у, Бўронга ёпишиб белидан маҳкам кучоқлаб олдим. Кетимиздан машина қувиб келаверди. Вася билан Қўлдош алланима деб бақаришарди, сўзларини от туёғининг тасир-тусури, машинанинг гулдур-гулдурида тушуниб бўлмасди.

— Тўхтат, Бўрон, тўхтата қолсанг-чи! Қаёққа шошиласан, ўзинг?— дейман, Бўроннинг қамчи тутган қўлидан тортиб.

Бўрон қулоқ солмайди, қўлини силтаб тортади. Отини тобора қаттиқроқ чоптиради.

— Нима бўлди, Бўрон? Гапирсанг-чи, ахир!— дейман хуноб бўлиб.

— Нима бўларди!— дейди ҳаллослаб Бўрон.— Даданг, «отга мину, Дамирни топиб ўнгариб кел», деди.

— Нима иши бор экан?

— Нима иши б-бўларди! Ўзбошимча ўглининг таъзирини бериб қўймоқчидир-да!

— Ҳой, нималар деяпсан, ўзинг?

— Сени бунақа деб ўйламовдим. Билгаймда, ўртоқ бўлиб, шунча кетингда юрмасдим!

Бўрон чопиб кетаётган отни жаҳл-билан қамчилади. От, пойга чопгандай, шамол бўлиб учди. Мен бўлсам ҳар интилганда юмалаб кетай дейман. Ҳамма ёғимнинг оғриғига чидолмайман. Шундоқ бўлса ҳам билдирмасдан, Бўронга маҳкамроқ ёпишаман. Нега Бўрон аччиғланыпти? Султон амаки нима учун мени бунақа қисталанг билан чақирдийкан? Бўлди! Телеграмма келган, телеграмма! Ойимдан, ойимдан! Сир очилди. Бўлганимча бўлдим. «Ёнар дарё»да куним битди энди!.. Телеграммада нималар дейилган экан-а? Султон амаки мени қандай кутиб оларкан ҳозир? «Сен ёмон бола чиқдинг. Бунақа болани ўғил қилмайман», деса-я! Унда нима қиламан?

Посёлкага яқинлашяпмиз. Орқамиздан машина гулдуриси эшитилди, у ҳадемай бизни қувиб етди. Утиб ҳам кетди. Утаётганда қарасам, кабинада Вася билан Қўлдош кўринди. Қўлдош мағрурлик билан бизга: «Қойил қолларинг. Чавандозларни ҳам орқада қолдирдик-ку!»— деб бақирди ва қўл силкиб ўтди. Кузовда қувурчалар, яна аллақандай темир-терсақлар шақирлаб борарди.

Бўрон, машинага етиб оламан деб от жониворни шунча қамчилади-ю, лекин етолмади.

---

18. ЕР ЮЛДУЗЛАРИ

Бўрон отни чайла устунига боғлади-да, йўлга чиқди. Гира-ширада узоқдан посёлкага қарайман. Вагонлар қорайиб ўшшайиб кўринади.

— Қаёққа кетяпмиз?

Бўрон жавоб бермади.

Яқинимизда ёнбошига «медицина ёрдами» деб ёзилган енгил машина кўринди. У посёлка томонга ўтди. Сал юриб тўхтади. Кабинада ўтирган хотин бизни имлади. Олдига борганда танидим: Султон амакини боқиб юрган доктор опа. Бўрон унга ҳозир посёлкада ҳеч ким йўқлигини, ҳамма трассага кетганини айтди.

— Сенинг даданг ҳам-а?— деди доктор опа менга тикилиб.— Роса ишонган эканман-а. Эрталаб келиб вагондан на дадангни топдим, на сени. Даданга қараб тур, демабмидим? Дайдиликдан бўшамаяпсан дейман-а? Ҳозир дадангни топа-мизу, машинага ўтқазиб кетаман. Тошкентга жўнатамиз. Бир-га кетасан.

Мен чурқ этмадим. Машинага ўтирдик. Бўрон йўл бошлади. Доктор опа яна менга деди:

— У ёқда ойинг ҳам пойлаб ўтиргандир-а хавотир олиб? Узи келмаганига ҳайронман. Дадангнинг касалини билармиди? Ё ойинг ҳам ўзингдақа бепарвоми?

Унинг сўзи бўлинди. Узоқдан кўзимизга ялт-ялт этиб нурлар кўринди. Ҳайрон бўлганимизни билиб, Бўрон:

— Юлдузлар учяпти,— деб қўйди.

— Пастда-ку?— деди доктор опа ишонмай.

— Тўғри, пастда учяпти. Бунни қурувчилар: «Ер юлдузи» деб аташади.

Бу ердагилар ҳамма нарсага ўзларича от қўйиб олишган экан: «Ёнар дарё», «Ғилдираб юрувчи посёлка», «Офтоб ўчоқ», «Мўъжиза қудуқ», «Газқайнар», яна алланарсалар.

Яқинлашганимиз сари юлдузлар кўпайди. Улар чанг ё туманга аралашиб учқунларга айланди. У ерда одамлар гулхан ёқишаётгандир деб ўйладим. Бирдан гулдурас эшитила бошладди. Икки прожектор қуёшдай ўткир шуъла сочиб, ҳамма ёқни ёритди: кундузи «Газқайнарда» кўрганымдан ҳам катта-роқ «завод»; ичига одам сиғадиган йўғон қувурлар, антиқа машиналар... Пастга тушдик. Бўрондан:

— Бу ерда нима бўлаяпти?— деб сўрайман. Жомакор кийган одамлар орасидан Султон амакини қидираман.

Бўрон менга жавоб бергиси келмайди, гулдуросда овозимни эшитмайдиам. Бу ерга доктор опанинг ҳам биринчи келиши экан. Аланглаб ҳайрон бўлиб қолди.

— «Ёнар дарё» колоннаси ҳаракатда!— деди Бўрон доктор опага бақариб. Кейин антиқа машиналарни бир чеккадан кўрсатиб кетди: бир хил машиналар йўғон қувурларни ўз қанотида кўтариб турибди. Бир хиллари қувурга суюқ мум суркаб, устидан сариқ қоғоз ўраяпти.— Анави, қувур устида чинқариб кетаётганини «йўрға» дейишади.

Жуда ғалати машина: қувурга маҳкам миниб олган. Унинг темир парраклари ғир-ғир айланяпти, ўткир темир тирноқлари қувурнинг зангини қириб ярқиратиб, учқунлар сочиб бо-ряпти.

Тутун, резинка, мум, яна алланималарнинг ҳиди қўшилишиб, кишининг димоғини ачитади. Проектор билан машиналарнинг ҳарорати эса ҳамма ёқни кундузгидай иситиб юборибди.

Иссиқ, чанг, шовқинда одамни одамдан ажратиш қийин. Бунинг устига, кўпчилиги катта қора кўзойнак тақиб олипти. Улар бир-бирлари билан соқовлардай имлашиб, туртишиб гаплашади. Уларнинг бу ҳаракатларидан мен ҳеч нарса тушунолмаман. Бўрон олдимизга тушиб ўзича ҳали у, ҳали бу машинани кўрсатиб, тушунтириб кетяпти. Доктор опа бўлса, энди унинг сўзларига қулоқ солмай, Султон амакини қидиряпти. Кўзим Ваеяга тушди. У, қўлида аллақандай асбоб, бир машинанинг ёнига энгашиб олиб, чарс-чурс электр учкунлар сачратяпти. «Пайвандлаш деб шуни айтармикин?» Унинг яқинига бориб, Султон амакини сўрайман, у эшитмайди.

Ана шу вақт ҳамманинг кўзи ўртага келган янги кўк автобусга тушди. Одамлар: «Телевизор! Телевизор!» деб қичқаришди. Телевизор нима қилади бу ерда? Автобусда ҳар хил аппаратлар кўринди. Яхши кийинган ёш йигитлар автобусдан ўт ўчирувчиларнинг насосларига ўхшаган асбобларни тушириб, у ёқ-бу ёққа тўғрилай бошлашди. Уларнинг нима қилаётгани билан ортиқча ишим йўқ, доктор опага аланглайман. Опа бўлса «Йўрға»нинг олдига бориб қолибди. У, «Йўрға» устида Васяга ўхшаб, машинанинг бир ерини пайвандлаётган кишига бақиряпти. Яқинроқ бориб, у кишига тикиламан: Султон амакими? Худди ўзику! Унинг терлаб, қурум босган юзлари электр нурида чўяндай йилтирайди.

— Тушинг, ўртоқ инженер! Қим рухсат берди ишлашга? Мумкинмас. Тушинг ҳозир!— деб доктор опа жеркияпти.

— Ҳозир, ўртоқ доктор, ҳозир,— деб Султон амаки илжаяди-ю, пайвандлаш асбобидан кўз узмайди.

— Сизга айтяпман, ўртоқ касал. Рухсат бермайман. Яна тагин кўзойнаксиз-а! Сизга кўзойнаксиз ишлаш у ёқда турсин, кўчага чиқиш мумкин эмас! Қандай қулоқсиз одамсиз?! Тушинг-э, ҳозир!— деб доктор опа баттароқ қичқирди.

— Ҳозир, ҳозир,— деди Султон амаки томоғи қирилиб.

Мен ҳам унинг аҳволига ачиниб кетдим:

— Ада, қўя қолинг!

Шунда унинг кўзи менга тушди.

— Бормисан, ўғлим! Ҳозир битади. Томоқ қақраб кетди. Менга сув олиб кел-чи. Ана у ердан...

Кўрсатган томонга чопаман. Проектор турган кўчма

электр станция супасида катта бочка. Бўрон ўша ерда. У қувурга ўраладиган сариқ қоғоз парчасидан «стакан» ясаб, сув олиб беряпти. Башараларига мой суркалган, кўзлари милт-милт йилтираган йўғон, ингичка йигитлар сувни ичиб, унга раҳмат деб кетишяпти. Вася ҳам келиб сув ичди-да, менга:

— Дадангни кўрдингми? Молодец-а! Қувур тозалаш машинасини юриб турган жойида тузатяпти. Ҳеч кимнинг қўлидан келмайди бу,— деди.

— Хавфли иш қиляпти. Бош инженер ҳаммамизга хавфсизлик қондасини ўргатади-ю, ўзи бузаяпти,— деди сув ичаётганлардан бири.

— Хавфли бўлсаям, қонда бузилсаямки, иш тўхтамасин деяпти-да!— деди иккинчи йигит.

— Аввал бунинг ремонтини Тоғага ишонган эди. Қарайдики, Тоға ўз тирикчилиги билан овора бўлиб, ишимизни сургаб юборадиган. Кейин Тоғани ишдан четлатди-да, ўзи уннаб кетди ремонтга...

Бўрондан каттароқ «стакан»да сув олиб, Султон амакига обориб бердим. Сувни ичиб, «баракалла» деди-да, яна буюрди. Бу галги келтирган «стакан»имни доктор опага узатди. «Стакан»ни бир кўтаришда симирган доктор опа:

— Сувдай сероб бўл,— деб қўйди менга. Яна Султон амакига илтмос қилди.— Бўлди, ўртоқ Арслонов, тушинг!

— Ҳозир, мана ҳозир,— деб Султон амаки пайвандлаш асбобини машинага яна бирпас тутиб турди. Шунда бирдан боши эгилди-ю, «иҳ!» деб «Йўрға»дан ағдарилиб тушди. Одамлар ўрнидан турғизишиб қўйишди. Султон амаки қўллари билан кўзини бекитиб олди.

— Ана, ана, айтмадимми сизга, айтмадимми ахир!— Доктор опа Султон амакини четга етаклади. Қуйиб-пишиб сўради.— Бошингиз айландими? Учқун тегдими кўзингизга?

Султон амаки кўзини очолмасди. Ихраб, турганиб юрарди. Бир қўлтиғига мен ўтдим.

— Қаттиқ оғрияптими, ада?

— Қўрқма, ўғлим, салгина, салгина,— деб ўзини босишга ҳаракат қилди. Аммо нафас олишидан қаттиқ оғриётгани сезилиб турарди.

— Одамлар тўпланди. Ҳамма ҳар ёқдан аҳвол сўрарди:

— Нима бўлди, ўртоқ бош инженер! Кўзингиз лат едими, ўртоқ Арслонов? Э, аттанг, ўзингизни эҳтиёт қилсангиз бўлмасмиди!

Доктор опа бўлса у одамларга:

— Арслоновнинг касаллигини билардиларинг. Олдинроқ қайтаришларингиз керак эди!— деб зарда қилди.

— Қайтардик, неча карра қайтардик. Қулоқ солмадилар-да.

— Бўлар иш бўлди. Қани, четроқ чиқинглар. Ураманглар! Ҳаво керак!— деб доктор опа одамларни нари итарди. Сумка-сидан елпигич чиқариб, Султон амакини елпий-елпий машинасига етаклаб келди. Султон амаки билан мени машинага ўтқизди. Лип этиб Вася билан Бўрон ҳам чиқиб олишди. Кейин Вася ёрдамида доктор Султон амакининг юз-қўлларини ювиб артди. Кўзига дори қўйиб дока билан боғлади. Энди Султон амаки докторнинг айтганларига индамай кўниб турарди. Иложи борича ўзини маҳкам ушларди-ю, оғриқ зўридан тишлари гижирлаб кетарди. Доктор уни машинадаги оппоқ чойшабли каравотга ётқизмоқчи бўлган эди, бунисига кўнмади:

— Кўйинг-е, ётмайман... Салгина, салгина.

Этим увишиб кетди. Султон амакининг боғланган кўзларига қаролмай қолдим. Султон амаки:

— Ҳозирча хайр, биродарим,— деб Васяга қўл узатди.

— Хайр, тезда соғайиб келинг, дўстим!— деб Вася уни маҳкам кучоқлади, зўрға машинадан тушиб қолди.

Машина кўзгаларкан, Султон амаки қўллари билан тимискиланиб мени қидирди. Мен қалтираганимча ёнига сурилдим. У, елкаларимни пайпаслаб, бошимни силади. Бир нималар демоқчи бўлди-ю, деёлмади. Охири ўзим гап бошлайман:

— Каттиқ оғрияптими, ада?

— Йўқ, ўғлим, салгина,— дейди у. Бир оз ўтириб, сўрайди:— Сенга Боря ўртоғинг телеграммани айтдим?

— Й-йўқ,— дедим баттар бўшашиб.— Қ-қанақа телеграмма?

— Ойингдан келган,— Султон амаки жомакори чўнтагидан қоғоз олиб, менга берди.

Қўлларим қалтираб, қоғозни очдим. Ундаги: «Дамир қандай қилиб бориб қолди? Хавотирдаман. Тез жўнати...» деган сўзларни ўқиб, қалтираб кетдим. Султон амаки деди:

— Почтадан Борянинг ўзи олиб келган эди. Олдида ўқиган эдим. Айтмабди-да сенга. Қўрқитмай қўя қолай дегандир-да ўртоғинг.

— Тўғри,— деб қўйди шу чоққача бурчакда чурқ этмай ўтирган Бўрон.

— Ия, Боря, сен ҳам шу ердამисан? Балли, вақтида ўртоғингни етказиб келдинг.

Шофёрнинг ёнида ўтирган доктор опа бизга қайрилиб:

— Бўлди энди, касални гапга солаверманглар,— деди.

Посёлкага етганимизда доктор машинани тўхтатди.

— Қани, болакайлар, тушиб қолинглар. Мен бу кишини касалхонага олиб кетаман. Сизлар эртага хабар оларсизлар. Дадангдан ҳеч хавотир бўлма, йигитча, тезда тузатиб юборамиз.

Шу гапни айтди-ю машинанинг эшигини очди. Мен бирдан йиғлаворай деб, Султон амакига ўзимни отдим. У бўлса:

— Ия, ия, ўғлим, сенга нима бўлди? Тошкентдай жойдан самолётда учиб келган азаматсан-ку. Уят эмасми йиғлаш, ўртоғинг айбснтмайдимми? Менга ҳеч нима бўлгани йўқ. Салгина-да,— деб кулган бўлди, бошимни силаб қўйди.

Сезиб турибман, оғриғи зўр-ку, ўзини мажбур қилиб кул-япти.

— Бўлди, ўғлим, туша қолинглар. Эртага кўришамиз,— деб пешанамдан ўпди. Бўронга тайинлади:— Боряжон, сенга ишонаман. Ўртоғингни зериктирмай тургин-а?

— Хўп,— деди Бўрон машинадан тушиб. Мени ҳам машинадан тортиб туширди.

Машина бир зумда сахро зимистонига сингиб кетди, мен шалвайганимча қолдим. Энди нима қилдим, қаёққа бордим?

— Юр, қудуққа.— деди Бўрон.

— Қудуқда нима бор кечаси?

— Томоша! Эҳе, унда ҳозир болалар гулхан ёқишган. Гулхан ёруғида водопровод қуришга киришишган. Ҳамма, Қўлдош, Тоғагача ўша ерда. Юравер, кўрамиз.

Тепаликка чиқдик. Узоқдан уфқни ёритиб, гулхан шуъласи кўринди. Ана, ана, гулхан тобора баландроқ гурилляпти. Унинг учқунлари гир-гир шамолда мушакдай ҳар ёққа сочилади. Эҳ, мана икки йилча бўлди, пионерга ўтган вақтимдан бери, ловиллаган гулхан атрофида ўйнаганим йўқ! Айниқса кечаси, ҳозиргидай оймўма ёруғида, чарақ-чарақ юлдуз тагида гулхан ёқиш қандай гаштли-я!

Нариги талага ўтамиз. Энди болаларнинг қий-чуви барала эшитилди. Уларнинг ҳаммаси хурсанд. Уларга яхши-да. Ташвишлари йўқ. Ўйлаганларинг бўлиб, ишинг юришгандан сўнг хурсанд бўлишинг керак-да! Менинг бўлса кўнглим хира, жуда хира! У ёқда телеграмма: «Дамир қандай қилиб бориб қолди? Хавотирдаман. Тез жўнатинг...» Демак, ойим, бувим ўтакалари ёрилиб, кечалари ухламай чиқишяпти. Бу ёқда Султон амаки, энди кетишга кўнай деб турганда, шу аҳволга туш-

ди. Докторнинг гапи тўғридир: қарайдиган одами бўлганида бу аҳволга тушмасмиди балки? Мен ҳам қаролмадим. Менинг қўлимдан нима иш келарди. Ойим бўлганда бошқа гап эди-да. Қанақа эҳтиёт қилардики уйда, худди ёш боладай. Нега кела қолмади-а ойим? Келмаганига нима, ким сабаб? Ҳа, Султон амакига айтгани эсимда: «Буларингиз мўмин-қобил болалар бўлгандаям бир нав эди. Улардай қайсар. Чапақай!..» Шунинг учун биз билан келишни хоҳламади-да. Бунинг устига бувим касалланиб қолди. Нега? Кўп уринди-да бечора. Уни кўп уринтирган ким? Яна бизми? Мен билан Попукми?

Бундан чиқди, ҳаммасига ҳам биз сабабчи эканмиз-да? Йўқ, йўқ. Наҳотки мен шундоқ бўлишини хоҳлаган бўлсам! Ҳеч хоҳлаган эмасман!..

19. ҚАЙТИШ

Кечаси ваҳимали тушлар кўриб чиқдим. Худди бир вақтдагидек лочин мени осмонга олиб чиққанмиш-ку, мен унинг чангалидан айрилиб тушиб кетаётганмишман...

Қаттиқ овоздан уйғониб кетдим. Бўрон билан икковимиз апил-тапил бошимизни кўтарсак, Чўпонбобо тепамизда.

— Қани, тура қолинглар, бўталарим, илдамроқ. Кутиб қолди.

Чайла эшигида машина турган экан. Кечаси адамни олиб кетган қизил ёзувли машина. У нега келганини сўрамасимиз-даноқ, таниш шофёр бизни чақирди. Учовимиз чиқдик. Машина қўзғалиши билан, рўпарамиздан адам миниб юрган «Газ-69» чиқди. Унда Вася, Мамед, яна бир-икки киши кетаётган эди. «Виллис» тўхтаб, Вася бизнинг машинага ўтди.

Мен Бўронга, Бўрон менга қарайди: қаёққа кетяпмиз? Нега бунақа шошилинч? Бобой менинг кўзим бежолигини билди-да:

— Сенга машина юборибди даданг. Соғинган бўлса керак-да дарров. Сенинг баҳонангда биз ҳам кўриб келайлик.— деди. Кейин Васяга қаради.— Тунги смена дуруст ўтдим, болам. Жўнашиб кетдим ишинг?

— Йўрғалаб кетди!— деди Вася.

— Йўрғалаган бўлса, ошиқларинг олчи. Узларинг омади келган йигитсанлар-да,— деб қўйди бобой хурсандлик билан соқолини силаб.

— Аммо,— деди Вася пахсадай қўлларини тиззасига шап

уриб,— жонини аямай ишни юргизди-ю, ўзи сафдан чиқди-да. Шунисига хафамиз.

— Яхши нафас қил, болам,— деди бобой астойдил ишонч билан.— Худо хоҳласа тузалади, докторлар давосини топади. Бот фурсатда қарабсанки, яна сафларингда юрибди-да.

Бу гапларни бобой мени тинчлантириш учун гапирдимми ё чиндан ишониб гапирдимми, билиб бўлмади.

— Айтганингиз келсин ишқилиб, отахон,— деб қўйди Ва-ся, чуқур нафас олиб.

Васянинг авзойидан адамнинг касали оғирга ўхшайди. Мен энди ҳеч кимнинг гапини эшитмасдан, ўзимча хаёл суриб кетяпман: докторлар даво топиб кўзини очаётганмикан, ё бўлмаса бутунлай... Йўқ, йўқ, бобой айтганча, «яхши нафас» қилай. Кўзи очилиши керак. Очилади, албатта!

Ана, деразаларига оҳак суркалган, кўрниниши совуқроқ бино. Касалхонадир. Машинадан тушамиз. Остонага қадам қўямиз. Юрагим қинидан чиқиб кетай деб, типир-типир қил-япти: адам қай аҳволда ётганмикан ҳозир? Мени танирмикан?

Қўрқа-писа одамлар кетидан йўлакка кирапман. Бирдан қаршимда адамни етаклаган доктор опа кўринди. Адамнинг кўзи боғлиқ эди. Бориб, қўлини ушладим. Дарров билди. Мени бағрига босди. Ўзим гап тополмайман. Ўзи бир нарса дер-микан дейман. Индамайди. Хафамикан?

Доктор опа ҳаммамизни ҳалиги машинага бошлаб чиқди. Ўзимча: касали енгил бўлса жавоб берганмикан, дейман. Сўрашнинг иложи йўқ. Кетяпмиз. Адамга тўхтовсиз гапиришар-ди. Посёлкага қайтяпмиз деган хаёлда эдим, бир пайт аэро-портга келиб қолибмиз.

Одамлар адам билан мени аэропорт майдонига олиб чи-қишди. Узоқ гаплашиб, хайрлашибди. Мен адамни етаклаб самолётга чиқдим. Шундагина Тошкентга қайтаётганимизни билдим. Билибоқ, юрагим орқамга тортиб кетди: севинишдан-ми, чўчишданми — тушунолмасдим. Бир ёқдан — роса хавотир бўлиб эшикка термулишган ойим, бувим кўз олдимга келиш-ди, уларни ҳозироқ кўргим келиб кетди. Иккинчи ёқдан — бу ерда ортирган янги ўртоқларим, аломат кишилар ва қизик ишларни кўзим қиймасди. Худди тарвузи қўлтигидан тушган одамдай бўшашдим. Шу чоғ эсимга Лайка тушди. Фотоаппа-ратим-чи? Ия, айтгандай, дафтар, қаламларим-чи? Халтада борганича шундоқ қолаверибди. Каникулда мен ҳам бошқа болалар қатори кўрган-билганларимни ёзиб бормоқчи эдим. Синфдошларим ёзиб боришганда, ўқитувчи «қани сеники?»

деса, нима дейман энди? Тагин уришадиган бўлди-да: «Уйин-қароқлигинг, бесарамжонлигинг қолмабди», деб.

Одам чуқур хаёлга ботса кўзи кўр, қулоғи кар бўлиб қоладими, дейман. Тўсатдан олдинга қалқиб кетдим-у, ҳушим жойига келди. Адам қалқиганимни пайқади-да, мени маҳкам ушлаб олди. Шу ушлаганча қўйиб юбормади. Энди бир гап сўраб қоладими деб хавотир бўламан. Йўқ, индамайди.

Гулдурос солиб самолёт осмонга кўтарилади. Мен ғилдирак ойнадан ташқарига қарайман. Ер билан осмон бир-бирига қўшилишиб кетгандай, ҳамма ёқ қип-қизил ловиллаб ёнаётгандай кўринади. «Нега бундай?» деб адамдан сўрайман дейману, гапим ёқмайдими, деб сўрамайман. Лекин дилимдагини топгандай, ўзи сўраб қолди:

— Нимани кўряпсан, ўғлим?

— Осмонни.

— Қизилқумни-чи?

— Йўқ.

Адам бир хўрсиниб қўйди. Нега хўрсиндикин: Қизилқумдан узоқлашганиданми, энди уни кўришга кўзи етмаганиданмикан?

— Яхшироқ қара-чи: узоқдан Қизилқум қанақа кўринаркан?

Эгилиб узоқларга қарайман. Кўзимга худди оппоқ очилиб ётган пахтазор кўрингандай бўлади.

— Пахта! Оппоқ пахта!

— Йўғ-э!— дейди адам кулги аралаш.— Июнда пахта очилармиди! Булутдир?

Ҳа, ҳа, булут экан. Салдан сўнг, пахтадай сочилган майда булутлар бир-бирига хирмон-хирмон бўлди. Самолётнинг ҳамма ёғидан тоғдай бостириб келаверди. Эҳе, тагин самолёт уларга урилиб ағдарилиб кетса-я! Ваҳима босади. Кўзларим тиниб кетади.

Мени чалғитиш учунми, адам сўрайди:

— Сахро сенга ёқдими?

Нима деб жавоб бераман: «Ёқди» десам, нимаси ёққанини ўзим билмайман. «Ёқмади» десам, худди сахродаги ўртоқларимни хафа қилаётганга, уларнинг яхшиликларини унутаётганга ўхшайман. Наҳотки ҳаммасидан кечсам, уларни қайта кўрмасам?

Адамнинг саволига жавоб бериш ўрнига, шошилиб сўрайман:

— Энди сахрога қайтмаймизми, ада?

Адам бир оз ўйлаб олди-да:

— Сенга боғлиқ, ўғлим,— деди.

Ажабланиб унга тикиламан. У жим бўлиб қолади. Кўзи юмуқ одамнинг нима ўйлаётганини, хурсандми-хафами, билиб бўлмас экан. Гоҳо жағини қимирлатиб, тишини гижирлатиб қўйишидан, кўзи оғриётганга, бир нима алам қилаётганга ўхшаб кетади. Шунинг учун мен бошқа сўз сўрамайман. Фақат ичимда ўйлаб кетаман: «Сенга боғлиқ», дегани нима дегани? Ахир ўзининг касали тутиб, кўзи бунақа бўлиб қолди-ку? Докторлар уни саҳродан ҳайдай бериб, охири жўнатди-ку? Энди қайтиб боролармиди? Ойим бўлса, олдин ҳам боришига қарши эди. Энди-чи? Ойимнинг кўниш-кўнмаслиги менга боғлиқмикан. Адамга, бувимга қулоқ солмаган, менга қулоқ солармиди? Ҳеч-да!

Самолёт қаттиқроқ силкинди. Мен ўрнимдан қўзғалиб кетдим. Адам яна суяб қолди.

Самолёт пастлай бошлади. Хиёл ўтмай, ер кўринди. Тошкент, ана Тошкент!

Самолётдан тушдим. Адамни етаклаб, аэропорт майдонига юрдим.

Майдонда одам тирбанд. Шовқин-сурон. Ҳамма темир панжарага қараб интилади. Кўзимга бу одамларнинг ҳар бири икки-учтадан бўлиб кўринади. Қулоғимда худди карнай-сурнай чалаётганга ўхшайди. Шу пайт таниш бир қичқириқ эшитаман. Одамларга аланглайман. Ия, анави, тўда ичидан келаётган ким? Ойим эмасми? Ҳа, ҳа, худди ўзи, ўзгинаси!.. Бизни кутгани чиқибди-да. Қаердан билибди-а бизнинг келишимизни?.. «Ойи!» дейман, томоғимга бир нарса тиқилади. Ойим жон ҳолатда келади-ю, индамай-синдамай мени қучоқлаб олади, у юзим, бу юзимдан ўпади. Шу заҳоти бирдан афти тиришиб кетади.

— Бу нима қилганинг, ўзбошимча! Бу нима қилганинг, дайди!— деб қулоғимдан чўза бошлайди.

Мен пиқ-пиқ йиғлаб юбораман. Икки-уч қадам нарида туриб қолган адам буни пайқайди-да:

— Қўйинг, уни хафа қилманг!— дейди аста.

Ойим, ишчи кийимидаги, кўзи боғлиқ бу одам ким бўлди экан, деб унга бақраяди, қулоғимни қўйиб юборади.

— Адам, адам-ку!— дейман мен ҳиқиллаб, ловиллаган қулоғимни силаб.

— А-а?— дейди ойим чўзиб. Бир зум кўзлари бежо бўлиб

туради-да, бирдан бориб адамнинг елкасига қўлларини ташлайди. Шу кўйи анча тургандан сўнг титроқ овозда:

— Нима бўлди сизга, нима бўлди?— дейди-ю, ҳўнграб юборади.

— Кўз оғриди. Салгина,— дейди адам ойимнинг қалтирган қўлларини ушлаб.

Кейин адамнинг бир қўлтиғидан ойим, бир қўлтиғидан мен тутиб, аэропорт биносига кирамиз. Кўчага чиқаверишда ойим: «Шундоқ туринглар», дейди-да, тарозида юк тортаётган жойга ўтади. Ҳадемай, битта чамадон кўтариб чиқади. Ҳа, энди билдим: ойим бизни кутиб олганимас, қидириб боргани отланган экан!

Таксига тушиб, уйга кетяпмиз. Адам ойимга, кўзи боғлиқ ҳолда уйга бориши яхши эмаслигини айтди. Докторларнинг Тошкентдаги катта касалхонага ёзиб берган қоғозини кўрсатди. Шундан сўнг ойим мени кўчамизнинг оғзида тушириб қолдирди-да, адами касалхонага олиб кетди.

---

20. МИТТИ ДЕМАНГ БИЗНИ...

Осмондан тушганимдан бери бошимнинг айланиши, қулогимнинг ғувиллаши тинмайди. Кўзимга кўчалар жуда тор кўринади. Осмон нақ пастлаб, томларни босиб тушаётганга ўхшайди. Иморатлар бўлса ҳар ёғимдан қисиб устимга ағдарилаётгандай бўлади.

Сахро қандай кенг эди-я: бошинг оққан тарафга кетаверсан, қанча югуриб-елсанг ҳам биров уришмайди, тақиқламайди. Ойинг, бувинг: «Йироққа кетма, кўзингга қараб юр, ров бориб, ров кел» деб тергамайди. Кўча ўртасида қаққайганча, ола-була таёғини кўтариб: «У ёққа юрма, бу ёққа юр!» деб буюрадиган милиционер ҳам йўқ. Эртаю-кеч қуёндай тепадан-тепага сакрайсан, бўронда қумларнинг гирдоб уриб кўчишини кузатасан. Қизиқ, аломат кишилар... бургут билан овга чиқиш, кечаси гулхан ёқиш, «Ёнар дарё» ишини томоша қилиш, эҳе...

Мана уйимиз. Эшик қулф. Қўшникидан калитни олиб очаман. Ҳовлимиз ҳувиллаб ётибди. Бувим, Попук қаёқда экан? Қўшни хотиннинг айтишича, ўтган куни Мирзачўлдаги холам келибди. «Сиқилиб кетибсиз, уч-тўрт кун яйраб келинг» деб бувимни олиб кетибди. Попук ҳам эргашипти, албатта.

Бир ўзим нима қилдим-а уйда? Ана лиммо-лим ҳовузча. Ана ўрик тагидаги каравотим. Чарчаб келганман-у, ётиб ух-лолмайман. Бир чеккаси хавотирдаман: ҳали замон ойим келади. Мени сўроқ қилиб, ҳўб таъзимни беради. Унга нима-лар дейман? Ўзимни қандай оқлайман?

Юрагим хаприқади. Шунда болаларнинг шовқинини, машина овозини эшитаман. Эшикка югураман. Синфдошларим иккита кичик мотоциклда пойга қилишяпти. Солиҳ ҳам бор. Мени кўрибоқ, Солиҳдан бошқалари олдимга келишади. Қаёқларда юргангни суриштиришади. Айтиб бераман. Солиҳ ҳам яқин келиб эшитади. Гапимга бошқалар ишонсаям, Солиҳ ишонмайди.

— Қизилқумга бориб бўпти. Мирзачўлга борган, холасиникига!— дейди.

Бошқалар унинг гапига лаққа ишонишади, мени ёлғончига чиқаргандай лабларини сўлжайтириб, яна пойгага чопишади. Гапимга ишонмагани, пойгага қўшишмагани алам қилади менга.

Бояги таксида чамадони билан ойим келди. «Ҳозироқ сўроқ бошланади», деб юрагим пўкиллаб турувди. Йўқ, сўроқ қилмади. Қайтага мени меҳмондай сийлаб тўрга ўтқазди-да, чамадондан қатлама, патирлар олиб олдимга тўкди. Эрталаб Чўпонбобо берган чапати нон билан қуртдан бошқа нарса ичимга кирмай, яланиб турган эдим, очопатлик билан овқатга ёпишаман. «Ҳозир бошласа, овқат ҳам қолиб кетади», деб кавшамай ютавераман. Томоғимга тиқилади. Ухчийман. Усти-устига чой хўплаб ўтказаман. Ҳиқичоқ тутиб қолади. Ойимдан бекитиб тухумми, бошқа нарсами еганимда шунақа тударди. Ҳозир нега тутади, шошилганимданми — билмайман. Ишқилиб, эсон-омон қорнимни тўйғазиб олдим. Энди ойим нима деса деяверсин, деб турган эдим, дегани фақат шу бўлди:

— Чўл биёбонда ҳўб адабингни еб келибсан-ку, ўзбошимча!

Қим айтибди унга бунақа деб? Адамми! Е ўзи ичидан чиқаряптими?

— Нега унақа дейсиз, ойижон?

— Кўриниб турибди-ку афти-башарангдан. Қоп-қорайиб қотиб кетибсан!

Раҳми келиб айтаётган экан. Бўш келганидан фойдаланиб, мен кучайдим:

— Яхшиям борганим денг, ойи. Адам дастёрсиз қийналиб қолган эканлар. Қарашиб турдим.

Ойим ишонмай лабини бурди. Мен тўхтамай, саҳрода кўрганларимни сўзлайман. Қийинчилик, сарсонгарчиликларни айтмасдан, нуқул яхшиларини айтаман. Бу ойимга ёқмади шекилли:

— Бўлди, бўлди, барини эшитдим, — деди.

Кейин мен ҳовузчада чўмилиб, тоза кийим-бош кийиб олдим.

Хуллас, бу ташвишдан осонликча қутулиб турибман, у ёғинима бўлади? Адамнинг кўзлари очилармикан? Очилгандан сўнг, яна «Ёнар дарё»га қайтармиканлар? Қайтса, ойим борармикан, бизни ҳам олиб кетармикан?

Кунига ойим касалхонага қатнайди. Мен борай десам олиб бормаЙди. Адамнинг аҳволи қанақалигини ойимнинг чеҳрасидан пайқаб тураман: чеҳраси бузуқроқ бўлса — ёмон, очиқроқ бўлса — яхши.

Тўрт кун деганда, Қизилқумдан адам номига хат келди. Уни ойим очдию ўқий олмасдан менга берди. Шошиб, ажи-бужи қилиб русча ёзилган экан. Қийнала-қийнала ўқидим. Кейин ойим мени касалхонага олиб борди.

Адам бугун биринчи марта бировга етаклатмасдан йўлакка чиқибди. Бир кўзи камроқ зарарланган экан, операциясиз, дорилар билан очилибди. Шундоқ бўлса ҳам ҳали хат ўқий олмас экан. Мен унга ўқиб бердим. «Ёнар дарё»дагилар унга кўпдан-кўп салом айтиб, соғлиқ тилаб ёзишибди. Колонна «чаққон йўрғалаётгани»ни айтиб, адамни хотиржам қилишибди. Иннайкейин, бир маслаҳат сўрашибди: Тоға, ўз хатосини бўйнига олиб ариза ёзибди, қайтариб ишга олишни сўрабди, аммо «Қўшоқнинг ичида бўшоқ бўлиб юрадиган одам керакмас», деб уни ишга олмай туришганмиш. Адам бу гапларни эшитиб кулди-да, дарров жавоб юбормоқчи бўлди: қалам, қоғоз топдириб, менга ёздирди. Соғлиғи аста-секин яхшиланаётганини айтиб, охирида кўшиб қўйди: «Агар Тоға астойдил тавба қилса, кечириш мумкин... Ишларингизда муваффақият тилайман. Бот фурсатда дийдор кўришгунча хайр». Шу сўзларни ёзаётганимда, «яна қайтиб бормоқчимисиз?» деворадими деб, ойимга қараб қўйдим. Йўқ, индамади. Бу сўзлар ёққан-ёқмаганлигини афтидан билиб бўлмайди.

Шу куни адам билан касалхона богида анча гаплашиб ўтирдик. Қоронғи тушганда уйга қайтсак, бувим билан Попук келишган экан. Ҳовузча бўйида энди у ёқ-бу ёқдан гаплашиб ўтирган эдик, чувур-чувур қилишиб болалар келиб қолишди. Ажабланиб турсам, улар бирданига менга ёпишиб кетишди.

Ҳа-ҳув дегунча қўймай оёқ-қўлларимдан тортқилаб, мени осмонга иргита бошлашди. Ойим билан бувимнинг капалаги учиб:

— Ҳой-ҳой, болалар, нима қиляпсизлар? Дамир сизларга нима ёмонлик қилди?— деб чувурлашди. Болалар бўлса:

— Кўрдик! Кўрдик! Айтиб бер ҳозир!— деб шовқин солишди.

Ҳаммадан кўра Солиҳ қаттиқроқ бақирар, қаттиқроқ силтарди. (Қасди бор-да!) Мен болаларнинг нега ундоқ қилишаётгани, ундоқ дейишаётганини билолмасдим. Нафасим оғзимга тикилганча, зўр бериб:

— Нимани кўрдиларинг? Нимани айтаман?— дердим.

Болалар қўйиб юборишавермади. Жаҳлим чиқди. Унгландим-да, Солиҳнинг елкасига осилиб олдим. Силтаб туширди. Энди белидан сиқиб олдим. Қаттиқ курашиб кетдик. Болалар қийқиришиб, чапак чалишарди. Ойим аралашса ҳам Солиҳ қўйвормай, мени ҳовузчага пишмоқчи бўляпти. Мен бор кучимни тўплаб жони-жаҳдим билан бир кўтариб отувдим, унинг ўзи шалоп этганча ҳовузчага ағдарилди. Сувда бақалоқ гавдасини аранг ўнглади, ҳовузчадан чиқа солди-ю, ҳамма ёққа сув сачратиб, лапанглаганча мени қувди. Мен ҳовлини гир айландим. Бора-бора лип этиб ўриқка чиқиб олдим. У ҳам кетимдан чиқмоқчи бўлди. Лекин жиққа ҳўл қўйлак-шими халақит берди. Болалар жиртак чалишди:

— Йиқилган курашга тўймас! Йиқилган курашга тўймас!

Солиҳ бўлса, иложи қолмагандан:

— Қулмай қўя қолинглар! Шу митти сўйина қолсин деб, жўрттага йиқилдим,— деди.

Унинг бу гапига бувимнинг гаши келди шекилли, ҳазил аралаш:

— Митти деманг бизни, кўтариб урамиз сизни,— деб ўхшатиб жавоб берди.

Ойим ўшшайиб олган Солиҳнинг кийимларини сиқиб юборди-да:

— Қўй, укажон, хафа бўлма, ўз ўртоғинг — билмай қилди,— деб юпатди. Кейин сўради:— Узларинг нега келдиларинг-у, нега бунақа қилиқ қилдиларинг, бир гап борми?

— Телевизорни кўрмадингизми?— деди димоғи билан Солиҳ.

Болалар чекка-чеккадан ҳовлиқиб, ҳалигина экранда кўришган томошани гапириб кетишди. Билсам, «Ёнар дарё»даги ишларни телевизорда кўрсатибди. Уша томоша ичида бола-

лар адамни, мени, Бўронни ҳам кўришибди. Бекорга мени ир-
фитишмаган экан осмонга.

— Эсизгина-эсизгина-я, томошадан қолибмиз-да!— дейиш-
ди ойим билан бувим.

Кейин хурсандлик билан болаларни стол атрофига ўтқазиб,
меҳмон қилишди.

Энди Солиҳ димоғидан сал тушган, бошқалар қатори у
ҳам менга «Ёнар дарё»дан савол берарди. Сўзлаб берганла-
римга астойдил қулоқ солиб, ишонарди, ҳаваси келганини ҳам
яширмасди. Саволлар кўпайиб, гапимиз чўзилганини кўриб,
бувим деди:

— Қани энди, чироғларим, уй-уйига, тепа тўйига. Аллама-
ҳал бўлди. Ойиларинг хавотир олиб ўтиргандир. Эртага ҳам
гап қолсин.

Уртоқларимнинг кетгиси келмасди. Бувим яна ҳайдаган-
дай қилиб гапиргандан сўнг, ноилож қўзғалишди.

— Бўлмаса бундай, Дамирвой,— деди Солиҳ звено вожа-
тийлиги эсига тушиб.— Пионерлар каникулдан қайтганда
сбор қиламиз, ўшанда ҳаммасини гапириб берасан, бўлдимиз?

Мен ҳам энди жиҷча ғурурландим-да:

— Кўрамиз, агар «Ёнар дарё»га кетиб қолмасак,— дедим.

Малеевка — Тошкент.
1964—1965.